

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTO, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron

Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron / I. Az 1532. évi török hadjárat

I. Az 1532. évi török hadjárat

1. 1982. augusztus 28–29-én Kőszeg török ostroma 450. évfordulóján a városban ünnepség és tudományos ülés volt. Ekkor mutatták be a Bariska István szerkesztésében és jegyzeteivel készült „Kőszeg ostromának emlékezete” (Budapest, 1982, 279 lap) című kiadványt. A kiadvány tartalmazza a kőszegi vár ostromára és megvédésére vonatkozó magyarországi, nyugati és török források szövegét (a nem magyar nyelvűeket fordításban), amelyek az ostrom még megírandó részletes történetének alapjául szolgálnak.

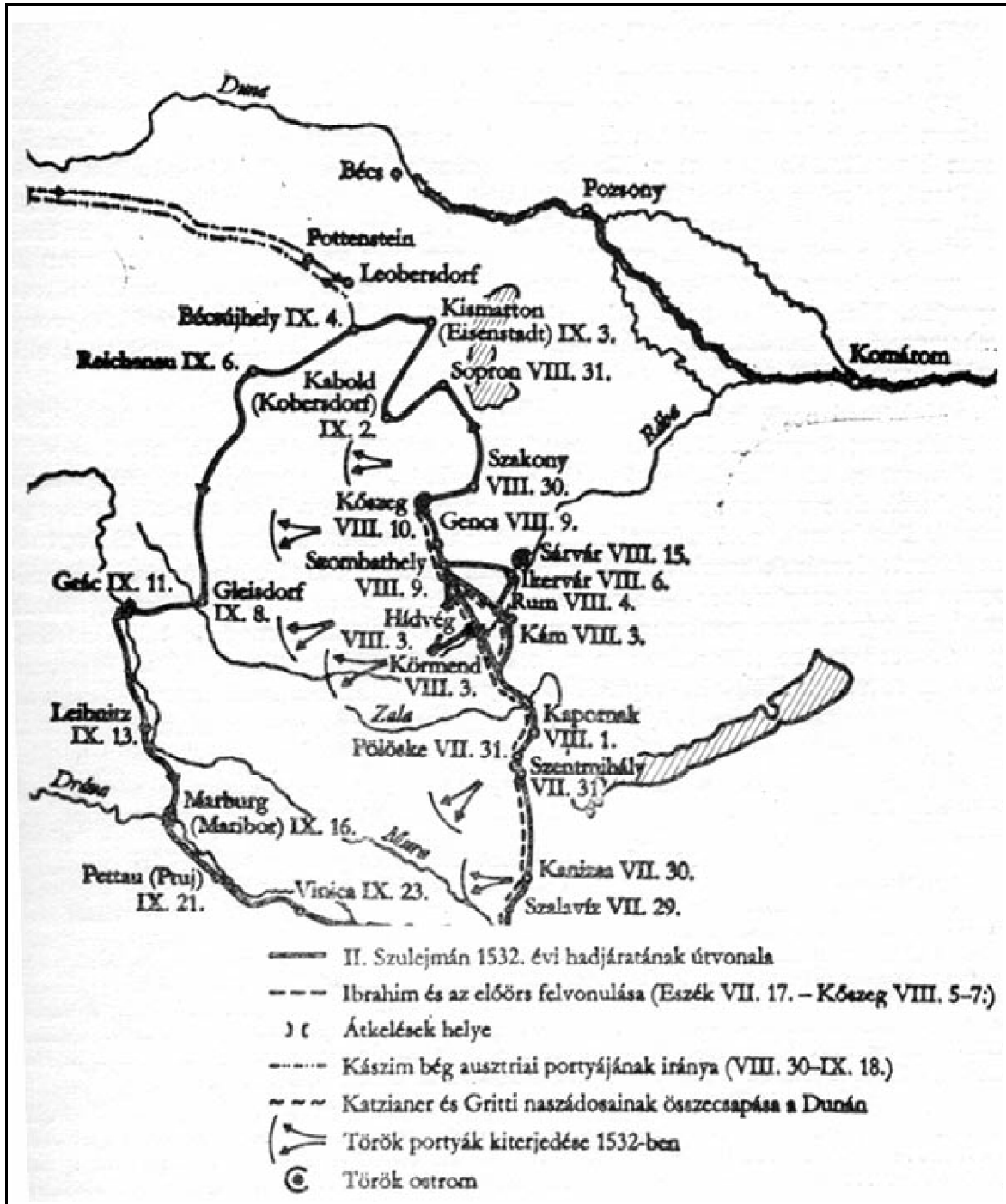
Ibrahim pasa és nagyvezír 1532. augusztus 5-én kezdte meg Kőszeg ostromát, ebbe augusztus 10-től kezdve maga II. Szulejmán szultán személyesen is bekapcsolódott: az akkori Európa legnagyobb és legkorszerűbb hadserege azonban 25 napi ádáz küzdelemmel sem tudta bevenni a várat, amelyet Jurisics Miklós kb. 1000 hadrafogható férfival, 800 asszonnal és 2300 gyerekkel védelmezett. A török augusztus 30-án megkezdte az elvonulást az akkor még Sopron vármegyei Szakony és Sopron város irányába: amikor a török előőrsök elérték Sopront, az utóvéd akkor, augusztus 31-én 11 órakor hagyta el Kőszeget. Erről Kőszegen azóta, a mai napig a 11 órai harangszóval emlékeznek meg.

A török császár tulajdonképpen Bécsnek indult, amelyet már 1529. szept. 26–okt. 14-ig sikertelenül

ostromolt: V. Károly német-római császár követe, Francisco Duarte Regensburgban 1532. július 12-én azzal számolt, hogy Szulejmán július vége felé ostrom alá veheti Bécsset, mert naponként két mérföldet haladhat, néha hármat is (Bariska i. m. 107). Kőszeg szerinte 12 mérföldre, tehát 4–6 napi járásra volt Bécsből (i. m. 119): Kőszeg ostromának elhúzódása azonban elegendő volt ahhoz, hogy a német-római császár Bécs körül összevonja hadseregét, Szulejmán ezért Sopron után a szintén Sopron vármegyei Kaboldra (ma: Kobersdorf Burgenlandban) és Kismartonra (ma: Eisenstadt Burgenlandban) vonult, majd Bécsújhelyen, ill. Alsó-Ausztrián, Stájerországon és Karintián át tért vissza Magyarországra (lásd az 1. sz. térképvezetést). A kőszegiek hősi kitartása nemcsak Bécs, hanem Sopron felől is elhárította a török ostrom veszedelemét.

2. Szakonyból „továbbmenvén az országhódító padisah az ellenségvadászó hadsereggel, a világhódító és világot bezárguló csapatokkal Safar havának 2. napján a gyauroknak *Sopron* nevű nagy városához érkezett, amelyben az ördögtől megszállt templomok és a vezetőjüként szereplő papok csodálatosan vannak építve (így!), amelyben az igen magas tornyok tetején aranygömbökön keresztet állnak:

194Falán kívüli az egész környék kertből áll,
Ligetek, kertek veszik körül Sopron szép városát.

195 (Bariska i. m. alapján)

Mondom, amikor e vidékre érkezett, a bezárkózott tévelygőket a félelem porába hullva eltiporták. Ezek is kegyelmet kértek és meghódoltak”.¹⁰¹ Ezt írta Dzselaálzáde Musztafa, a török kancellária irodavezetője versekkel sűrűn átszőtt krónikájában, amelyet 1575-ben Szolnokon másoltak le (Bariska i. m. 169, 204). E

fennhéjázó tudósításhoz képest Szulejmán szultán hadinaplója szinte tárgyilagosnak hat augusztus 31-i bejegyzésével: „Ma elfoglalták Sopron várát. A győzelem jutalmául három erszény pénzt és kaftánokat osztottak ki. Ferendus követeit elbocsátották” (Bariska i. m. 177). Ferendus, azaz I. Ferdinánd király követei, Joseph von Lamberg és Leonardo Nogarola eredetileg béketárgyalásokra indultak Konstantinápolyba. Útközben találkoztak Szulejmánnal, aki nem engedte el őket rögtön: előbb végig kellett nézniök Kőszeg ostromát, majd a szultánnal együtt vonultak tovább. A követjárásukról szóló jelentést tolmácsuk, a stájer származású Kuripesics Benedek írta meg, sőt hamarosan, december 27-én nyomtatásban is közzétette. Ebből a minket érdeklő rész: „Auff den ersten tag Septembris / sein wir frue mit jm anzogen / vnd kummen ein vierteyl meyl von der Stat *Oedenburg* genant / welche ist zwelff meyl von Wien / alda hat obgenanter Wascha oder Mechmet weck / seinen ainspannigen / vnd etlichen seinen dienern lassen ausagen (*helyesen: ansagen*) / biss in die. 500. pferde / die vns von dannen / ein gute halbe meyl fur das Stätlein hinauss / noch disen abent geleyt vnd gefürt haben / Daselbst wir die nacht / an eim grossen holtz im felde beliben / vnd nichts zu essen gehabt haben” (Országos Széchényi Könyvtár: Apponyi Hungarica 1686. sz.). A részlet megértéséhez tudni kell, hogy a királyi követek tolmácsukkal együtt augusztus 29-én jöttek el Kőszegről, 30-án még a szultán, ill. Ibrahim pasa táborában voltak, még pedig Szakony falunál: a tolmács is itt szép sík és tágas mezőt (*ein schon eben weyt veld*) emleget a török krónikás meg „egy a paradicsomhoz hasonló szépségű mezőt”. Augusztus 31-én búcsúztak el a szultántól és Ibrahim pasától, aki két csausz kíséretében küldte őket Mehemed bég táborába, amely valahol Szakony és Sopron között volt. Mehemed bég volt – a tolmács szerint – annak az 50 000 lóval rendelkező seregnek a parancsnoka, amely mint a szultán seregének előhada (*Renhauffen*) Sopron környékét pusztította és rabolta. Szeptember 1-én – miként a fent idézett részletben olvassuk – a császári követek és a tolmács korán reggel 1/4 mérföldnyire megközelítették Sopront, „amely 12 mérföldnyire²⁽²⁾ van Bécstől”: este 196a bég parancsára az egylovas (*ainspennigen*)³⁽³⁾ tábori csendőrök és a bég néhány szolgája mintegy 500 lóval jó fél mérföldnyire kísérték őket Sopronon túlra (*fur das Stätlein hinauss*), ahol egy nagy erdő melletti mezőn éjszakáztak. Másnap mentek tovább az alsó-ausztriai Bruck an der Leitha városig, innen már török kíséret nélkül Bécsig (2. kép).

3. Az 500 ló éppúgy nem jelent 500 lovast mint Mehemed 50 000 lova az 50 000 lovast: az egylovas tábori csendőrök kivételével egy-egy harcosnak két-három lova is lehetett váltás céljából. Mehemed csapatai az előhadat képezték, azaz biztosították az utat a főhadsereg számára, másrészt előkészítették a következő, jelenleg kaboldi táborhelyet, törökösen állomást. Tehát bizonyos málhát, poggyászt is vittek magukkal. A királyi követeknek, tolmácsuknak és kíséretüknek is volt málhájuk, poggyászuk, hiszen sok ajándékot is kellett vinniök magukkal, hogy jó török szokás szerint egy-egy török vezető „jóindulatát” elnyerjék. Mehemed bég pl. a búcsúrászkor jókora serleget (*ein zimlich grosse schewrn*, nem kardot, mint Bariska fordítja) kapott ajándékba,⁴⁽⁴⁾ kíséretük előkelői Bruck előtt aranyozott ivóedényeket.

Mehemed portyázó emberei nyilván több úton, Kópháza és Balf felől közelítették meg Sopront. Kópháza az 1529. évi török hadjárat óta lakatlan volt, amint ezt a következőkben feldolgozandó 1532. évi mustrajegyzékből tudjuk (*ist durch den verganngen TurkhenZug in oden komen Vnd woneth noch nymands DarInnen*),⁵⁽⁵⁾ ettől függetlenül a balfi útra kellett áttérniök, mivel Sopront az idézett források szerint nem megívni, hanem kikerülni akarták. Véleményem szerint szeptember 1-én reggel az ún. Pihenőkeresztnél (*Rastkreuz*)⁶⁽⁶⁾ álltak meg. Ez ugyan nem pontosan a Kuripesics Benedek által megadott 1/4 kis magyar mérföldnyire (1350), hanem még közel 1/8 mérföldnyire (650 m), összesen 2000 m-re van a Széplaki kaputól (*Schlippertor*),⁷⁽⁷⁾ ahol a balfi országút Sopron ¹⁹⁷külvárosát akkor elérte: de innen (226 m a tengerszint felett) belátható a város (208 m a tengerszint felett). A királyi követek tolmácsa nyilván

csak megbecsülte a távolságot.

A királyi követek és kíséretük este itt búcsúzott Mehemed bégtől. Török kíséretük az éj leple alatt, a külvárost megkerülve (Híd utca, a katolikus ótemető mellett) vezette őket a pozsonyi országútra: innen, azaz a Szent Mihály plébániatemplomtól, ill. Szent Mihály kaputól jó fél mérföldnyire (több mint 2700 m) álltak meg éjszakázni egy mezőn. A mező melletti erdő a Szárhalmi erdő volt, amely ezek szerint ekkor még a pozsonyi országút közeléig ért. Mehemed bég többi embere pedig Balf–Kópháza–Sopronkeresztúr (ma: Deutschkreutz) felé haladva jutott el Kaboldra (3. kép: vastag, szaggatott vonal).

4. A szemtanú Kuripesics Benedek jelentését azért értelmeztük bővebben, mert a nem szemtanú török krónikás és a szultáni naplóíró túlzó és nagyzózó állításainál hitelesebben bizonyítja, hogy Mehemed bég emberei Sopront nem foglalták el, nem is ostromolták, legfeljebb nyugtalanították, fallal akkor még nem körülvett külvárosát, jobbágyfalvait pusztították, zsákmányoltak, ahol és amit lehetett. Hogyan keringtek akkor a rémhírek, bizonyítja Nádasdy Tamás egyik lékai (ma: Lockenhaus Burgenlandban) emberének 1532. szeptember 4-én urához intézett latin levele: „Ma van harmadik napja, hogy állandóan halljuk az ágyuk hangját Sopronból és Bécsújhelyből... ma ért ide az az újság, hogy a törökök elfoglalták Sopron elővárosát, és azután a város maga is rövidesen megadta magát a következőképpen: akié lesz Bécs, annak engedelmeskednek. És a törökök is eltávoztak, elengedték őket békében, és most nagyon lövöldöznek Újhelyen” (Bariska i. m. 45–46). A lékai vár ugyanis légvonalban 11 km-re van Kőszegtől. 33 km-re a soproni várostoronytól, 47 km-re a bécsújhelyi vártól (ma: katonai akadémia): nem valószínű tehát, hogy Lékán hallhatták az ágyuk hangját akár Sopronból, akár Bécsújhelyből. Az „akié lesz Bécs, annak engedelmeskednek” kitétel ellentmond annak, hogy a háromszoros fallal körülvett Sopron belvárosa megadta volna magát.

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron / II. Készülődés a török ellen

II. Készülődés a török ellen

5. A soproniak a királyi vár kezdete óta, majd a várossá alakulástól (1277) kezdve állandóan készülődtek védelemre. A török veszély nyilván akkor döbbsentette meg őket, amikor híre érkezett, hogy Nándorfehérvár (ma: Belgrád) 1521. aug. 29-én elesett. II. Lajos ugyan már júl. 18-án egy, a római Liviustól vett latin idézet megtoldásával (*nam in mora summum periculum est*) hívta fel figyelmüket Nándorfehérvár ostromára és a nagy veszélyre, sürgetve, hogy a többi földesúrhoz hasonlóan jobbágyfalvaik⁸⁽⁸⁾ hadra fogható férfiainak egyötödét segítségül küldjék a vármegye zászlaja alá; a soproniak azonban, úgy látszik nem siettek, mert júl. 30-án a király, miként az előző levélben is, fej- és jószágvesztés terhe mellett sürgette a csapat elküldését, megtoldva 1000 forint rendkívüli segély követelésével (SoprOkl. I/7:21–22). Ezt a segélyt 1522. márc. 7-én 198a király nevében Báthori István nádor és kir. helytartó sürgeti meg, a csapat addigra nyilván megérkezett rendeltetési helyére.⁹⁽⁹⁾

Most már a tanács is megmozdult. Nov. 11-én szerződtette a Pozsonyból elhozott¹⁰⁽¹⁰⁾ Zierler Castullus löporkészítőt városi fegyvermesternek, akitől az 1521. nov. 11–1524. júl. 6-ig terjedő időről értékes számadás maradt fenn (SoprOkl. II/5:285–288). Ebből többek között megtudjuk, hogy egyelőre Zsigmond szücs Szent György utcai házában szállt meg évi 1 dénárfontért (= 8 solidusdénár), 1524-től a Fapiacon van háza. A tanács évi 16 dénárfont bérben és 16 rakomány (*fuder*) fában állapodott meg, de Zierler kikötötte, ha felszerelésével együtt elhagyná a várost, akkor fizetését az országos szokásjognak megfelelően

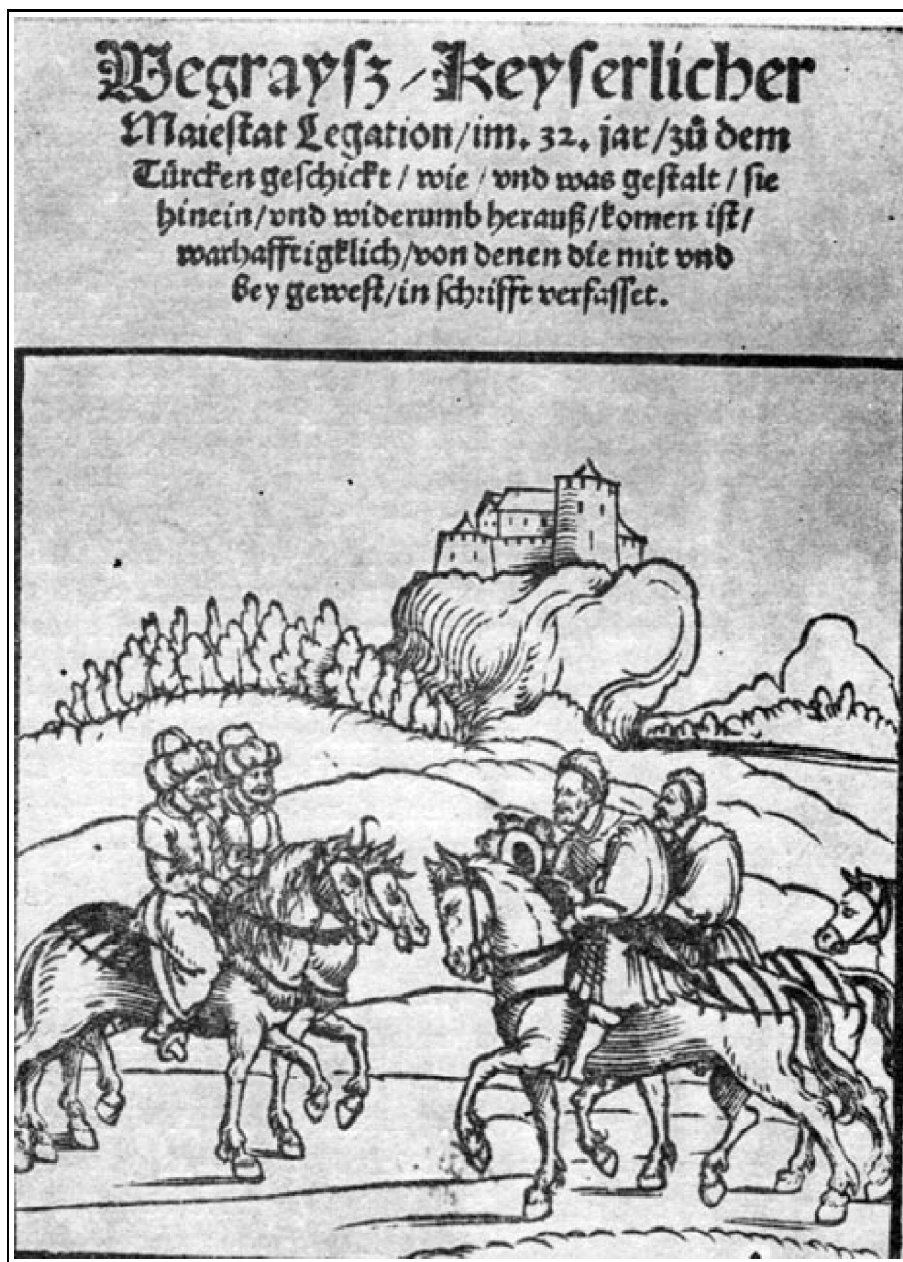
kapja. Zierler azonban a városban maradt haláláig (1538).¹¹⁽¹¹⁾

Először is megjavíttatta a városi kölyüt (*stampf*) és hordókat készíttetett a lőpor tárolására.¹²⁽¹²⁾ A város a lőpor mázsájáért 4 dénárfontot fizetett neki. Zierler korszerű ismeretekkel rendelkezett, mert tudta, hogy más összetételű lőpor kell a szakállas puskáknak és más a kézi lőfegyvereknek. A jelzett időben 9 mázsa 45 font lőport adott át a városnak a szakállas puskák (*hockenpuxen*) és 1 mázsa 5 fontot a kézi lőfegyverek (*handpuxen*) számára (az előbbiből még adós maradt 55 fonttal, ez együtt tett volna ki 10 mázsát). A lőpor készítéséhez szükséges ként és salétromot a város építőmestere (*paumayster*) bocsátotta rendelkezésére. A jelzett időben 1 mázsa 11 font ként kapott (11 fontot még kellett kapnia, az elszámolás napján még 50 font felhasználásáról maradt adós) és 8 mázsa salétromot. A lőpor készítéséhez még szükséges faszenet a soproni erdőben neki magának kellett előállítania.¹³⁽¹³⁾ Ezeket az alkatrészeket összekeverés előtt apró szemcsékké kellett őrölni vagy zúzni, ami a városházán levő kölyüben (*stampf*), a kézimalomban (*handtmul*) és a Mészárosok utcájában (ma: Templom utca) lévő szárazmalomban, régi magyar nevén lőfogató-malomban (*rossmull*) történt. ¹⁹⁹Utóbbi a ferencesek tulajdonában volt, akiknek pl. 1525-ben 40 dénársolidus, azaz 5 dénárfont bért fizetett (SoprOkl. II/5:371).¹⁴⁽¹⁴⁾

Zierler munkájára nagy szükség volt. II. Lajos király követe útján 1525. márc. 17-én utasította a városi tanácsot, hogy ápr. 2-ra Budára küldjön egy jó táborigyűt (*unum ingenium bonum campestre ordinare*) 50 golyóval, a szükséges lőporral, szekérrel, amelyen az ágyú szállítható, ágyúmesterrel (*uno magistro bombardario*), ezen felül még 2 mázsa lőport a királyi ágyúk számára (SoprOkl. I/7:141). A kiválasztott ágyút Erhard lakatos 2 forintért javította meg, Zierler pedig segédeivel és egy szakáccsal március végén indult Budára.¹⁵⁽¹⁵⁾ 1526. jún. 1-én a készülődő török hadjárat miatt a király 100 gyalogost, két tarackot (*tharazk*) vagy hasonló ágyút a szükséges lőporral és szerelvényekkel, lovakkal együtt követel Budára, hogy innen júl. 2-ra Tolnára érkezessenek (SoprOkl. I/7:187). Egy 1528. évi kereset kapcsán tudjuk meg, hogy 1526-ban a város több ízben küldött hadifelszerelést a királynak, közte Frölich Kristóf és társa útján 1 táborigyűt (*veldschutz*), 3 mázsa lőport és golyókat, amiért 7 dénárfontot kaptak (SoprOkl. I/7:287, 293, 296).

A mohácsi csata (1526. aug. 29.) szerencsétlen kimenetele arra indította a városi tanácsot, hogy szept. 8-án összeírta a hadra fogható férfiakat (SoprOkl. II/6: 412–417). Az összeírás a házak sorrendjében történt: az összeírtakat általában tízes csoportokba osztották, de volt 11–14 tagú ilyen csoport is. Élén a tíznagy (*zehner*) állott, akit rótamesternek is hívtak, mivel a csoport neve róta (*rot* II/6: 419).¹⁶⁽¹⁶⁾ Egy-egy fertály rótáit a fertálymesterek fogták össze: az elsőben 7, a másodikban 11, a harmadikban 5, a negyedikben 10, a belvárosban 7 róta volt, összesen 425 fővel, ezenkívül a tanács tagjai kötelezték magukat, hogy – nyilván egyelőre – 14 napra összesen 32 zsoldost fogadnak fel. Az összeírás csak külvárosiakra vet ki vagy 3 vagy 6 dénársolidus (egyetlen első fertálybelinél 2 dénársolidus) hozzájárulást, feltehetően zsoldosok fogadására: az első fertályban 33+9 főre, a másodikban 41+8 főre, a harmadikban 24+0 főre, a negyedikben 23+12 főre, összesen 121+29, azaz 150+1 főre. Zierler természetesen nem szerepel az összeírásban, hiszen adott esetben neki megvolt a maga feladata. Háza után a 25. rótába tartozott volna. Az a körülmény, hogy Zierler nem tudott a belvárosban házat szerezni, mutatja, milyen nehéz volt a belvárosi polgárok közé bejutni; fapiaci háza viszont még a belváros védelme miatt ²⁰⁰fontos ún. „belső külváros” (1532: „die innder vorstat nach dem Holtzmark”)¹⁷⁽¹⁷⁾ határain belül volt. E „belső külváros”-hoz tartozott még az Állatvásártér (az Ezüst utcáig), a Fapiac északnyugati folytatásában a Kovácsok utcája (*Schmiedgassen*; ma: a Lenin krt. az Ikvahídtól az Ógabonatérig) és az Ógabonatér (*Alter Kornmarkt*) az Újteleki utca (*Neustift*) kezdetéig; a külváros többi része felé az akkor még bővebb vizű Ikva patak képezte a határt (3. kép: vonalkázott rész). A belváros védelmét szolgálta még a „belső külváros”-t lezáró három kapu: a már

említett Ispotálykapu (1432: „das *tor* in der Smidgassen bey der spitalpruken”), a Kőkapu vagy Felső Kovács kapu (1506: *stainthor*; 1527: „bei dem *obern Schmidthor*) és az Újteleki kapu (1521: *Neustiffthor*).¹⁸⁽¹⁸⁾

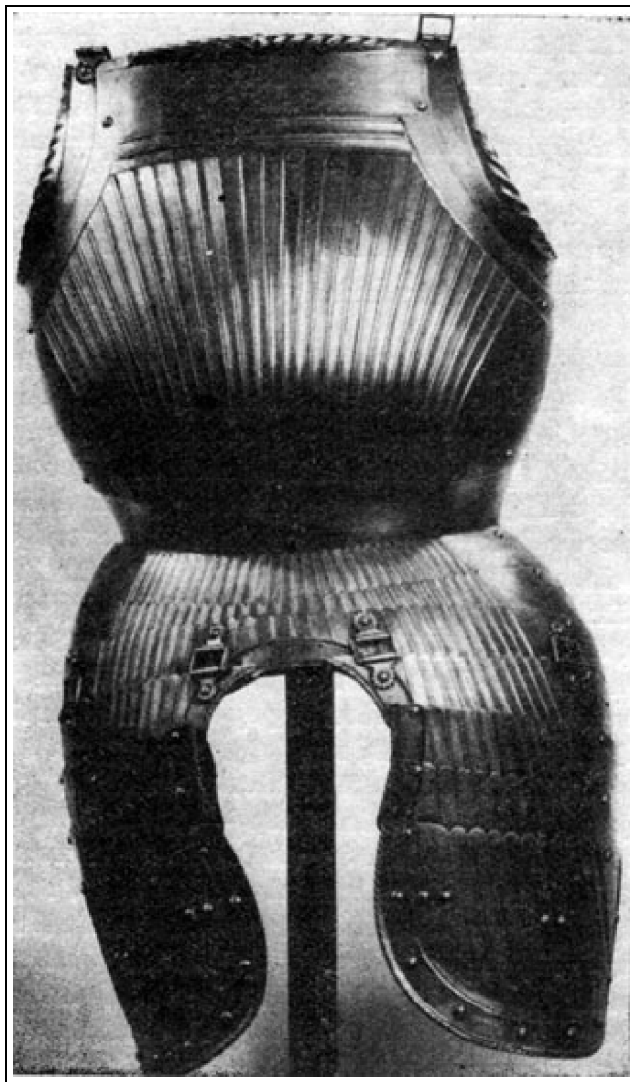
2012. Kuripesics Benedek jelentésének a címlapja

6. Bár a mohácsi csatában a soproniak közül tudomásunk szerint csak Sagrer János királyi familiáris, Nagy Balázs soproni patricius bécsi származású mostohafia esett el,¹⁹⁽¹⁹⁾ Sopron hamarosan tapasztalhatta a mohácsi vész következményeit. II. Lajos özvegye, Mária királyné már szept. 7-én Pozsonyból bátorítja a soproni polgárokat, ne essenek kétségbe, mert hamarosan gyalogosokat, ágyúkat, lőport és más védelmi

eszközöket küld nekik. Az akkori országos felfordulásra jellemző, hogy ugyanazon a napon megparancsolja nekik: akár szekéren, akár lóháton Sopronon keresztül Ausztriába menekülő magyarországi lakosokat javaikkal együtt tartóztassák fel és ne engedjék őket tovább (SoprOkl. I/7:204–205). E tekintetben csak a töröktől nagy kárt szenvedett pécsi Boltos Mátyás ezüstműjével és a lövöldi (Veszprém m.) karthauziak egyházi kincseivel tett kivételt (SoprOkl. I/7:206–207, 223–224), akik lakhelyükre visszatértek. Bár a lövöldi perjel és a konvent szerint nov. 14-én a török veszély már elmúlt, Mária királyné nov. 3-án 300 gyalogost indított útnak Sopron védelmére Stamps királynéi vadászmeister parancsnoksága alatt; testvére Ferdinánd (okt. 23-a óta cseh király) pedig nov. 24-én 500 gyalogost küldött (SoprOkl. I/7: 219, 222, 225, 227). E német katonaság miatt a Zápolya-párti Kanizsaiak embereivel gyűlt meg a bajuk: a kecöli (Sopron vm.) várnagy dupla vámot szedetett tőlük, mondván, hogy már nem tartoznak Magyarországhoz (*sy gehörten nymer zumb Hungerlandt*), mert immár császáriak (*sunder weren kaiserisch*), a vámosok leköpdösték a város pecsétjét, legközelebbi magyar szomszédaik pedig becsületükben támadják őket. Mindezt dec. 3-án a pozsonyi országgyűlésre küldött soproni követeknek írta meg a városi tanács (SoprOkl. I/7:230–231). Dec. 18-án a soproni külvárosban 30–40 huszár jelent meg, akik Báthori István nádor katonáinak mondták magukat, ezt igazolni nem tudták, ezért a tanács gyanakvással fogadta őket, mivel fölöttébb óvakodni kellett a kémektől és a rosszakaróktól, akik csak tettetik a barátságukat (SoprOkl. I/7: 232–233). Ez a sok katonaság komoly elszállásolási terhet rótt a város polgáira, hacsak valaki nem szerzett mentességet, mint pl. Ákosházi Sárkány Bernát királynéi zászlótartó, a mai Templom u. 4. sz. ház tulajdonosa (SoprOkl. I/7:228). Az 1526. dec. 16-án [202](#)Báthori István nádor vezetése alatt a pozsonyi országgyűlésen királlyá kikiáltott (1527. nov. 3-án megkoronázott) Ferdinánd a mohácsi csatában elárvult győri püspökség tulajdonát képező Rákos falut 1527. jan. 4-én hálából ideiglenesen Sopron birtokába adja: a soproniak – nem háborítatlanul ugyan – 1533. júl. 14-ig tartották birtokukban a falut minden jövedelmével együtt.²⁰⁽²⁰⁾ Ez magyarázza meg, hogy az alább tárgyalandó 1532. évi mustrán a soproniak Rákos falu hadra fogható férfait és fegyverüket is összeírták.

Ennek az időnek nehézségeihez tartozik még a közbiztonság általános romlása. II. Lajos már 1522-ben inti a tanácsot, hogy ne adjanak menedéket pártütőknek és rablóknak (SoprOkl. I/7:27). A soproniak legnagyobb ellensége ekkoriban Magos Imre soproni pátricius Ferenc nevű fia volt, aki 1515-ben hagyta el Sopront, a nyugat-magyarországi várak, főleg Lánzsér (ma: Landsee) urainak védelme alatt fosztogatta az úton levő soproni kereskedőket, úgyhogy a városi tanács 1522-ben 50 aranyforintért bérgyilkost fogadott fel Magos Ferenc elpusztítására (SoprOkl. I/7:27). Ez a terv ugyan nem sikerült, de Magos Ferencet ez év decemberében Kremsnél mégis elfogták. Bár kihallgatása során többek között beismerte, hogy Sopron jobbágyfalvai közül Ágfalvát, Harkát, Kópházát és Bánfalvát embereivel felgyújtatta, a soproniak, harkaiak állatait elhajtatta, Ágfalvát, Meggyest, Kelénpatakot megsarcolta (SoprOkl. I/7:60–61), hároméves vizsgálati fogság után 1525-ben az alsó-ausztriai helytartótanács „bizonyíték hiányában” mégis felmentette (SoprOkl. I/7:149–150). Kiszabadulása után – kötelezvénye ellenére – újból megfenyegette a soproniakat, akik a török háború, különösen pedig a mohácsi csata teremtette új helyzetben semmit sem tudtak ellene tenni. Magos Ferenc csak 1528-ban tűnt el a soproniak szeme elől (SoprOkl. I/7:280, 300). A Vadasülésről (ma: Vadosfa) származó Huszár Kálmán, akit 1528. dec. 23-án Sopronban kerékbetörésre ítélték, beismerte, hogy töb- 20 éven át fosztogatta 6–20 tagú csapatával. A mohácsi vereség nagy hírére jellemző, hogy Huszár Kálmán egy pap kirablásának időpontjára így emlékezett vissza: *nach der turgkenslacht, wie die verloren* 'a török elleni csata idején, amely elveszett' (SoprOkl. I/7: 337).

készenlétben; a tanács szabadkozása miatt ápr. 8-án a helytartótanács ismételten utasítja *pro futura contra Thurcas expedicione* 'a török elleni hadjárat' miatt; aug. 29-én pedig, amikor Szulejmán már elhagyta Mohácsot és Buda felé tartott, Ferdinánd utasította a városi tanácsot, hogy a 12 erős lovat és a két szekeret szept. 8-ig Bécsbe küldjék (SoprOkI. I/7:348, 349, 367). Buda szept. 7-én esett el, Bécs ostroma szept. 26-án kezdődött: e két időpont között a török főszereg a Duna mentén vonult Bécs felé, Sopron felé csak az oldalvédelmet biztosító és portyázó segédcsoportok tartottak. Jún. 2-a előtt írta be a városi nótárius a városi könyvbe azt a határozatot, hogy minden tanácsbelinek vagy egy szakállas puskát (*hagknpuxen*) kell vásárolnia vagy pedig egy magyar arany forintot kell befizetnie (Bürgerbuechl 82).

2054. Mellvért

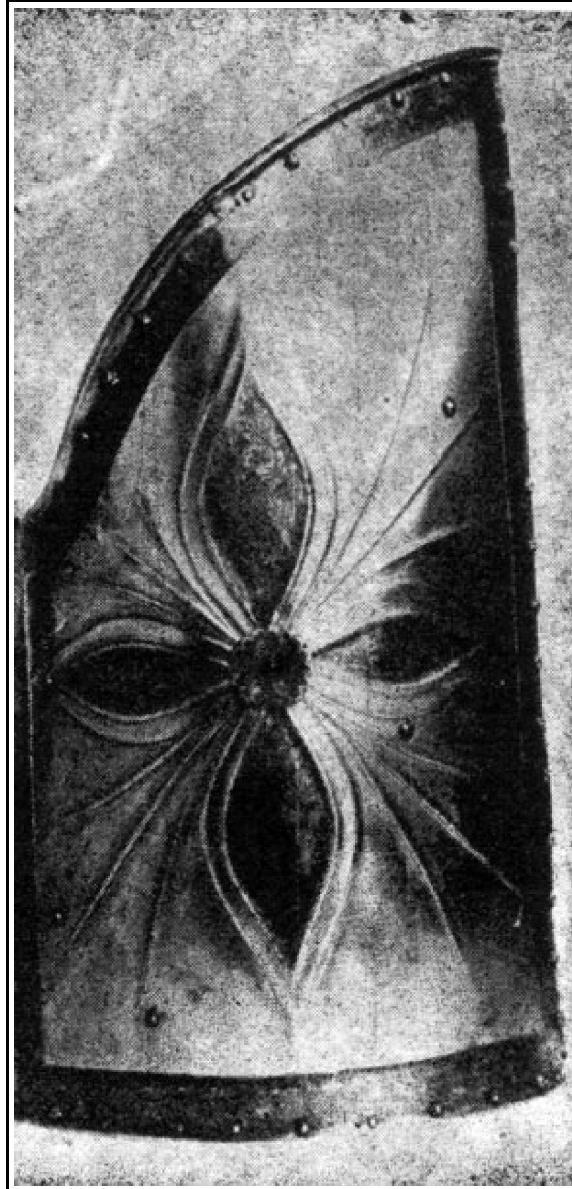
Ezeknek az éveknek soproni panaszairól és sérelmeiről az az 1529. dec. 31-e és 1530. febr. 4-e közé keltezhető beadvány tájékoztathat, amelyet a városi tanács Ferdinándhoz intézett, s amelynek fogalmazványa a városi levéltárban fennmaradt (Lad. VIII et H fasc. 17 nr. 257). Eszerint a város híjával van nagy ágyúknak, golyóbisoknak, lőpornak és más hadi szerelvényeknek, ezeket megvásárolni nem tudja:

ezért kéri a királyt, hogy a város hathatósabb védelmére adjon két ágyút, még pedig két nagy csataágyút („*quas serpentes maiores not slangn vocant*”) vagy hasonló kisebbeket löporral, golyóbisokkal és egyéb hadi szerelvényekkel. 1528-ban a város a királyi biztosoknak kifizette az évi 150 magyar forintnyi rendes adót (forintját 10 bécsi dénársolidusszal számítva, „német” pénzben 187 rajnai forintot és 4 bécsi dénársolidust; 1530. febr. 4-én ezért a király utasítja a soproni városkapitányt, hogy ezt az adót ne követelje a soproniakon: SoprOkl. I/7:377). 1529. dec. 31-én Nádasdy Tamás a király fej- és jószágvesztés terhe alatt kiadott parancsát közölte nagyobb pénzösszeg kifizetésére: a tanács 500 magyar forintot adott neki. Bár a királyi kamarától írásbeli biztosítékot kapott, hogy az összeget a vármegye megtéríti a városnak, ez nem történt meg. Még a törökök megérkezése (legkésőbb 1529. szept. 7–26) előtt Alsó-Ausztriából egy csapat (*sub vno vexillo*) gyalogos érkezett a városba: 10 héten át maradtak, zsoldot nem kaptak, ezért a város az utólagos térítés reményében hússal, borral, kenyérral, liszttel, búzával, sóval, ruhával és pénzzel látta el őket. Ennek költsége 1218 rajnai forintot 3 solidust és 21 dénárt tett ki, nem számítva mindazt, amiről számadás nem készült. A gyalogosok a városfalak és tornyok járataiban és erődítményeiben (*in pomerys et munitioibus murorum et turrium*), ezek tetőzetében és faépítményeiben (*structuris ligneis*), éjjeli és nappali őrésben, rongálásaikkal több mint 300 magyar forintnyi kárt okoztak, a gerendákat elégették, amelyek közé az ágyúk be voltak ékelve (*ligna in quibus bombarde locate fuerunt*), úgyhogy ezek a károk még mindig láthatók. A gyalogosok 206a soproniak és jobbágyaik marháit erőszakkal elvették, leölték, eladták, a szántóföldek, rétek, szőlők termését elvitték, elfogyasztották, tönkretették, amint ezt Hartisch Detre városkapitány és Kuttnfelder nemesúr (nyilván a gyalogosok parancsnoka) is megállapította. „Ezenfelül a vérszomjas és kegyetlen törökök elpusztították és tönkretették a város javait és birtokait, felégették azokat, az emberek nagy részét elhurcolták, ill. megölték, úgyhogy az embereknek alig egynegyede maradt meg”. Erre való hivatkozással kéri a királyt, mentse fel őket az 1526-ban Sopronból elűzött zsidók kártalanítása, követeléseiknek megfizetése alól, valamint 5 évre adómentességet engedélyezzen nekik és jobbágyaiknak (utóbbit 1530. febr. 4-én hagyta jóvá a király: SoprOkl. I/7:376).²³⁽²³⁾ Végül arra kéri a királyt, hogy Rákos falut, amely „Sopron határai között” (*intra limites territory supruniensis*) fekszik, s valamikor a szombathelyi vár tartozéka (*ad dominium castris Zabarie*) volt, most már visszavonhatatlanul bekebelezhessék.²⁴⁽²⁴⁾

Ha a beadvány egyik-másik állítása – a nagyobb hatás kedvéért – túloz is, mégis képet ad ezeknek az éveknek a hangulatáról. 1530. ápr. 25-én a városgyűlés is megállapítja, hogy a jobbágyok is, falvaik is nagy kárt szenvedtek (Kópháza lakatlanná vált!), a korábbinál többet kell robotolniuk, ezért törlik a városi nótáriusnak addig robotban járt fafuvart, *damit der gemain man weniger beschwert werde* 'hogy a kisembert kevésbé terheljék meg' (SoprOkl. II/2:219); máj. 16-án tárgyalja a városbíró néhai Magyar Fábrián meggyesi jobbágy feleségének, Brigittának, *so durch di türgkhen hingefurt ist worden* 'akit a törökök elhurcoltak', hagyatéki ügyét (Gedenkbuch 283); 1531. márc. 10-én pedig néhai Márton (*an der Zeil*) ágfalvi jobbágy leányának, Margitnak, *so die türgkhen im vergangen 29-ten jar hinweg gefurt* 'akit a törökök az 1529. esztendőben hurcoltak el', hagyatéki ügyét, megjegyezve, hogy a törökök a leány minden ingóságát (*varunde hab*) felégették (Gedenkbuch 292); 1531. ápr. 25-én a városgyűlés hozzájárul, hogy – a lakatlan – Kópházán a városi kamarához tartozó kaszálókat és szántókat méltányos (*zimlich*) bérért adják bérbe addig, amíg a falut nem tudják ismét betelepíteni (SoprOkl. I/7:222). 1532. máj. 29-én kezdődik egy hosszú per az 1530-ban végrendelet nélkül elhunyt Móricz Pál soproni kalmár hagyatékáért, akiről megtudjuk, hogy az 1529. évi török hadjárat idején Sopronból menekülve ő és felesége az alsó-ausztriai Hainfeldtől délre fekvő Kleinzellben (*auf der Zell ob Hainfeldt*)²⁵⁽²⁵⁾ minden ezüstneműjüket, ékszerüket, legjobb ingóságaikat és ruháikat elvesztették (Lad. XI fasc. 1 nr. 5. városi levéltár). Miként a mohácsi vész, az 1529. évi török hadjárat ideje is emlékezetes lett: pl. az 1531. júl. 21-én az ismételt tolvajlásért és rablásért Sopronban halálra ítélt Pöschl Márk azt vallja, hogy a török hadjárat előtt is, utána is az Egeredi

dombnál egy-egy férfit kirabolt (SoprOkI. I/7: 430–431).

2078. Ezeket a nehéz éveket használták fel a belső tanácsot, tehát a tényleges városi hatalmat kezükben tartó pátrícusok arra, hogy a külvárosiak érdekvédelmi szervét, a külső tanácsot is a maguk szolgálatába állítsák. A 24 tagú külső tanács 16 tagját 1529-ig a városgyűlés a külvárosiakból választhatta; 1530-tól kezdve már a belső tanács jelölte ki őket. Így a külső tanács is a belső tanács eszközévé vált a külvárosi szegénység ellen, ill. a belvárosi polgárság előnyeinek még kíméletlenebb kiaknázására.²⁶⁽²⁶⁾

5. Tárcsapajzs

Az 1531. évi városgyűlés máris évi 3-3 magyar aranyforint tiszteletdíjat szavaz meg a belső tanács tagjainak, továbbá lakóházuk után mentességet a robot, őrség (a falakon és a városkapuknál) alól, de más

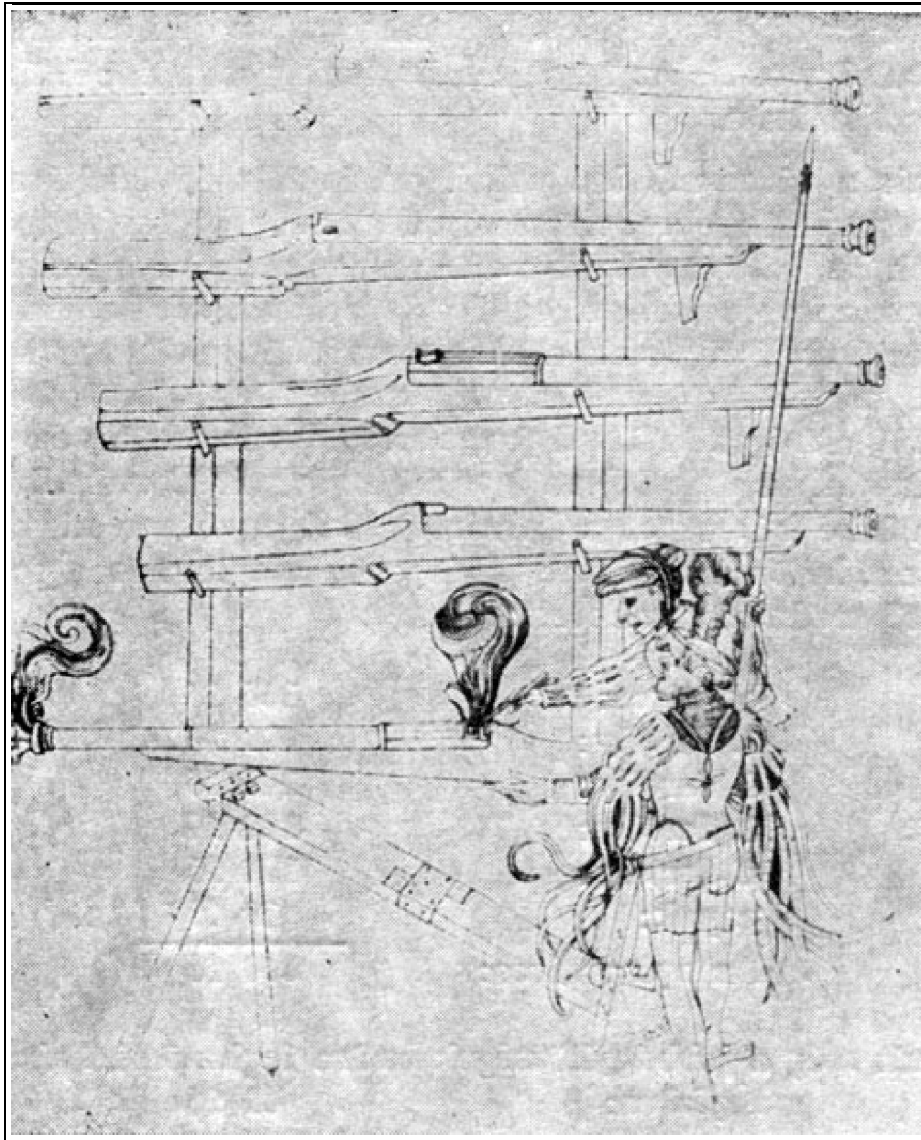
házuk, külvárosi majorjuk után már nem (SoprOkl. I/7:221). Az 1532. évi városgyűlés ezt a határozatot úgy módosítja, hogy a belső tanács tagjai lakóházuk és egy külvárosi majorjuk után mentesek e kötelezettségektől (SoprOkl. I/7:224). Ápr. 25-én, a városgyűlés napján II. Szulejmán már elindult Magyarország felé, ezért érhető a sietség, amellyel a város védelmével is foglalkoznak: a régi szakállas puskákat (*puxen*) [208](#) és a hasznavehetetlen, eltört lövegeket (*geschutz*) újra kell önteni, egy-két hosszú csövű faltörő és messzehordó ágyút (*stugkh*) készíttetni, felhasználva beolvasztandó harangokat is. A tanács gondoskodik arról, hogy elegendő lőpor, szurok, len, só, fa, faszén, liszt, gabona és más szükséges dolog rendelkezésre álljon a hitetlenek elleni harcra (*zu widerstandt der vnghlaubigen*). A várfalakon levő fegyvereket sáncokkal és sánckosarakkal kell álcázni, a felső várárokból az alsóba vezető járatot be kell tömni, a sarokházaknál a tűzoltáshoz vízzel teli üstöket (*feurphannen*) felállítani. Mindez a belváros védelmét szolgálta, hiszen a külváros fallal ekkor még nem volt körülvéve, adott esetben a már említett „belső külváros” lett volna az első védelmi vonal. Ezért a városgyűlés kötelezte a „belső külváros” háztulajdonosait, hogy kertjük végében az Ikva patak árkat tisztítsák ki.

Az említett beolvasztandó harangok (*glogkspeis*) a várárokmenti Boldogasszony templom harangjai voltak. Ez a templom eredetileg nyilván a belváros számára épült és csak a városfalak XIV. századi kiépítése és a falak mentén létesített várárok révén került a vízzel telt várárok szélére (ma: a Mária oszlop van a helyén). 1532-ben félt volt, ha a török benyomulna a „belső külváros”-ba, a várárokmenti Boldogasszony templom tornyából eredményesen lőhetné a belvárost.[27\(27\)](#) Ezért a tanács lebontatta a templomot.[28\(28\)](#) Az 1600-as évek elején készült Faut-krónika szerint tervbe vették a Szent Mihály templom lebontását is, hogy a helyét földdel feltöltsék és a város védelmére 6 nagy ágyút helyezzenek el, ezt azonban a papok megakadályozták.[29\(29\)](#)

Ilyen előkészületek után érte máj. 6-án a várost Tamás egri püspök és királyi kancellár kihirdetendő felhívása, amely Úrnapja utáni vasárnapra (jún. 2.) a török elleni harc céljából Pozsonyba várta a magyar huszár módra felszerelt férfiakat (Lad. VII et P fasc. 1 nr. 3). Ezt követte Ferdinánd király Bécsből 1532. jún. 10-én keltezett, nyomtatott rendelete, amely ugyan Alsó-Ausztria népéhez szólt, de Sopron is megkapta, hogy élelmét és javait a fenyegető törökök és a Zápolya-párti magyarok elől biztos helyre szállítsa (Lad. VII et G fasc. 2 nr. 46). Ezután rendelte el a tanács jún. 26-ra a sorozást, régi magyar néven mustrát (németül: *muster*).

III. Az 1532. évi mustra

9. Az összeírás a házak sorrendjében történt, ugyanúgy mint az adó-, bordézsma- és gabonadézsma-jegyzékek összeírásánál, ezért a város helyrajza szempontjából is felhasználható. A belvárosban ezt a külső tanács nyolc belvárosi [209](#) tagja, a külváros négy fertályában a belső tanács tagjai közül kijelölt négy fertálymester irányítása alatt a külső tanácsnak fertályonként 4-4 tagja végezte. Az első fertálymester Reiss János, az első értelmiségi (iskolamester, kántor), aki mint a „belső külváros” (Kovácsok utcája) egyik háztulajdonosa került a belső tanácsba; a második Tobler György szücsmester, a harmadik Vedschinger Lipót ötvösmester, aki 1530-ban 9 dénársolidusért készítette el ezüstből a város új pecsénnyomóját; a negyedik Hauser György kovácsmester, aki szintén mint a „belső külváros” (Állatvásártér) egyik háztulajdonosa 1525-től tagja a belső tanácsnak, bár csak 1527 után szerezte meg Haller Farkas özvegyének Szt. György utcai házát.[30\(30\)](#) A fertályonkénti 4-4 külső tanácsos egyúttal adószedő egy-egy fertály egy-egy részlegében (*ansag*), e részleg hadra fogható férfait és fegyverzetüket írták össze.

6. Szakállas puskák

Az összeírás a belvárosban a Fő téren a várostoronynál kezdődött, a városháza oldalán haladt tovább a Szt. György utca külső házsorán a Hátsó kapuig, innen a Sópacon (ma: Orsolya tér), a Mészárosok utcája külső házsorán át vissza 210a Fő térre; majd a Szt. György utca belső házsorán folytatódott (Sópiac–Mészárosok utcájának belső házsora) ismét a Fő térig és befejeződött a Kolostor utcával és az Új utcával. A külváros első fertály a Ógabonateret és az Újteleki utcát foglalta magában; a második fertály a Kovácsok utcáját, a Rózsa utcát (ma: Szentlélek utca és Rózsa utca), a Szélmalom utcát, a Fövényvermet, Bécsi utcát és a Szt. Mihály utcát (ma: Pozsonyi út); a harmadik fertály a Wieden-t (ma: Gazda utca), a Templom utcát (ma: Hegy utca), a már említett Széplaki utcát; a negyedik fertály a már említett Fapiacot, az Állatvásárteret, az Ezüst utcát, a Pócsi utcát (ma: Magyar utca), a Hosszú sort (*Lange Zeil*) a Lövér utcával (*Lebergasse*) együtt (ma: Móricz Zsigmond utca, a Széchenyi tér déli oldala, Rákóczi Ferenc utca)

és a Hátulsó utcát.³¹⁽³¹⁾ Az összeírás itt feldolgozandó példánya Auer Jakob városi nótárius tisztázata.

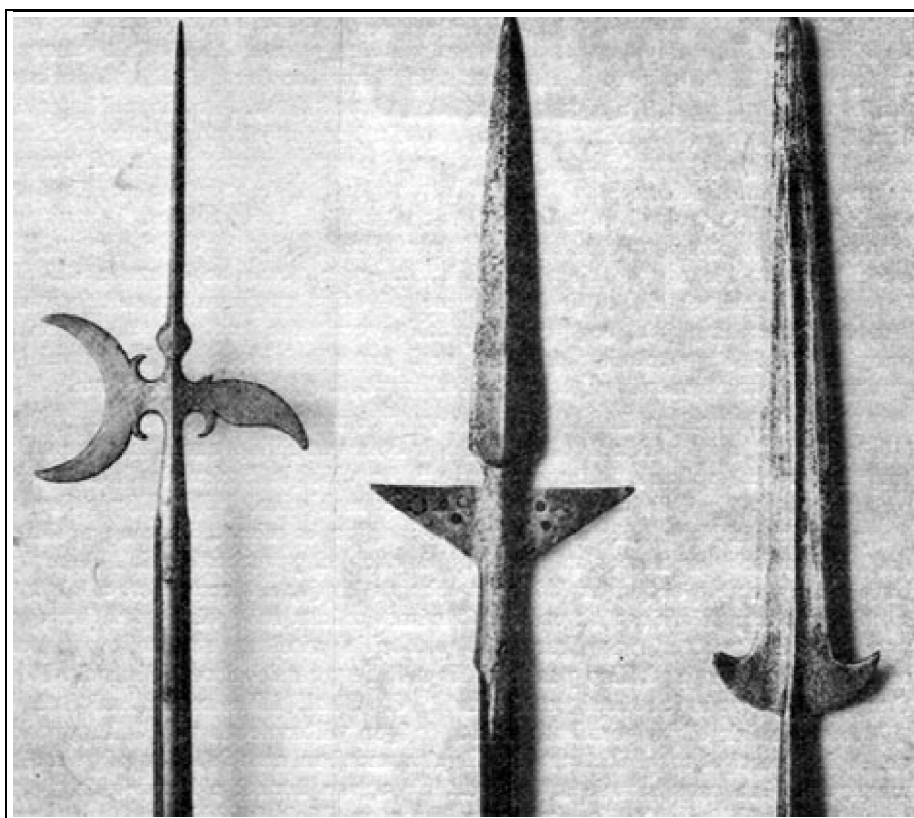
Az összeírás a város minden polgárára és állandó lakójára kiterjedt (nem terjedt ki a mesterlegényekre, akiknek a legközelebbi vasárnapig, azaz jún. 30-ig nyilatkozniok kellett, maradnak-e a városban vagy nem); ekkor mindenkinek jelen kellett lennie fegyverzetével együtt. Igazoltak vették annak a 9 harmadik és negyedik fertálybeli férfinak a távolmaradását, akik aratáson (*im schmidt*) voltak; viszont megrótták, megbüntették azt a 2 első fertálybeli és 4 második fertálybeli férfit, aki igazolatlanul (*vngehorsam*) maradt távol. Az igazoltan távollevőket, valamint az üzleti úton levőket az összeírtak számába beszámították. A belvárosban lakó két papot a belvárosiakkal együtt, a külvárosban lakó 19 papot együttesen, külön írták össze (az ispotálytemplom öreg papját kihagyták). Így a következő eredmény született:

belváros:	165 fő
1. fertály:	90 fő
2. fertály:	145 fő
3. fertály:	100 fő
4. fertály:	151 fő
papok:	19 fő
Az egész város:	<hr/> 670 fő

Ehhez járult még a jobbágyközségek hadra fogható férfiainak csoportja:

Ágfalva:	41 fő
	+ 3 távol
Balf:	35 fő
Bánfalva:	16 fő
Harka:	30 fő
Kelénpatak:	11 fő
Kópháza:	– fő
Meggyes:	35 fő
Rákos:	28 fő
Összesen:	<hr/> 196 fő
	+ 3 távol

A város és jobbágyközségeinek tehát az igazolatlanul távollevők és a mesterlegények nélkül összesen 866 hadra fogható férfia volt.

2117. Alabárd és runka

212 Ezek a hadra fogható férfiak nem egyformán voltak felfegyverkezve. Az első fertályban 5, a másodikban 2, a harmadikban 13, a negyedikben 6 olyan férfiú volt, akinek nem volt semmilyen fegyvere, nem is kötelezték ilyenek a beszerzésére: az 1532. évi adójegyzék³²⁽³²⁾ szerint ezekből 9 nem is szerepel az adójegyzékben (tehát nem fizet adót), 14 pedig 1/4–3/4 forintot, kettő 1–1 forintot és egy magyar 2 forintot. Ugyanakkor 3 harmadik fertálybeli és 13 negyedik fertálybeli férfit, akinek ugyancsak nem volt fegyvere, felszólítottak, szerezzék be fegyvert: közülük csak 1, Rupprecht kádármester fizetett adót (2 forintot), 4 a háztulajdonos fia, 1 a sógora, 10 a lakója (*inman*) volt. A harmadik fertályban 1, a negyedikben 2 férfit arra kötelezték, hogy másképpen, a negyedikben még 4 férfit pedig arra, hogy jobban (*pass, paser*) fegyverkezzenek fel vagyoni helyzetének megfelelően (*nach seinem Vermugen*), noha az utóbbiak közül kettőnek 1-1 nyársa (*spiess*) volt. Öt férfinak viszont előírták, milyen fegyvert szerezzék be: a harmadik fertályban 1 kézipuskacsövet (*handtror*) és egy szakállas puskát (*puxen*), a negyedikben 3 alabárdot. Így a városban összesen 616 férfi fegyverzetét találták kielégítőnek.³³⁽³³⁾ Egyeseknél ezért meg sem nevezik fegyverüket, csak megállapítják, hogy jól van felfegyverkezve (*wol gerust*), másoknál annyi szerepel, hogy mindenféle fegyverrel (*mit allerlei wer*), jó fegyverrel (*mit gueter wer*), minden szükségessel (*mit aller notdurfft*) el vannak látva.

10. A belvárosban Ládonyi László megyei nemes és két embere, (köztük Vörös Tamás), a negyedik fertályban Pusér János és Fülöp varga magyar módra (*auf hungrisch*) vannak felfegyverkezve.³⁴⁽³⁴⁾ Az utóbbinál részletezik is: tárcsapajzsal (*tartz*), hajítóbárdal (*werfhagken*) és szablyával (*säbl*). Kövér Gergely, Nagy Balázs és Nagy Mátyás pátriciusok magyar és német, ill. magyar huszár (*auf Husrarisch*)

és német módra (*auf deutsch*) fegyverkeztek fel. A magyar huszár fegyverzete ebben az időben a lobogós kopja, a tárcsapajzs, a kúpos sisak és a fokos; pátrícusaink ezenkívül német módra még vértzetet (*harnasch*) vagy páncélt (*pantzer*) vagy karvértet (*armschin*) viseltek, embereik ugyancsak német módra még szakállas puskával és más fegyverekkel rendelkeztek, Kövér Gergely 3 emberének szükség esetén még két hátszó állt a rendelkezésére.

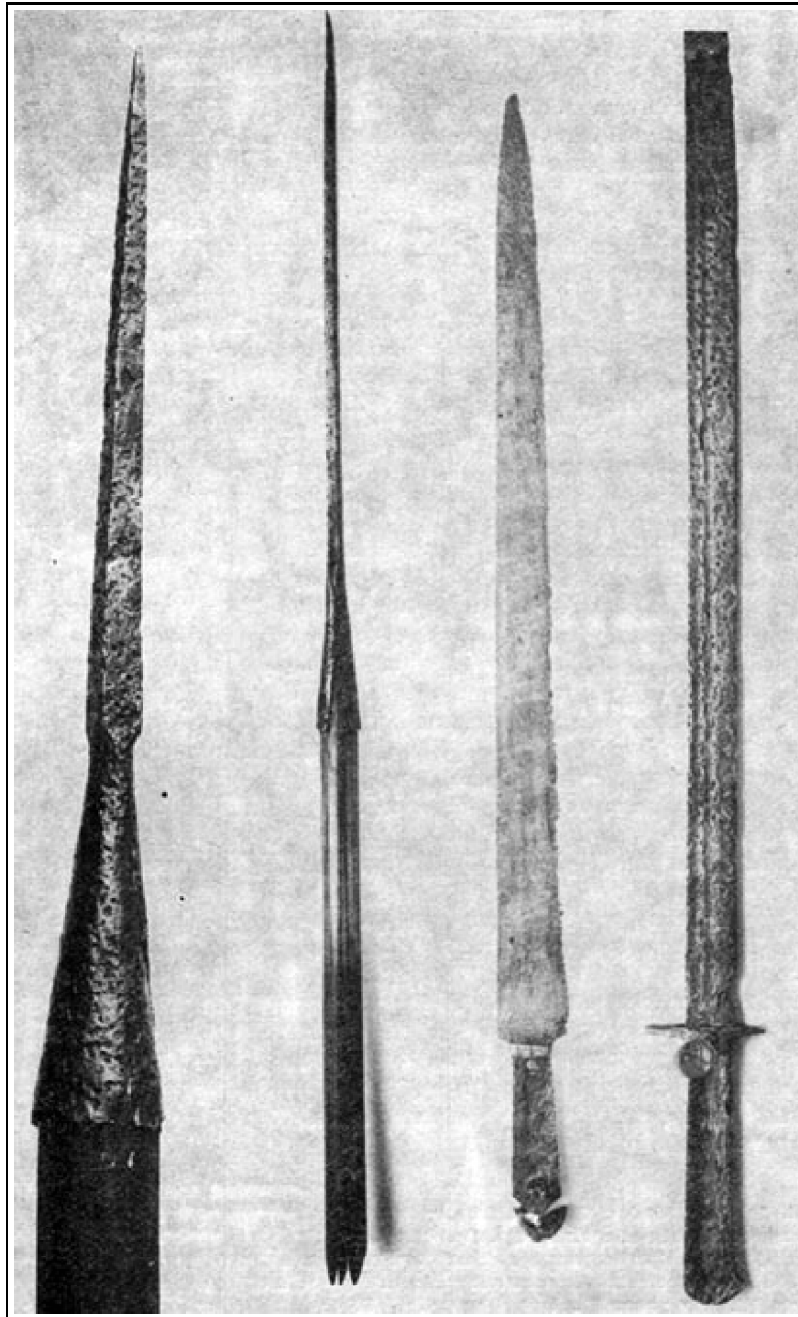
A soproniak többsége német módra és igen változatosan volt felfegyverkezve. A fegyvereket megadott nevük ellenére azonban nem lehet minden esetben megnyugtatóan azonosítani. A fegyvertan³⁵⁽³⁵⁾ ugyan ismeri e korszak fegyvereit megmaradt példányokból is, csak hogy éppen az élénk fejlődés miatt nem mindig²¹³ állapítható meg, korszerű vagy hagyományos, esetleg elavult változat rejlik-e egy-egy fegyvernév mögött. A belvárosi férfiaknak éppen egyharmada volt felszerelve vagy az egész testet beborító lemezevértzettel (*harnasch*), vagy csak a felső testet védő páncéllal (*pantzer*) vagy csak a mellkast védő mellvérttel (*vordertail*) vagy a karvérttel (*armschin*); ilyen védőfegyver az első fertályban csak 1, a másodikban 3, a negyedikben 5 találtatott, ami az ilyen felszerelés magas árával függhetett össze (4. kép). A 19 külvárosi pap közül csak háromnál írtak össze ilyen felszerelést. Bár kifejezetten magyar módra csak 12 belvárosi és két negyedik fertálybeli férfi tartott tárcsapajzsot (*tartsche*), ilyen még egy, különben német módra felfegyverkezett külvárosi papnál és egy harmadik fertálybeli férfinál is volt. A tárcsapajzs a jobbkezes harcos fedetlen bal vállát is védte (5. kép). Tanulságos, hogy az akkor már korszerűtlen szaruíves számszeríjből (*armprost*) a belvárosban csak 1, de Harkán még 24 volt található; viszont az akkor „modern” acélívesből (*stahel*) a belvárosban egy sem, az első fertályban 4, a másodikban 8, a harmadikban 6, a negyedikben 9 (összesen: 27), Ágfalván pedig 4 volt.³⁶⁽³⁶⁾ A számszeríjakkal 120–135 lépésre lőhettek ki a 65–110 mm hosszú nyílhegyeket. A polgárok, sőt a város jobbágysai is ekkor már különböző, korszerűtlen és „modern” puskákat használtak. A német (bajor-osztrák nyelvjárási) *puchse* 'Büchse' eredetileg azt a perselyt jelentette, amelybe a löport tették: ezért ágyút és puskát egyaránt jelenthetett. A XV. század második felében kifejlesztett, ún. szakállas puskák (*hakenpuchsen*; vö. német *haken* 'a cső torkolata alatti ék alakú kampó, amellyel a puskát a lövéskor keletkező visszalökő erő lefékezésére a lörés vagy a bástya falába akasztották') nehezebb és könnyebb kivitelben készültek: az előbbiek (10–14 kg, sőt 14–37 kg súlyúak) már ágyúknak számítottak, az utóbbiak 10 font, azaz 5,6 kg súlyúak voltak és 4 lat (7 deka) súlyú ólom- vagy vasgolyókat lőttek ki (6. kép). A soproni adatokból következtethetően könnyű szakállas puskák voltak azok, amelyeket a mustrajegyzék egyszerűen csak puskáknak (*puxen*) említ.³⁷⁽³⁷⁾ Ilyen korszerű kézi lőfegyvere nemcsak a városiaknak, hanem a város jobbágysainak is volt. A szakállasokat állványról is kilőhették, csövük nem volt faaljzatba ágyazva. A városgyűlés említett 1529. évi határozata ellenére mindenestre feltűnő, hogy a belső tanács tagjainak csak a fele rendelkezik a számukra kötelező szakállas puskával, a többinek csak kézpuskája (*handpuxe*) vagy kézpuskacsőve (*handror*) vagy alabárdja (*helmparte*) van vagy pedig csak megfelelő jó, magyar és német fegyverzettel szerepel az összeírásban. Siebenbürger Ferenc polgármester nyolcadmagával csak 4 vértzetet és 8 alabárdot tud kiállítani, Paltramb András városbíró az összeírás nem is említi. Zierler Castullus fegyvermester viszont negyedmagával 2 szakállas puskát, 2 alabárdot és 2 vértzetet mutatott be az összeíróknak. Mind a szakállas puskában, mind az ágyazott kézpuskában és az ágyazatlan, kezdetlegesebb kézpuskacsőben a puskaport izzó kanóccal gyűjtötték meg. A kanóc salétromba áztatott, ólomcukorral pácolt kenderkötél, amelyet²¹⁴ egy bot köré csavartak és izzó vassal, faszénnel, tűzköböl (kovaköböl) acéllal pattintott szikrával hozták izzásba. A szakállas és a kézpuska kiszolgálásához ezért két-két fő kellett. Nem véletlen tehát, hogy az összeírásban a szakállas puskával rendelkezők leggyakrabban többedmagukkal (családtaggal, lakóval) szerepelnek.

Az említett puskáknál a gyújtócsatorna fölül volt. Fejlődést jelentett, amikor ezt a puskacső oldalán

helyezték el, mert a puskát nem kellett többé a második embernek begyújtania: az ágyazat oldalára felszerelt, meghajlított vaspálca, az ún. kakas a ráerősített izzó kanócot a lövész egy ujjmozdulatára hozzáérintette a gyújtócsatorna felporzásához. Nem véletlen tehát, hogy az ilyen, „modern” puskával (az egyszerűbb: *ziindrör*; a fejlettebb: *ziindpuchse*) rendelkezők egymaguk szerepelnek az összeírásban. Még fejlettebb volt az a puska, amelynek csöves végű kakasa volt: ebbe izzó taplót tettek, ez gyújtotta meg a puskaport. Ilyen taplós puskával (*lange schwammen puxe*) csak Auer Miklós, a Szt. Mihály templom Szent Kunigunda oltárának javadalmas papja, Auer Jakab városi nótárius jó módú testvére rendelkezett, akinek ezenkívül még egy rövid és egy hosszú kakasos-kanócos puskája, páncélja, paganétja is volt. A tapló a bükkfatapló termőtestéből készült: ezt kifőzték, majd salétromba áztatták és megszáritották. Ilyen gombát a soproni erdőkben bőven találtak.

A közelharc szálfegyverei közül a leggyakoribbak az alabárd és a nyárs (*spiess*) különböző fajtái voltak (7. kép). Az alabárd a XVI. század elején a nyéllal együtt általában 3.5 m hosszú volt. Sopronban ritkább fajtái a partizán (*partisan*) és a runka (*rankona*). Mind a kettő akkor korszerűnek számított. A nyárs egyes fajtái alakjukban (8. kép) és a nyél hosszúságában különböztek egymástól. Az általános nyárson (*spiess*) kívül az összeírás megkülönböztet még hosszú nyársat, feleset (*halbspiess*), kicsit (*spiessi*), ebből is külön horvátot (*krabatisch*); van azután az állatokkal kapcsolatos állatnyárs (*tierspiess*), angolnyárs (*aalspiess*, 9 m hosszú is lehet!) disznónyárs (*schweinspiess*; 2 m hosszú, vaddisznóvadászaton használták) és a bordázott élű, 1,70 m hosszú „nyeletske” (*schäftlin*).³⁸⁽³⁸⁾

A közelharchoz tartoznak még az összeírásban alig-alig szereplő vágófegyverek. A magyar fegyverzetrel kapcsolatban már említettük a szablyát. Kard csak 2 kerül elő a negyedik fertályban, ugyanitt van cseh eredetű rövid kadból (*dessägkh*; cseh *tesák*) 1 példány. A negyedik fertályban még összeírnak (9. kép) 1-1 cséphadarót (*dirschl*), török baltát (*türghische hagkhe*) és kaszát (*sense*), amely feltehetően nem ún. ostromkasza (*sturmsense*). Szerepel még 1-1 fejsze (*hackl*) az első és a harmadik fertályban, kés (*messer*), mint jellegzetes paraszti fegyver a hosszúké (*langes messser*: a papoknál 1, a negyedik fertályban 1, Ágfalván 9). Az egyetlen puskaszuronyt (*paganet*) fent említettük. Nem azonosítható az az elég nagy számú eset, amikor az összeírók csak kézfegyvert (*handtwer*) vagy különféle fegyvereket (*allerlei wer*) említene.

2158. Nyárs; angolnyárs; hosszúkések

11. Maga a mustrajegyzék 80 lapból álló füzet, amelyet eredetileg kenderfonal erősített a fedelétől szolgáló hártýához (felirata: *Muster Register in 1532*). E hártýa Báruch ben Jicchák (XII–XIII. század) wormszi származású zsidó szerző 216Széfer Hátteruma ('Törvénykompendium') című művéből való, amely az 1526-ban Sopronból kiűzött zsidóké volt.³⁹⁽³⁹⁾ Ma a lefejtett hártýa a városi levéltár 7. sz. zsidó kódextöredéke, a mustrajegyzék pedig külön, újonnan van bekötve.

Az alábbiakban a mustrajegyzéket betűhíven közöljük. Szövegét 1547-ben vagy azután felhasználják: elsősorban belvárosi részét az akkori állapotnak megfelelően kiigazítják, azaz az új háztulajdonosok és lakosok nevét (fegyverét) az áthúzott régiek fölé vagy a lapszélre írják.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Ezeket az adatokat a petit szedés jelzi, a régi és az új áthúzásokat pedig [], a szögletes zárójel. A feldolgozás során az 1547. évi adatokat természetesen figyelmen kívül hagytam. Az 1532. évi mustrajegyzék szövege:

Muster Register der Statburger vnd Jrer mituerwonndten.

Die Briesterschafft mit Jrer Rustung eodem die auch beschriben, findet man hienach den Statburgern.

Beschreibung geschehen am mittichen nach Johannis bap(tis)-

te Zu der geburd im 32ten Jar (1532. jún. 26. A 3. lap vége. Az 1., 2., 4. lap üres).

Statburger mit Jrer rusturig vnd gesinde beschriben. Zu odenburg Mittichen nach Johannis baptiste Ze der geburd Jm 32-ten Jar (1532. jún. 26).

Her paul schutzner selb ander mit Hornasch, puxn, Helemparten, Langen spiesssn allerlai weer.

Gregor Riemer fur sich mit Harnasch puxen vnd aller notdurfft. Vnd seinen Jnman [Albrecht schneider auch mit aller notdurfft] Thoman satler mit ainer hellenparten.

Jm Rathauss Veit Hasenstab gerust auf ainen Man.

Tomasch werusch Jm winkl selb ander auf Hungrisch gerust. Sein Herr Lasla von Läden wirt auch selb ander auf Hungrisch gerust Zu der stat kumen (5. lap).

Wolfgang peutler mit ainec Handtpuxen.

Caspar Judenfeindt mit ainer Helmparten.

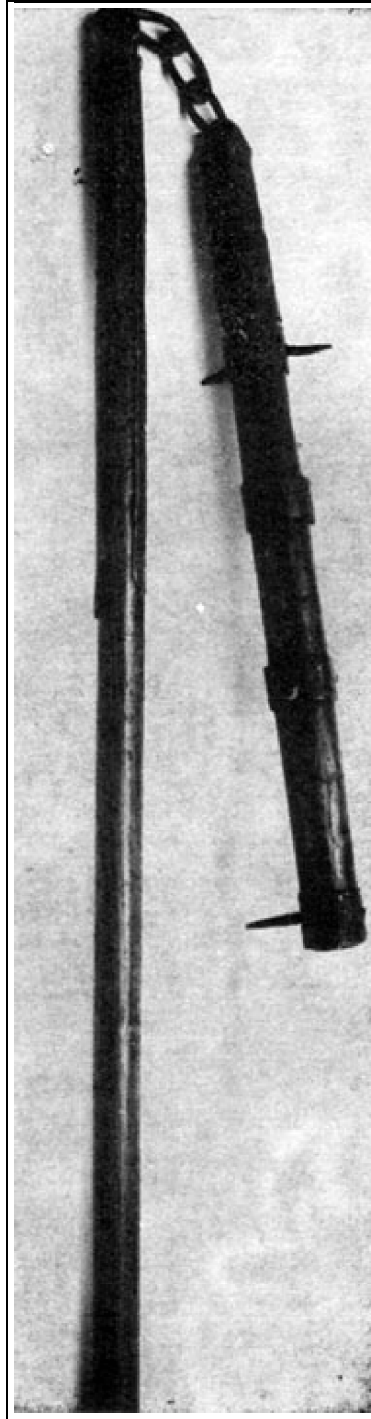
Benedict Borss auf drei man mit VI puxen und Helmparten gerust.

Michel puelndorffer selb ander wol gerust. Sein Jnman maister hannss Zingiesser mit ainem langen spiess. Daselbst Jnnen maister weikart schneider gerust auf Zween man auf sich mit Harnasch Helmpart.

Hanns Murr mit Harnasch selb ander gerust mit [Helmparten] Spiess vnd puxen.

Her peter Lang gerust, mit ainer helmparten vnd 2 puxen auf sein person.

Mathes gartner auf III man gerust mit. Harnasch vnd Helmparten vnd ain puxen (6. lap).

2179. Cséphadaró

218Hanns Castner mit Harnasch vnd puxen vnd [spiess] helm-
parten gerust auf sein persone.

Her Georg schmid gerust auf Zween man mit Harnasch

Helmparten vnd puxen.

Andre schreiner gerust selb ander mit Harnasch II puxen vnd ain helmparten. Sein Inman Janusch Hueber sunst nymeth Zuegenant, selb dritte I puxen I Helmparten ain spiess.

Caspar paur selb dritte er gerust mit Harnasch I langen spiess, die Zwen mit I puxen, I spiess.

Michel schuester [Harnasch] vordertaill ettlich puxen gerust auf sich.

Gregor polan selb dritte II puxen I Helmpart.

Georg fleischagkher gerust mit ainer puxen vnd ainem Spiess.

Summa 40 (7. lap).

Christof Rosenawer schuester gerust mit Härnasch [II puxen] vnd I Helmpart. Will mit seinem knecht reden ob er wolt beleiben.

In Casoar kolb hauss mit Pantzer vnd Puchsen Hanns Sporer mit ainem Langen spies, I puxen.

Josepf Halbmaier daselbst auf sich gerust mit ainer Helmparten.

Rueprecht frangk selb ander gerust mit hornasch puxen vnd Helmparten.

Blasi werfferring selb ander, er mit Harnasch, I puxen, ain helmparten.

Mert fleischagker mit ainer helmparten.

Lasla fleischagkher [S] mit Harnasch vnd I Helmparten (8. lap).

Hanns piesch gerust mit I [Helmparten] hellen ain pwchsen.

Hanns Blasweter mit ainer helmparten. Andre pair.⁴¹⁽⁴¹⁾

Wildpold kogler selb ander mit I puxen vnd sweinspiess. Lachm schuester.⁴¹⁽⁴²⁾

Michel fleischagkher selb dritte II Helmparten I puxen.

Emrich pekh mit Harnasch vnd I puxen gerust. Graf.⁴¹⁽⁴³⁾

Niclass eisman ain Helmparten, hauser I püchsen.⁴¹⁽⁴⁴⁾

Laurentz pinter mit I schweinspies.

Mathes Hösch I Helmart spies.

Michel paur gerust mit Harnasch I puxen vnd I Helmparten. Kolbenhofer I sichel.⁴¹⁽⁴⁵⁾ Sein hold mit ainer helmparten.

Balash [Caspar] Hans vnd sein sun I vorderthail, I Helmpart I schäfftlin.

Bartmen ofner Harnasch vnd puxen auf seine persone.
Zewer gerüst.⁴¹⁽⁴⁶⁾ (9. lap).

Mathes schutzner mit ainer Handtpuxen.

Georg schne(i)der mit ainem schweinspiess. Michel peck
I püchsen.⁴¹⁽⁴⁷⁾

219Hanns maler Jns kranperger hauss mit ainer puxen vnd
Harnasch. Christof schneider I hellenpart.⁴¹⁽⁴⁸⁾ Thoman part satler mit ainer helm-
parten daselbst. Mer ain Inhold mit ainer helmparten.

Wolfgang paussen Sun auf ain man gerust.

Christof Murr mit Harnasch vnd puxen.

goltschmidt hellenpart.

Caspar kolb selb ander I Harnasch 1 puxen vnd I Helm-
part.

Her Christof grätzer selb dritte 2 man harnasch vnd
sunst mit gueter weer I pherd,

Her Balasch selb Virde auf deutsch vnd auf Hus-
rarrisch mit allerlai weer vnd Harnasch (10. lap).

[Benedict] Geerl kewyr selb virde I mit Harnasch,
die drei mit puxen vnd auf hungersch gerust. Vnd wo von
noten auf 2 Ross.

Her Frantz subenburger der Zeit Burgermaister selb
achter mit Helmparten auf die Vier man harnasch.

Jacob Awer statschreiber gerust mit Harnasch, 3 Helm-
parten 2 puxen [3 Lang Spiess] Leopold stainer.⁴¹⁽⁴⁹⁾

Wolfgang doldl sun, selb ander mit 2 puxen.

Mathes nadt pantzer armschin auf Deutsch oder Hung-
risch.

Blasi Rat schüester gerust mit wer auf 3 man, aber
ist nür alain in der muster erschinen.

Hanns gressing I puxen I Helmparten. Peter schuester
I püchsen.⁴¹⁽⁵⁰⁾

Leopold stainer mit ainer Hanndpuxen (11. lap).

Peter graf selb ander mit 1 Helmparten I puxen. Gal
schuester I püchsen I hellenparten.⁴¹⁽⁵¹⁾

Hanns pekh selb ander mit harnasch vnd puxen.

Her mathes schöttl I Harnasch I puxen vnd sein khnecht
I helmpart.

Michel Raidl ain Helmpart 2 Lang spiess.

Mathes kolmhouer selb ander I Harnasch [sch] tierr
spiess vnd ain schäfflin. Hans wagner I püchsen.⁴¹⁽⁵²⁾

Christof Cöpl selb ander gerust mit Harnasch auf 2
man vnd Helmpart.

ypolitus fflaischacker mit Harnasch selb dritter.

[Her georg tobler] seib ander mit [2 lang spiess II puxen].

Valtin mogkh ain puxen Hellenpart.

[Hanns fleischagker] mit ainer helmparten.

Ambros prasch I püchsen (*12. lap*).

Antoni der pognerin Ayden selb ander I Vordertail vnd
Zwo handtpuxen.

Michel paur

Andre paur I Helmparten

Leonhart fleischagker I Helmpart I puxen vnd auf ain
man harnasch ist nur alain.

Frantz Rädler I Helmpart.

Georg Radler

[220](#)[Steffan Murr] I Helmpart vnd sein
aiden I Handpuxen mit nomen georg Radler.

Michel schueller I stahel I Helmpart

Michel prunner I [Handt] Zundtpuxen vnd spies.

Georg mokh selb ander I vorder tail I Helmpart I puxen

Her peter fleischagker selb ander mit helmparten

Hans gressing

[Vrban scherer] I Helmparten.

Jobst schneider ain swein spiess

Her mert Sighart auf vier man harnasch selb
ander vnd II puxen (*13. lap*).

Wolfgang leitner Peter Riemer⁴¹⁽⁵³⁾ gerust mit Harnasch
I Helmparten Vnd sein bruder ainen schweinspiess.

Vlrich si(g)hart gerust mit Harnasch I schäfflin
püchsen.

Cuentz vischer I Helmparten.

Maister Leopold goldschmid auf sich gerust mit har-
nasch vnd puxen. Gilg Lang 1 schefflin.⁴¹⁽⁵⁴⁾

Hanns schneider I Helmparten.

Maister Bartlme amaspühler I Helmparten, idem Georg
eisner I puxen.

Maister Veit olpek mit pantzer vnd I Helmparten gerust

Peter Awer I Hellenparten

Georg schuester I Handpuxen.

Thaman Pawr 1 Langen Spiess vnd des gleichen I Hellenparten.

Blasi paur tuechscherer I Harnasch I Helmparten (*14. lap*).

Fridrich schneider I Harnasch I puxen oder Helmparten.

Mathes troppl selb virde 2 Helmparten ain armprost I alspiess.

Lasla thoman I spies, lenntzel I püchsen.

Wolfgang wagner ain harnasch I Hanndtpuxen. Vnd sein khnecht I Helmparten.

Christof schwertfechter I hellenparten.

Thoman Rauscher selb ander I puxen I Langen spiess.

Sebastian schneider I hellenparten I Langen spies. –
Georg scheiher I hellenparten.⁴¹⁽⁵⁵⁾

[Christan Peter Ledrer] I Helmparten.

paul scheiber I puchsen.

Leonhart peter I Helmparten sein sun ain stahl
I Langen sPies.

Hans stockinger wol gerüst

[Caspar neslinger] gerust mit Harnasch Helmparten I
Zundtpuxen, sein Inman I langen spiess.

Michel wolfhart fleischagker I Hanndtpuxen.

Sigmund kursner [I olspiess] Harnasch vnd I puxen (*15. lap*).

Christan Hunger I Helmparten I spies

[Georg Lanng I Langen] SPiess Benedict kürsner Harnasch puchsen Langen sPies Vnd hellenparten.

²²¹Steffan gatringer I Langen Spiess, er hat auch ain guet handtror.

Bartlme wagner I Helmparten

Christof sighart ain harnasch I helmparten.

Michl daumb I Helmparten.

Summa der gerusten vnd gemusterten statburger mit
Jrm gesynde facit 155 person (*16. lap*).

Der pharrherren vnd Stiftcaplanen Zu Odenburg Rustung beschriben durch sy selbst vnd den statMagistraten vberanntwurt vnd auf beuelh derselben hierlein geleibt Mittichen nach Johannis baptiste Zu der geburd Jm XV^C vnd XXXII^{-ten} Jaren (*1532. jún. 26*).

Item Her Hanns patscha die Zeit pharrer bei sand michel gerust mit allerlai wer.

Her Steffan kreitzherr I Helmparten vnd I dössagkhen.

Her Leonhart Henngst I puchsen, I helmparten ain
hanndtwer (17. lap).

Her Georg bei der schuel I Helmparten I lanng Hanndt-
wer.

Her paul auf der sandtgrueb I puxen, I helmparten,
I spiess vnd ander wer.

Her Vlrich Raidl ain Helmparten I partisGn Vnd ander
wer.

Her peter auf der sandtgrueb I puxen, I helmparten
Vnd I dessägken.

Her Bartlme I puchsen I schwert, I tartzschen Vnd
ander wer.

Her Andre I spiess, ain lanngs swert, I dessägkhen
(18. lap).

Her Bernhart mit seinem Caplan her Mathesen pieschen
mit allerlai wör wol gerust.

Her michel schawr auf sein persone mit allerlai gwer
wol gerust.

Her niclass Awer Zwo Zundtpuxen ain lanng vnd ain
kurtze, Vnd ain lange schwammen puxen Hanndtwör, pantzer
vnd paganet fur sein leib.

Her pangrätz greiner, ain Zund püxen, ain messer ain
helmparten.

Her Raphel I Spiess, I. schwert. Sein caplan
ain puxen (19. lap).

Her clemens bei der schuel, Versehen auf sein person
mit Harnasch vnd puxen.

Her christof Sol, Harnasch, puxen, I helmparten, I
Lanngen spiess.

Her paul wagner I puxen ain schwert.

Die pharrer, caplane vnd Briesterschafften erpieten
sich hiemit Jr leib, eer, vnd guet, bei der stat Zelassen.

Summa der pharrer vnd briester on den pharrer im SPi-
tal der ist nicht beschriben, [facit] Jeden fur
ainen man angeschlagen facit 19 persone (20. lap).

[222](#)Summa aller gemusterten vnd beschribnen Burger ausser
der stat der statburger Jrer Inwoner, gesinde, Vnd Briester
macht alle miteinander 670 Man (21. lau. A 22.–26. lapok üresek).

Muster Register der ersten Drew Virl in der vorstat,
mitsambt Jren Inwonern vnd Holden, mit Jrer wer, vnd Rü-
stung beschriben, am mittich nach sand Johannis tag des

tauffers seiner geburd Jm 32ten Jar (1532. jún. 26., 27. lap. A 28. üres).

Die Burger Jn der vorstat Zu der musterung erüordert
vnd beschriben an Mitwoch nach Johannis Baptiste A(nn)o etc.
32 (1532. jún. 26).

Erst Virl

Michel eiseler, ain hellenparten handwer vnd Hackl.
Mit ainem diener hat ain schwein spies.

Paul daschner salbender(!) mit Langen Vnd schwein spies.

Christof steuber, sol ain Hellen parten Haben, Hat
auch ain schweinnsPies.

Stephan dremel mit ain schwein sPiess.

Demeter lang mit ainer hellenbarten sol auch ain hand
wer haben.

Bertlme wagner seibander mit handror Vnd schwein sPiess.

Georg warlabass mit aim langen spies sein bruder mit
aim schwein sPies.

Leonhart schuester [selbander] mit ainer hellenparten.

Georg paum gartner hat ain stahel.

Valtin ainfold mit aim schweinspies.

Christof ledrer mit ainer hellenparten (29. lap).

wolfgang prantner hat ain alspies.

Jacob motsch mit aim schweinspies. Jbidem Hainrich
pleier sol ain püchsen haben.

Georg schmeuger mit aim langen spies Vnd Hans
schmeüger⁴¹⁽⁵⁶⁾ sein brueder mit aim langen spies.

Sebastian schuester mit aim handtrör.

Stephan wetZer mit aim alsPies bei Jm Andre eiseler
mit ainer püchsen.

philip Nickl mit aim gueten alspiess.

florian drünckl hat ain hellenparten sol auch ain
handwer haben. Sein sünen Michel drickl mit ainer hellen
barten.

Georg vischer mit aim schwein spies vnd sein schweher
vrban hunger mit aim schwein sPies.

peter fleischacker mit aim schwein sPies sol ain guete
hand wer haben.

Andre Embring mit ainer handt püxen.

Ambros Walind mit ainer hellenparten.

Janusch hunger hat ain schwein sPies.

223 Hanss grossman mitt aim schwein sPies Vnd sein hold Mathes schänthl mit aim schwein sPiess (30. lap).

Mert pinther mit aim handtrör.

wolfgang fechter ain Hellen parten sol auch ain handtwer haben.

Stephan göthe ain schwein sPies sol auch ain handtwer haben.

Veit frawen schüechel mit aim schwein spies.

Jacob händtl selbdritter mit aim schweinspies vnd Zwai handrör.

Mathes Zimmerman

Ambros dauid mit aim handtrör.

Niclas hunger ist vngheorsam an Zaigt.

peter leiggeb mit aim schwein sPies.

Hanss wäxhofer mit aim schwein sPies.

Wolfgang peter mit aim schwein sPies sol auch ain handtwer haben.

Lamprecht martusch mit ainer hellenparten sol auch ain handtwer haben.

Veit Reiter sol ain schwein sPies vnd handtwer haben.

Georg pawer ain schwein sPies.

Wentzl dorner hatt ain püxen sol ain handtwer haben (31. lap).

Hanss steirer für vngheorsam anZaigt vnd erkennt.

Wolfgang gündl. – Vnd sein hold Georg felber mit aim alspiess.

Thoman dorner mit aim stahel sol auch ain handtwer haben.

Laurentz süben hertz mit aim schwein spiess, sol ain handtwer haben.

Colman dumss hirn mit aim schwein spies sol ain handtwer haben.

Hanss hueter mit aim halbspies.

Mathes stifter mit aim schweinspies sol ain handtwer haben.

Colman lederer mit ainer hellenbarten.

Oswald schuester mit aim stahel.

Sebastian gunder mit aim stahel.
Thomäsch hüngrer mit aim halbspiess.
Franntz hunger –
Michel karner ain schweinspiess.
Michel paar ain schwein sPiess.
Michel schuester sol auch wol bewert sein (32. lap).
Blasi kreucher –

Georg hunger mit aim alspiess
Bernhart glos mit aim schwein sPiess sein suen auch mit
aim schwein sPiess.
224 Hanss Mändl Jn des Georg eisner hauss mit
ainer hellenborten sol ain hand Wer haben. Daselbst Michel
n. mit aim handtrör.
Achatu greb Mair dicner vnd furknecht.
polan Geörgl hauss sol auch gerüst sein vnd versehen.
Gilg wagner mit ainer hellenbarten.
wolfgang maurer –
Mathes praun mit ainer puxen.
Thoman wälind mit ainer hellenbarten.
Hainrich schmidt mit ainer hellenbarten vnd selbender.
Andre bläswetter mit aim harnasch vnd hellenparten.
Natwaleschen Mairhof Jst hanss dumss hirn, sol mit gueter
wer versehen sein (33. lap).
Niclas fischtay –
Christian Murh mit ain schwein spiess. Daselbst Andre
ainfald.
Gilg karper selbender mitt aim schwein spiess vnd handt-
rör.
Hanns lederer mit ain handtrör.
Hannss pinther sol auch wol gerüst sein.
Summa ob beschribner Burger dits Viertls machet Jn
ainer summa gerechnet 90.

Ander Viertel

Berthl maurer mit ain handtrör.
Bartlme Rot mit ain halbspiess vnd sein hold Michl
blüeml mit ain langen spiess.

Stephan Wagner mit ainer hellenbarten vnd Zünt püxel.

Mert lanng ist vngehorsam an Zaigt vnd erkennt.

waltaZar Neslinger mit aim Langen spiess (34. lap).

Simon fechter mit din stahel.

Stephan letzelter mit aim forder tail selbänder, vnd mit Zwaien handt rören.

Michel sailer hat harnasch vnd handt ror, selbänder gerüst.

Thoman hueter ain langen spiess vnd handror.

Mathes pader selbänder mit ain forder tail, mit Zwaien puxen vnd 2 spiessen gerüst.

Bertlme Maurer mit aim handror.

Jacob planck mit ainer püxsen.

Mert schaden mit aim schwein spiess vnd handtwör.

Niclas Barbirer selbänder sol wol gerüst sein.

Caspar Murh mit ainer hellenbarten vnd Zintpüchsel.

Thoman peitler sol mit ainer hellenbarten oder handror wol [wol] gerüst sein.

Clement hüngr mit ainer püxsen.

Schön berthl mit aim alspiess.

[225](#)Jacob sailer ain langen spiess vnd ain guet handror. Zu Jetzlichen brauch gerüst (35. lap).

Georg lederer mit harnasch handrör vnd ander wer wol gerüst.

wolfgang Zimmerman daselbst wirt georg lederer mit ain handror vnd wer versehen.

Georg haber leuter mit ainer hellenbarten.

Lasla pawer mit harnasch vnd hellenbarten vnd Zindt rör.

Hannss Maurer mit ainer hellenbarten.

Stephan Zeiner mit ainer hellenbarten vnd Zindt püchsel. Jbidem wolfgang wosman mit aim alspiess.

Hanns Reiss selbänder mit ain handrör, schefflin vnd gueten hand weren.

Bernhart Tischler mit aim handrör.

Erhert (!) schlosser mit aim handrör.

Georg Mulner mit ain handrör selbänder.

Helias Zigler mit ai a schwein spies. Jbidem Christan sein Aiden sol auch gerüst sein.

Andre fux leitner mit aim schweinsPies. Jbidem
Caspar gundersdörfer mit ain schwein spies (36. lap).
Niclas kolbenheuer mit ain schwein sPiess. Jbidem
Paul strachman mit ainer hellenbarten.
valt in kerschengraf vnd hanss kerschengraf gebrueder
mit Zwai en schweinspiessen.
Süntlich, ain schwein spies.
Christan schallerin, sol ain gerüsten man halten.
Stephan dörtl selbender mit ainer hellenbarten vnd
handtrör.
Georg gspän mit aim handtrör, bei Jme philip Emrich
mit aim schwein spiess.
Emerich steirer mit ainer hellenparten.
Mathes käsler selbender mit stahel vnd schwein spiess.
Mert ducat mit aim handt rör.
Emrich kutschi mit harnasch vnd handtror.
Mathes fidler mit aim handtrör vnd sein suen mit aim
stahel.
Paul hafner mit ainer hellenbarten.
Peter vnd Georg hochradl mit aim hant ror vnd schwein
spies (37. lap). Gilg schalig des peter hochradl hold mit
ainem stahel.
Blasi saltzer mit aim handtrör vnd sein Vater ain sta-
hel. Jbidem Mert hüngr mit aim langen spiess.
Michel Ratner mit aim schwein spiess.
philip draisendorfer mit ainer hellenparten.
Wolfgang Zigen mit aim schwein spiess.
Georg Jäger vnd sein suen mit ainer hellenbarten vnd
schwein spies.
226 Benedict kurtzhalss mit aim aalspiess.
Hans stogker mit ainer hellenbarten.
Gross georgl ist mit grosser beswerd in vngehorsam,
fürbracht vnd erkent, Vnd selb vierder mit handror hellen-
barten, Vnd schwein spiess etc. gerüst.
Leonhart pinther selbender mit hellenbarten vnd
schwein spiess.
Sebastian ducat mit aim schwein spies.
Mathes paur mit ain alsphies (38. lap).

Georg pauer mit ainer [hellenparten] langen spiess.
Thoman hunger mit ainer hellenbarten.
peter hungercasten mit aim stahel.
Christan Zimerman mit ain schweinspiess.

Georg finckusch –
Bertlme wulfing vnd sein suen mit Zwaien schweinspiessen.
Gilg schirnbrant mit aim schweinspies, sein hold mit aim schweinspies.
Jacob hafner mit aim aalspiess.
Andre weider mit aim handt Rör.
Andre greisser mit aim alspiess.
Bertlme schirnbrant vnd sein suen, mit aim Ror, vnd schweinspies.
Stephan schueler mit aim (sch)weinspiess.
Paul kerschengraf selbander mit 2 schwein spiessen.
Stephan Reisenberger mit aim schweinspiess.
Silvester Maurer selbander mit handtror vnd hellenbarten (39. lap).
Christan schlesinger mit ain schwein spiess.
Hanns Trütl mit aim schweinspiess.
wolfgang wetzer ain handt Rör.
Ritter Georgin süen mit hellenporten vnd langen spiess.
BaltaZar hebauf mit ainer hellenparten.

Mathes gartner sol ain gerüsten man halten.
Christan Zeiner selbander mit pantzer harnasch, püxsen vnd spiess.
Stephan sailer mit ain schwein spiess.
wörfl Maurer ain langen spiess.
Andre krägsner ain stahel.
Stephan Ruess [mit] selbdritter mit Zwaien schwein spiessen vnd ain langen spiess.
Lasla Thoman ain hellenborten.
Andre sämpl vngehorsam verlagt vnd erkent (40. lap).
Georg weber mit ainer hellenbarten.
Andre goldner, vngehorsamer.

Six(t) Trutl ain schwein spiess.
Andre schmidt ain schwein spiess.
227 Mathes wagner ain Aalspiess.
Augustin, ain handt Rör.
Mert hebauf ain hellen barten.
Christan schirnbrant.
Hanss schirnbrant ain stahel.
Ambros graf ain halbspiess
Andre schirnbrant ain halbspies vnd Zint püchsl.
Marg Zuper –
Gilg schuester ain schwein spiess.
wolfgang hunger ain schwein spies.
Andre pinther ain schwein spiess.
philip sebastian ain schweinspiess.
Michel katter ain Aalspiess.
Benedict kürsner ain hellen barten vnd Zind püchsl.
Summa 145 dits Viertls (41. lap).

Dritt viertl

Drunckl Georg Vnd sein suen sollen mit güeter wer
gerüst sein.
Bertlme Lang, sein suen Ain stahl vnd schwein spiess.
Sigmund Todtengraber ain schwein spiess.
Stephan schierenbrant ain püchsen.
Blasi grädweiner.
Sebastian schön ain schwein spiess.
wolfgang pinther –
Quirein gälman ain partesan.
Leonhart hoch ain stahel, sol ain handt wer haben.
Andreäsch Mader.
Hanns schnürer ain schweinspiess.
Heren hauptmans hold.
Andre sailer ain schwein spies.
Mert Sumer ain schwein spies sol ain handt wer
haben (42. lap).
wolfgang Adam ain alspiess.
Mathes Zotl ain halbspiess.
Andre fidler ain schwein spiess.

Egidi ain hellenbort.
Blasi hunger.

wolfgang sturmaur.
Andre kolb.
Christan hueber ain halbspiess.
Hanss schleier.
kerner vngehorsam beklagt.
Mathes Leonhart ain schweinspies.
Stephan habersack ain schwein spies.
Thoman Rauhenspan vngehorsam selbdritter anZaigt.
228wölfl hödl ain hackl vnd tartschen.
wolfgang prückler ain helenborten.
Mert mittlpeck ain Rör.
wolfgang wäxhofer ain schweinspies (43. lap).
Melchort krächsner. Jbidem Mathes horder.
Andre Mulner ain hellen borten.
Stephan krieהל ain handt rör.
[Stephan] florian Örtl ain hellenbarten. Jbidem
paul kilian –
Hanns Rumpler ain schwein spies.

Andre strobner ain stahel. Jbidem Vrban strobner ain
langen spiess.
wolfgang Rabel ain hellen barten.
Fabian pännkl.
paul prückler.
wolfgang kern ain hellen barten.
Andre grad ain halbspiess.
Augustin sämpl Vngehorsam, beklagt.
Wolf Jacob ain schweinspiess.
Thoman sailer ain schweinspiess.
Stephan Mülner ain Rör (44. lap).
Lasl Mulner ain Rör.
Stephan schön I schwein spiess.
Clement hunser ain alspiess.
Lorentz weber ain hellen borten.

Georg gosch ain schwein spiess.
 Michel brantner Vnd sein suen.
 Georg decker ain stahel. Jbidem Gilg hürsler.
 Stephan strabner.
 Veit [gaisler] vnd Blasi gaisler mit schwein spiessen.
 Rueprech(t) feiles, ain Rör.
 Summa der dreien Ansag dits Viertls bringt 66 (45. lap. A 46. lap üres).
 Muster Register im dritten Virl in der Vorstat in der
 schrippergass, die Vierd Ansag, in philip mockh ansag etc.
 Laurentz schmid selb ander Zween stähl.
 Michel am ort ist im schnidt hat ain puxen.
 Hanns worss selb Dritte I helmparten, soll
 seine sün auch Rusten mit wer.
 Andre pair sol sich anders rusten.
 Steffan pusch I schweinspiess.
 Emrich mogkhin sun I spiess.
 Hanns am ort ain Helmparten ist im schnidt, sein Jnman
 sol sich auch rusten (47. lap).
 Andre strabmer selb ander ain Rankona vnd I spiess.
 Michel dödl I handtror damit sol er sich rusten.
 Andre Ritter ain spiess.
 Leonhart wiener sol sich rusten (mit) ainer puxen.
 Thoman sperrer sol sich rusten.
 229Hanns hamer I puxen.
 Paul scheiber I puxen.
 PHilipp mogkh I helmparten.
 Caspar herb I handtror sein Jnman auch I puxen.
 Steffan spilber I [spiess] stahl, sein Jnman I spiess
 (48. lap).
 Steffan käsler I spiess sol sich rusten mit sambt sei-
 nem Brueder mit ainer puxen. Vnd sein Hold sol sich auch
 rusten.
 Christan waitz I puxen ist nicht anhaimbs.
 Caspar slesinger seib ander Zwo puxen, [ain]
 Georg hunger in her Burgermaisters mairhof I helmpar-
 ten.
 Vlrich raesch tischler in dern kirchhauss I helmparten.
 Wälind Dreissiger mueter hat ain man geschigkht mit ainer Helmparten
 Summa diser ansag facit 34 man (49. lap).

Summa der dreien quartal gemustert mannen so ainstails
Jm schmidt vnd in andern Jren geschafften nicht anheimbs
sein thuet 331 Man.

Facit 331 Mannen (50. lap).

Muster Register Jn der Vorstat Jm lesten Virl Georgen
schmid verordnetem virlmaister (51. lap. Az 52. lap üres).

Jm Vierden Virl in der Vorstat, bei dem
potschathor Verordneter Virlmaister Georg schmid ainer
des Rats Verschriben mit Jrer wer, mittichen nach sand Jo-
hanns tag des tauffers seiner geburd Jm XXXII^{ten}
Jar (1532. jún. 26).

Alexi gering seib dritte mit III hanndtpuxen.

Jns her Burgermaister mairhof peter schuester I helm-
parten.

Georg hafner I langen spiess.

Maister hanns Barbir I helmparten.

Maister Castl Zierler auf Zwen man harnasch, selb
vierde II helmparten 2 puxen.

Alexander koch I puxen.

peter aichler Riemer selbender auf ain man harnasch
I langen sPiess I puxen (53. lap).

Janusch nenrusch seib dritte 2 puxen ain Helmparten.

Claus gauchhofer I helmparten.

Georg wolfgang I puxen Vnd sein schwecher auch I puxen.

Jacob guetman.

Hanns maurer, selb ander er ist bei dem Lasla kramer,
sein Jnman isi Jm Hauss ist ain Zimerman.

Hanns sawer I helmparten.

Jns puelndorffer mairhof maister Hanns hailingmair
pinther I handtror, ideini sein sun.

Jns Veit schneider mairhof ist auch ain Jnman.

Steffan wagner I Spiessl sol sich pass rüsten nach sei-
nem Vermugen (54. lap.)

Gregor pwlay seib ander I puxen I stahl.

230 Jns caspar kolb mairhof ain Jnman I krabatisch Spiessl.

Hanns kundtner ain pantzer ain puxen.

Niclass hueter I helmparten.

Georg pessner schmid I tierr spiess, idem Sein aiden
ain puxen vnd I Langen Spiess.

Jm Zechhauss Jacob wulfing ain schäftlin.

Paul schleger selb ander I tierrspiess, I helmparten.
 Jn der georg mairJn mairhof Jacob hüngr I puxen (55. *lap*).
 Hanns Ledrer I Spiess ist Jm schnidt.
 Michel puhler I puxen.
 Clement praun I alspiess.
 Fritz mathes I puxen.
 Christan poltz ain tierr spiess.
 Leonhart kastner I spiess.
 Waltasar heygl I spiess.
 Egidi Lang selb ander I helmparten. Der ain sol auch
 ain helmparten kauffen.
 Benedict wagner ain krabatische Spiess vnd ain schwert.
 Cristof amring schmid I helmparten I Zundpuxen.
 Lasla fleischagkher I helmparten.
 Hanns fleischagker I puxen, idem Jung hierrss I puxen
 (56. *lap*).
 Georg fidler I helmparten.
 Jns tröppl mairhof ain Jnman ist im schnidt.
 Bartlme schweinwartner ist Jm schnidt.
 Michel Eberl ain spiess.
 Mert waltenperger ist im schnidt.
 Florian pygl I Zundpuxen, idem sein sun.
 Wolfgang schanndtl I stahl.
 Georg fläser ist nicht vorhanden.
 Niclass Lanng ain Zundpuxen Vnd ain Spiess.
 Niclass hamer, sol sich paser rusten. Huius 62. (57. *lap*).
 Margs Blasweter I stahl.
 Hanns Dietrich I Spiessl ain Lang messer Vnd ain
 turgkhische Hagkhen.
 Thoman pinther sol sich andres rusten.
 Michel wühinger messrer sol sich anders rusten.
 Mathess Mulner I alspiess.
 Andre prannger sol sich rusten, Itat ainen Jnman der
 sol sich auch rusten.
 Clement hunger ist im schnidt.
 Margs kreener selb ander I drischl, I spiess.
 Christan thamisch I spiess.
 Wilhalbm Blasweter I spiess sein Jnman sol sich rüsten (58. *lap*).

Blasi Ramsawer I spiess.
 Steffan hunger I spiess vnd ain schwert.
 peter Simon n. ist im schnidt Vnd hat ain Jnman
 mit nomen Andre Joachim sollen sich rusten,
 231 Michel Blasweter I helmparten sein Jnman steffan
 pinther sol sich rusten.
 Steffan Blasweter I Spiess.
 Michel hochraidl ain Zundpuxen vnd ain Spiess.
 Christan praitenawer ain hanndtpuxen vnd sein sun
 sol sich auch rusten.
 Mert stubmfol I spiess.
 Vrban hunger I sennsen, sein Jnman sol sich rusten (59. lap).
 Christan fidler I swein spiess sein Jnman sol sich
 rusten mitssambt seinem sun.
 Baläschin hat ain Jnman Vnd er ainen sun mit I spiess.
 Vnd sollen sich rusten.
 Mathes pantzer seib ander II spiess.
 Mert mogkh I helmparten.
 Janusch potschar auf hungrisch gerust, sein Jnman sol
 sich rusten.
 Wolfgang fierer I stahl
 peter farkusch I helmparten.
 Erhart cZün I handtror.
 Georg käsler I spiess.
 Fleischagker Leonhartin sun I spiess (60. lap).
 Ambros prasch ain Vorder tail Vnd I puxen.
 Wolfgang weber ist nicht Vorhanden.
 Georg prasch I stahl.
 Andre Caschawer I Spiess.
 Oswald olber I alspiess.
 Andre greisser I handpuxen.
 Steffan haberuogt I spiess.
 kilian Rambleitter selb ander I handpuxen vnd I spies.
 Laurentz schuester I handrer.
 Valtin greisser I puxen.
 Christan kaiser I helmparten (61. lap).
 Michel kolmhauer I alspies.
 Rueprecht nicka ist im schnidt hat ain puxen.
 PHilipp schuester auf hungrisch gerüst mit tartz, werf-

hagken Vnd säbl.

Georg schmid seib ander mit puxen, sein sun Jst im schnidt.

Michel lamprecht I handtror.

Michel paur seib ander mil I helmparten I stahl.

Michel hamer I Spiessl.

Simon eisaler ander ain Spiess. Vnd sein Sun sol sich rusten.

THoman Deumel I spiess (62. lap.),

Valtin peter I Spiess.

Steffan kern seib ander II Stähl.

Wentzl thoman I spiess.

Rueprecht swartz seib ander I helmparten, sein Jnman sol sich rusten.

[232](#)Georg Deuml sol sich rusten mit ainer helmparten.

Mathes paur I spiess vnd ain lang messer.

Joseph kern I puxen,

Hanns krampfl I puxen.

Bernhart wentzl I puxen.

Benedict schreiner I spiess.

Steffan frangkh I puxen (63. lap).

Georg mügkl I helmpart.

Michel graf I puxen.

Rueprecht pinter sol sich auch rusten.

Andre weber I alspiess.

Christan kern sol sich pass Rusten.

Veit strauss I spiess vnd ain dessägkhn.

Mathes pleier I alspiess. Sein swoger sol sich rusten.

Michel pantzer selb dritte [I helmparten] I langen spies vnd ain stahl.

Summa lest Virl manschafft facit 151 Man (64. lap).

Summa der Vier Virl in der vorstat souil der beschriben worden seind nü(mer)o 486.

item die Hanndwercher khnecht haben Jren bedacht genomen hintz auf schirist kunftigen Sontag (1532. jún. 30), da wellen sy ainen ersamen Rat wissen lassen, ob sy hie beleiben wellen oder nicht, das ist Jnen Zuegelassen worden. Vnd seind

bisher nicht eingeschrieben worden (65. lap. A 66–68. lap üres).

Musterung in Agenndorf

Handgschos

Leonhart fleischagkher I puxen.
Mert Holtzman I.
Rueprecht Rat I.
Vrban Rat I.
Cristan Rat I.
Emrich Deumel I.
Faul woll I.
peter krainacher I.
Hanns prewdl I.
Oswald Gräsl I.
Erasm Ruepl I puxen.

Stähel

Vrban Benedict I stahl.
Andre Sumer I.
Laurentz Cosch I.
Ruepl schober I (69. lap).

233Schweinspiess

Philipp koch I spiess.
Georg Drägl I.
Michel holtzman I.
Bastl kirchkhnopf I.
Wolfgang Edling I.
Colman Ruess I.
Georg pintper I.
Emrich wiser I.
Philipp steuber I.
niclass kaser I.
hristan karner I.
Christan pinder I.
Mathes saidl I.
Jacob Colrnan I.
Valtin Sporer I.
Wolfgang pentzinger I (70. lap).
Rueprecht pleier I spiess.

Lanng Messer

Augustin trungkhen I messer.

Margs gressing I messer.

Valtin schuester I.

Jacob Rüml I.

Georg Ratt I.

paul poll I.

Artzprecher peter I.

Lamprecht Fedling I.

Vrban Holer I.

Sunst seind drei mali nicht bei diser musterung gewest. Vnd Jnen allen ist auferlegt sich mit gueter wer Zu rusten etc.

Summa Agendorf facit Mannen 41 (71. lap).

Jm Aigen Klingenpach

Zwen puxen schutzen. Die andern mit Schweinpiessn Vnd Helmporten.

Summa clingepach XI Man.

Harkha

Sechs puxen schutzen. Sunst 24 man mit Spiessn vnd armprosten. Facit 30 man (72. lap).

234 Medwisch

Puxenschutzen X. Sunst Werhaft Mannen mit allerlai Wer 25. Summa Medwisch facit 30 (!) Mannen.

Wolffs

Secht Zehen puxen schutzen. Sunst 19 man mit allerlai gwer. Summa wolfs Facit 35 mannen (73. lap).

Wanndorf

Funff puxen schutzen. Sunst XI man mit Spiessen. Facit 16 man.

Kreusbach

DreiundZwaintzig puxen schutzen vnd andrer wör. Sunst funff ledig khnecht mit gueter wör versehen. Facit 28 Man (74. lap).

KHolbmhof ist durch den vtrgallgen TurkhenZug (1529.) in den oden kumen Vnd woneth noch nymands DarJnnen.

Summa der Paurschafft in den Von odenburg Dorffern Facit 196. Jdest I^CLXXXXXVI (*sic!*).

Summa aller statleut vnd Bawrschafft Facit VIII^CLXVI man (nen) (75. lap. A 76–80. lap üres).[42\(57\)](#)

IV. Tanulságok

12. Az 1532. évi mustra eredményét feltüntető mellékelt táblázatból kitűnik, hogy a hadra fogható férfiaknak csupán a 7,73%-a tudta a testét valamilyen vérttel vagy páncéllal, 1,84%-a tárcsapajzzsal

védni (összesen: 9,57%). A távolharcra számszeríjjal (7,62%) vagy valamiféle puskával (30,25%) összesen 37,87%-a volt felfegyverkezve, többi, 62,13% csak közelharcra. Persze figyelembe kell vennünk Hartitsch Detre városkapitány zsoldosait és távolharcra is szolgáló felszerelését. Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy a soproni belváros, amely Sopron esetében a „vár”-at jelentette, a kőszegi várnál lényegesen nagyobb volt.

Az előzményekből az is kitűnt, hogy a védők a „belső külváros” felől várták a támadást. A „belső külváros” e védelmi jellegét az 1379. évi adatok is megerősítik. A várárokmenti Boldogasszony templom lebontását ugyan sajnálhatjuk, mégis ebből tudtuk meg, hogy akkor kellett épülnie, amikor Scarbantia [235](#)romjaiból még állott építőanyag a rendelkezésre: azaz korán, még a román építészeti stílus korában, még a városfalak XIV. századi végleges kiépítése előtt. Valószínű tehát, hogy a Boldogasszony templom eredetileg a későbbi „belső külváros”-t is magában foglaló soproni vár egyetlen temploma, plébániatemplomként készült (azaz még a ferencesek temploma és a Szt. György templom előtt). Így magyarázható, hogy papjai kimutathatóan 1389–1452-ig még plébánosi címet viseltek, bár a Szt. Mihály templomtól független, önálló plébánia egyházi elismertetését minden törekvésük ellenére sem tudták elérni.

Az 1532. évi mustrajegyzék várostörténeti jelentősége abban áll, hogy az egyes polgárokig és lakókig lebontva tünteti fel a török elleni készülődést, ami az adó- és dézsmajegyzékekkel összehasonlítva gazdasági- és társadalomtörténeti megállapításokat is lehetővé tesz. A további mustrajegyzékek vizsgálata, a városi fegyvermester tevékenységének megismerése Sopron újkori történetének egyik fejezetét tárja majd fel. [43\(58\)](#) Ugyanúgy további vizsgálat kell az 1532. évi károk megállapításához. Egyelőre csak annyit, hogy most Bánfalva is sokat szenvedett: a pálosok kolostora és Szt. Farkas kápolnája teljesen leégett. [44\(59\)](#)

[236](#)Az 1532. évi mustra eredménye

Hadrafogható férfiak	Vértezet	Tárcsapajzs	Számszeríj acélíves	Szakállas puská	Kézi lőfegyver	Alabárd	N
belváros:	165	48	12 szaruíves	1	58 puská	9	79
	mellvért	4			cső	1	nyelecs
	karvért	1			kakasos	2	
	páncél	2					
külvárosi papok:	19	2	1		8 kakasos	2	8
	páncél	1				partizán	1 szurony
1. fertály:	90	1		1	4 taplós puská	1	16 feles
					cső	9	
2. fertály:	145	mellvért 2		8	5 cső	26	23
	páncél	1				5	
3. fertály:	100		1	6	11 kakasos	1	13

Hadrafog- ható férfiak	Vértezet	Tárcsa- pajzs	Számszerj acélíves	Szakállas puska	Kézi lőfegyver	Alabárd	N
4. fertály:	3				cső puska	7 partizán	1 feles
	151	16	9	25		6	22
	mellvért	1			cső	4	rövid
	páncél	1			kakasos	4	nyevecs
Ágfalva:							horvát
	41		4	2		9	
Balf:	35			16		11	
Bánfalva:	16			5			
Harka:			szaru- íves	24	6		
	30						
Kelén- patak:	11				2		
Kópháza:	Ø				10		
Meggyes:	35				23		
Rákos:	28						
Összesen:	866	67	2	66	175	87	164

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mesterházy Sándor: 90 éves volt a soproni közhasználatú helyi távbeszélő hálózat (1890–1980)

237 Mesterházy Sándor: 90 éves volt a soproni közhasználatú helyi távbeszélő hálózat (1890–1980)

1. A soproni közhasználatú helyi távbeszélő hálózat működése 1890. november 1-én 48 előfizetővel indult meg. A találmány városunkban csak mibenlétének közismertté válásától számított 13 év után valósulhatott meg mint közhasználatú hírközlítő. Ennek oka az akkori idő gazdasági körülményeiben kereshető. A magyar állam hamar felismerte a telefon korszakalkotó jelentőségét és a hírközlési szolgáltatásban hasznosítható kiváló gyakorlati előnyeit. Ezért az 1881. július 31-én kelt 22 331/V. – 1881. számú rendeletével a telefon összeköttetések létesítési és üzemeltetési jogát magának tartotta fenn. Ezt a jogát azonban egyelőre gyakorolni nem tudta, mivel e nagyszabású feladatra még sem anyagilag, szervezetileg, sem pedig műszakilag felkészülve nem volt.

Ezért az 1881. november 22-én kelt 36 069/1881. számú rendeletével bizonyos alapfeltételek mellett egyelőre magánvállalkozóknak adott engedélyt közhasználatú helyi távbeszélő hálózatok létesítésére. Ezek

az engedélyek azonban határozott időre szóltak és az állam bármikor megválthatta őket.

Ennek alapján hazánkban elsőnek Puskás Ferenc kapott engedélyt közhasználatú helyi távbeszélő hálózat létesítésére. Puskás az Európai Edison-Telefon-Társaság Ausztria–Magyarország területére megbízott teljhatalmú képviselője volt.

A Sopronban létesítendő távbeszélő hálózat építésére vonatkozó kezdeményezés a közmunka és közlekedésügyi minisztériumból indult ki. A minisztérium 1884. április 2-án kelt 10.297 számú rendeletével értesítette Sopron város közönségét, hogy Sopron város területére kiterjedő „telefon” összeköttetés létesítésére kértek engedélyt. Ennek alapján a hálózat felállítására és üzemvitelére az előírt alapfeltételek mellett pályázatot nyitott és ezért a Budapesti Közlöny 1884. ápr. 9-i számában hirdetményt bocsátott közre, amire a város közönségének figyelmét felhívta. (A kezdeményezés valószínűleg Puskás Ferenc fivéréől, Tivadartól származott): „Pályázat: Sopron sz. kir. város területén nyilvános távbeszélő (telefon) hálózat felállítására és üzembe vételére ezennel pályázat nyitattik. Felhivatnak tehát mindazok, kik Sopron sz. kir. városban nyilvános távbeszélő (telefon) hálózat építésére és üzembe vételére hajlandók, hogy eziránti ajánlatukat kellően felszerelve legkésőbb a folyó évi május hava 15-ig a Közmunka és Közlekedési Minisztériumhoz címezve adják vagy küldjék be. Az ajánlathoz csatolva kell lenni:

1. az ajánlattevő közjegyzőileg hitelesített nyilatkozatának arról, hogy az alapfeltételeket ismeri s azok határozatainak magát teljesen aláveti, továbbá, hogy az alapfeltételek V. §.-ban említett előfizetési díjakat egy óra mily összegben szándékozik megszabni;

2. hatósági bizonyítvány arról, hogy az ajánlattevő az engedélyezni kért vállalat létesítésére megkívánható műszaki képzettséggel bír és a vállalatához szükséges vagyonnal rendelkezik, a városi hatóság részéről pedig ellene nincs oly kifogás, mi az engedélynek részére megadását akadályozhatná.

Budapesten, 1884. évi április hó 2.-án,
Közmunka és Közlekedési Minisztérium.”

238A minisztérium az 1884. május 26-án kelt 17.860. számú rendeletével közölte, hogy a pályázatra Puskás Tivadar budapesti lakos, az ottani telefonvállalat tulajdonosa és Döry Béla volt országgyűlési képviselő adott be ajánlatot. A kérelmeket a minisztérium véleményezés végett Sopron vármegye főispánjához küldte, aki ezeket véleményadás céljából Sopron város tanácsának adta le a következő utasítással: „A pályázók kérelmeit idezárva visszavárólag oly felhívással küldöm meg a tek. Városi Tanácsnak, szíveskedjék mielőbb nyilatkozni aziránt, nem forog-e fenn a tekintetes Tanács részéről valamely ok, mely a két pályázó közül bármelyiknek is a kért engedély megadását gátolná, tovább bír-e az utóbb említett pályázó a vállalat létesítésére és üzlete vezetésére a szükséges szakképzettséggel és a kellő vagyonnal. Megjegyzem, hogy Puskás Tivadarról e tekintetben haszon vállalatából a miniszter úr által előnyösen van említés téve.”

Sopron város tanácsa az ügygel az 1884. június 7-én foglalkozott, és a következő határozatot hozta: „Az átküldött folyamodványok kapcsán a Főispán úr értesítetteti rendeltetik, hogy a tanács a folyamodók egyikét sem ismeri, azoknak megbízhatósága iránt tehát nem nyilatkozhatik, de miután Döry Béla országgyűlési képviselő már állásánál fogva nem tekinthető a szükséges szakértelemmel bírónak, a szakképesítettnek állított Puskás Tivadar volna elfogadható. Végre megjegyzendő, hogy ezen hatóságnak a telefon hálózat létesítése iránt semmi kifogása nincsen és hogy magán használatra a brennbergi bányában és a városi tűzjelző toronynak a városházával van telefon közlekedése.”

A pályázatnak további fejleménye sajnos nem lett.

2. A közhasználatú helyi távbeszélő hálózat létesítésének folyamatossága 1884 után megtorpant. Az 1885. és 1886. évek teljesen meddőek voltak e tekintetben és 1887-ben is csak egy hálózat, a pécsi létesült.

A közmunka és közlekedési minisztérium élére 1886-ban Baross Gábor került, aki ismerte a fejlett hírközlésnek az ország gazdasági életére kiható rendkívüli nagy jelentőségét, elhatározta, hogy a hírközlés céljaira szolgáló távíró és távbeszélő berendezéseket korszerű műszaki színvonalra emeli.

Ennek megvalósítása érdekében 1887. szeptember 1-től egyesítette az addig külön igazgatás alatt álló két hírszolgálati intézményt: a postát és a folyamatosan csökkenő jövedéki bevétellel működő távirdát. A távíró és távbeszélő szolgálat műszaki irányításának ellátására 1887. október 1-i szolgálatbalépéssel 12, műegyetemet végzett mérnököt alkalmazott, akik közül 3 a minisztériumban, 1-1 pedig a posta és távirda igazgatóságoknál nyert szolgálati beosztást.

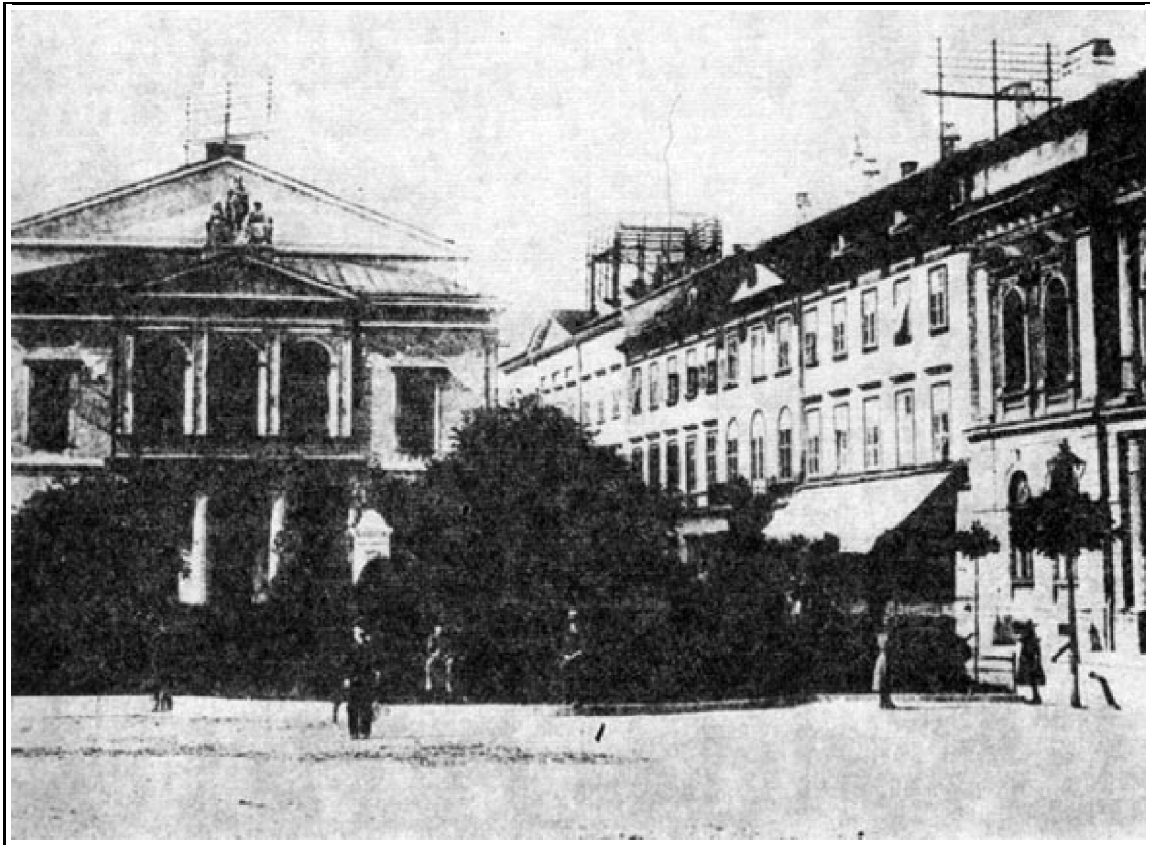
A kinevezett mérnökök kötelesek voltak alkalmazásuk első évében a posta- és távirdaszolgálatban szükséges üzleti és műszaki ismereteket legalaposabban elsajátítani, továbbá a különböző távíró és távbeszélő készülékek szerkezetével, a távíró és távbeszélő állomások bekapcsolásaival és azok műszaki berendezéseivel, a vonaljavítások és új építések mikénti elvégzésével, valamint a vonalzavarok szakszerű és gyors elhárítására vonatkozó teendőikkel megismerkedni.

A soproni posta és távirda igazgatóság létszámába Kakujai Károly nagykikindai születésű gépészmérnök nyert beosztást. Így a távbeszélő szolgálatnak állami kezelésben történő ellátására az első lépések megtörténtek.

Ezzel kapcsolatban szükségessé vált, hogy a távbeszélőre vonatkozó jogszabályokat törvényben is rendezzék. Ezért erre vonatkozólag Baross Gábor közmunka és közlekedési miniszter törvényjavaslatot nyújtott be: a távbeszélő és villamosjelző berendezések ügyét az 1888. évi XXXI. törvénycikkben („a távirda, távbeszélő és egyéb villamosjelző berendezésekről”) szabályozták.

[239](#)1888 őszén mozgalom indult Sopronban egy helyi távbeszélő hálózat létesítésére. A mozgalom kezdeményezője és irányítója Kakujai Károly mérnök, a soproni posta és távirda igazgatóság elektrotechnikusa volt. A mozgalomnak úgy a helyi sajtóban, mint az érdekeltek körében élénk visszhangja lett.

A mozgalomról elsőnek az Oedenburger Zeitung emlékezett meg 1888. szeptember 23-i számában: „Telefonhálózat van készülóban Sopron város helyi szükségletére. A vállalkozást Kakujai Károly helybeli mérnök tervezi, aki meghívót küldött mindazok részére, akiktől részvételt vár eszméjéhez azzal, hogy az érdeklődők a telefonhálózat kiviteli módozatainak megbeszélése végett, holnap, hétfőn, szeptember 24-én délelőtt 10 órakor a városháza nagy üléstermében megjelenni szíveskedjenek”. Hasonló értelemben írt a „Sopron” 1888. szeptember 26-i számában.

1. Tetővezeték és bevezető tartók a Színház utcában (1890-es évek)

Az előzetes megbeszélések iránt élénk érdeklődés nyilvánult meg, amelynek eredményeként az ügyet Flandorffer Ignác kereskedelmi és iparkamarai elnök vette a kezébe és 1888. október 1-ére újabb értekezletet hívott össze a Soproni Takarékpénztár üléstermében. Az értekezleten mintegy 25 érdeklődő jelent meg: az az elhatározás alakult ki, hogy a távbeszélő mielőbbi megvalósítását szükségesnek tartják. Kimondták, hogy a törvény által megkívánt legkisebb számú előfizetői állomást biztosítják. E célra aláírási íveket fognak körözni.

Kakujai Károly mérnök 1888. október 1-én azzal a kéréssel fordult a soproni Kereskedelmi és Iparkamarához, hogy csatlakozásával a Sopronban létesítendő közhasználatú távbeszélőhálózat megvalósulását segítse elő. A Kamara 1888. 240 október 24-én elhatározta, hogy a Sopron város területén létesítendő közhasználatú telefonhálózat előfizetői sorába lép. A vállalkozás pénzügyi szükségletének biztosítását a Soproni Építő- és Földhitelbank vállalta és az engedély megszerzésére vonatkozó kérelmet beadta a közmunka és közlekedési minisztériumhoz. A beadvánnyal egyidőben 1888. október hó 19-én a bank Sopron város polgármesteréhez is adott be kérelmet, hogy a városi tanács és a város közönsége is támogassa belépéssel a Sopronban létesítendő közhasználatú helyi távbeszélő hálózat létesítését. Sopron város tanácsa 1888. november 17-én azt a határozatot hozta, hogy mindaddig állást nem foglalhat és a törvényhatósági bizottságnak fizetési állomások felállítására indítványt nem tehet, amíg a folyamodó a kormányhatósági engedélyezési oklevelet be nem mutatja. Kakujai Károly gépészmérnök 1889. első hónapjaiban Temesvárra került, helyébe a közmunka és közlekedési miniszter Löwy Szigfrid mérnököt osztotta be elektrotechnikusként a soproni posta és távirda igazgatóságához. A távirda-, távbeszélő- és

villamosjelző berendezésekről szóló 1888. évi XXXI. törvény által adott lehetőség alapján Heim Péter miniszteri tanácsos, a minisztérium posta és távirda szakosztályának vezetője a Baross Gábor miniszterhez 1889. január 14-én kelt emlékiratában javaslatot tett arra, hogy a közhasználatú távbeszélő berendezéseket ezentúl az állam a saját költségén építtesse meg és tartsa üzemben. Az emlékirat a közhasználatú távbeszélő berendezéseket három csoportba sorolta: 1. helyköziek (interurban) 2. táviratokat közvetítő; 3. helyi hálózati csoportok.

A miniszter Heim Péter javaslatát elfogadta és elhatározta, hogy elsőnek a budapest–bécsi helyközi távbeszélő vonalat még 1889-ben megépíteti és a nevezetesebb vidéki városokban az állam költségén helyi távbeszélő hálózatot létesítet. A miniszter döntése alapján az Építő- és Földhitelbank az engedélyt már nem kapta meg.

A minisztertanács hozzájárult ahhoz, hogy a terv megvalósítására a postaforgalmi pénzekből előlegként felvett és 10 év alatt törlesztendő 200 000 forint szolgáljon. Ebből az összegből megépült az első, Budapest és Bécs között létesült, helyközi távbeszélő hálózat (1890. január 1). Ugyanebből a pénzből épült meg 1890 folyamán az első, állami kezelésben lévő soproni, győri és fiumei helyi távbeszélő hálózat is. A soproni posta- és távirda-igazgatóság 1889. március 28-án közölte a polgármesteri hivatallal, hogy a közmunka és közlekedési miniszter 1889. március 7-én elhatározta, hogy Sopron város területén, az államkincstár költségén, közhasználatú távbeszélő hálózatot létesít, amelynek kiépítésével és berendezésével a soproni posta- és távirda-igazgatóságot bízta meg. Egyben közölte, hogy az előfizetési díj minden egyes beszélő állomás használatáért, 2 km vonalhosszáig, három évi előfizetési kötelezettség mellett, egyelőre havi 6 forint. Ha a vonalhosszúság 2 km-nél nagyobb, úgy az előfizetési díj minden egyes további kilométer vagy annak töredéke után 1 forintra több lesz. A jelentkezési határidő 1889. április hó 15. volt.

Ha a kitűzött határidőig a vállalat létesítéséhez megkívánt 20 előfizető jelentkezik és azok mindegyike az ide vonatkozó nyilatkozatot 3 évi kötelezettséggel aláírja, úgy a posta- és távirda-igazgatóság a távbeszélőhálózat kiépítése és berendezése iránt szükséges további lépéseket késedelem nélkül megteszi. 1889. április 15-ig, az első határidőig sikerült a szükséges számú előfizetőket biztosítani. A postaigazgatóság a várható további jelentkezésekre való tekintettel a jelentkezési határidőt 1889. évi április hó 30-ig meghosszabbította.

241 Az állami, megyei és városi hatóságok jelentkezését megláttotta az a körülmény, hogy nekik a felmerülő előfizetési díjra előbb hitelkeretet kellett biztosítaniuk. Ez volt a helyzet a város két vasútjánál: a GYSEV-nél és a Déli-vasútnál is.

Az első határidőig a következők jelentkeztek:

1. Dr. Schreiner Károly	11. Steiner Ignác
2. Steiner Sámuel	12. Soproni Takarékpénztár
3. Weisz Lipót	13. Flandorffer Ignác (Vasúti út, mai Kossuth utca)
4. Takaré- és Kölcsön Egylet	14. Flandorffer Ignác (Várkerület)
5. Müller Paulin kereskedő	15. Gázvilágítási Vállalat
6. Nérei Dezső	16. Nagycenki cukorgyár
7. Graner Jenő gyógyszerész	17. Kaszinóegylet

8. Zlocha Pál	18. Lenk Sámuel kereskedő
9. Építő- és Földhitelbank	19. Romwalter és fia nyomdavállalat
10. Czeke Ágoston gabonakereskedő	20. Schwarz Miklós.

Az előfizetők jelentkezése lassan folytatódott.

3. A városi pénzügyi osztály javaslata alapján Sopron város közönsége az 1889. május 16-án tartott közgyűlésén egyelőre öt távbeszélő állomás létesítését határozta el azzal, hogy a körülbelül 400 forintot kitevő költséget a rendkívüli kiadások fedezésére szolgáló összegből fedezi. Az öt távbeszélő állomást a következő helyekre tervezték: 1. városháza; 2. Újteleki kapu; 3. Magyarkapu; 4. Balfi kapu; 5. a várkerületi tűzoltó őrszoba (Városmajor).

A közgyűlés a városi ügyész által a lakására kért szolgálati telefonállomást, a törvényhatósági bizottság javaslata alapján, nem engedélyezte.

A távbeszélőhálózat létesítésére vonatkozó szervezési munkával Borsitzky Ottó postatanácsost bízták meg. Nevezett a postaigazgatóság utasítására 1889. május 20-án megjelent a polgármesternél és közölte, hogy a távbeszélő helybeli hálózatának tervezésével és a vezeték irányvonalának megállapításával van megbízva. E minőségében arra kapott utasítást, hogy a város területét a városi tanács kiküldöttjeivel járja be és az alkalmazandó mindenegyes tartóvas helyét közösen állapítsák meg. A helyszíni bejáráshoz a városi tanács a városkapitányt, és Wälder József városi főmérnököt küldte ki.

A közönség telefon iránti érdeklődésének ébrentartása és fokozása érdekében a soproni „Irodalmi kör”-nek az 1889. december 17-én a soproni Kaszinóban tartott klubestélyén Löwy Szigfrid postamérnök, a postaigazgatóság elektrotechnikusa gyakorlati bemutatóval élenkített előadást tartott az évszázad legérdekesebb találmányáról, a telefonról. Megismertette a hallgatóságot a legújabb telefonkészülékekkel és bemutatta azok használatát. E célból két telefonállomást szerelt fel: az egyik az előadó teremül szolgáló kaszinói kisteremben, a másik a szomszédos étteremben volt elhelyezve. Sok vidámságot és csodálatot keltett, amidőn az étteremben felszerelt telefon közelében elhelyezett zenélődoboz hangjai az előadóterem asztalán elhelyezett hangtölcséren át a terem legeldugottabb zugában is jól érthetően felhangzottak. Nagy érdeklődést váltott ki a közönség körében, hogy az előadás befejezése után a telefont felváltva személyesen is kipróbálhatta. Az előadót a jól sikerült, érdekes előadásért a hallgatóság meleg elismerésben részesítette. Ezzel az előadással 12 év után másodszor ismerkedett Sopron a telefonnal. Amíg azonban 1877. december 22-én Salamin [242](#)Leó főreáliskolai igazgató még a legelső készülékeket tudta csak bemutatni, addig most szakember adott tájékoztatást a már tökéletesebb készülékekről (vö. SSz. 1978, 85–88). Közben az idő múlt. Ismét elmúlt néhány hónap anélkül, hogy a távbeszélő létesítésére nézve a minisztériumtól rendelkezés érkezett volna. Ez a hallgató csend ismét kikezdte az érdekeltek türelmét. Ezúttal Steiner Sámuel kamarai tanácsos szorgalmazta a Kereskedelmi és Iparkamara 1890. február 26-i ülésén a soproni helyi telefonhálózat megépítését. A „Pester Lloyd” 1890. március 12-i számfában közölte, hogy a közmunka- és közlekedésügyi miniszter a helyi távbeszélő hálózat létesítését Sopron város részére engedélyezte.

A jó hírt követte is már a miniszter 1890. március 12-én kelt 13.854/V. számú, Sopron város közönségéhez intézett leirata, amelyben közölte, hogy Sopronban az állam költségén és állami kezelésben közhasználatú távbeszélőhálózatot létesít. Ezzel kapcsolatban a hálózat részletes iránynyomának megállapítása céljából

Kolozsváry Endre postafőmérnök vezetése alatt közigazgatási bejárást rendelt el, amelynek idejéül 1890. április 2. napját tűzte ki. A késedelmes intézkedés okát a miniszteri leirat nem közölte és arról a helyi sajtó sem emlékezett meg. Az 1889. évben épült meg a fontosabb jellegű és nemzetközi érdekű első helyközi távbeszélőhálózat Budapest és Bécs között, amelyet 1890. január hó 1-én adtak át a közforgalomnak. Ennek megépítése nagy munka volt és igénybevette a minisztérium akkor még szűkös műszaki létszámát.

A városi tanács a távbeszélőhálózat iránynyomának megállapításához Dr. Printz Ferenc városi tanácsnokot, Wälder József városi főmérnököt és Glazer József városkapitányt küldte ki. Egyúttal meghívta az érdekelt telektulajdonosokat is. Ezek neve és házingatlanuk helye már helytörténeti szempontból is említést érdemel, mivel a névsorból megállapítható, hogy a soproni távbeszélőhálózat első nyomvonala merre haladt. A kiindulási pont a postaigazgatóság épülete volt (Színháztér 4, jelenleg: Színház utca 33). Ide tervezték a létesítendő távbeszélő központot is. Az iránynyom innen kiindulva két irányban haladt.

Az első nyomvonal:

1. Színháztér 4.	= Postaépület
2. Színház utca 27.	= Evangélikus népiskola
3. Színház utca 25.	= Hacky Sándor
4. Színház utca 17.	= Stadler Lajos
5. Színház utca 11.	= Janny Ferenc
6. Színház utca 3.	= Geyschläger Adolf
7. Színház utca 4.	= Tomasininé Marx Mária
8. Várkerület 9.	= Petrik József
9. Várkerület 11.	= Russ B. János
10. Várkerület 19.	= Schönbauer Károly
11. Várkerület 28.	= Mosmüller Aloisa
12. Ikvahíd 1.	= Klaus András
13. Várkerület 72.	= Soproni Takarékpénztár
14. Várkerület 117.	= Lenk Gyula
15. Várkerület 123.	= Dr. Szilvássy Márton
16. Várkerület 127. = Hátsókapu 8.	= Müller Paulin
17. Várkerület 137.	= Bauer Fanny
18. Széchenyi tér 19.	= Soproni Takarékpénztár
19. Széchenyi tér 17.	= Kugler Henrik
20. Templom utca 26.	= Állami főreáliskola
21. Színháztér 1.	= Városi színház
22. Színháztér 4.	= Postaépület.

A második nyomvonal:

1. Színház tér 4.	= Postaépület
2. Színház tér 1.	= Városi színház
3. Színház tér 8.	= Pejachevich Julián
4. Színház tér 9.	= özv. Vághy G.-né
5. Hosszúsor 17. (ma: Rákóczi u.)	= Russ B. János
6. Hosszúsor 29.	= Kánia Leopoldin
7. Hosszúsor 39.	= Lenk Samu cég
8. Hosszúsor 14.	= Töppler Mihály
9. Élesszög 2. (ma: Rákóczi u.)	= özv. Braun Zsuzsánna
10. Újteleki utca 54.	= özv. Wappel Antalné
11. Fürdőház utca 2.	= özv. Wappel Antalné
12. Flandorffer utca 3. (ma: Táncsics u.)	= Flandorffer Ignác
13. Vasút utca 8. (ma: Kossuth u.)	= Flandorffer Ignác
14. Esterházy utca 11. (ma: Wesselényi u.)	= Schármár János
15. Esterházy utca 21.	= Stubenvoll Mihály
16. Esterházy utca 22.	= Tandl Albert

Az előfizetők:

1. Osztrák–Magyar Bank fiókja	18. Dr. Schwarz Miklós ügyvéd
2. Soproni Takarékpénztár	19. Friedrich téglagyáros
3. Soproni Takaré- és Hitelegylet	20. Steiner Sámuel (Színház tér)
4. Soproni Építő- és Földhitelbank	21. Steiner Ignác
5. Nagycenki cukorgyár	22. Weisz Lipót (Állomás utca)
6. Lenk Samu nagykereskedő	23. Czeke Ágost gabonakereskedő
7. Flandorffer Ignác (Flandorffer utca 3.)	24. Városi gázmű
8. Flandorffer Ignác (Vasút u. 8.)	25. Russ B. János bornagykereskedő
9. Romwalter Alfréd nyomdatulajdonos	26. Városi rendőrség városi őrszobája
10. Litfass nyomda	27. Városi rendőrség Magyar kapui őrszobája
11. Kaszinóegylet	28. Városi rendőrség Újteleki kapui őrszobája
12. Krippel kávéház	29. Városi rendőrség Balfi kapui őrszobája
13. Grauner Jenő gyógyszerész	30. Városi tűzoltóság városmajori őrszobája
14. Rácz Ágoston vaskereskedő	31. Országos Fegyintézet

15. Müller Paulin nagykereskedő	32. Lovassági laktanya
16. Kereskedelmi és Iparkamara	33. Gyalogsági laktanya
17. Dr. Schreiner Károly ügyvéd	34. Honvédségi laktanya

244A fegyházi és a Friedrich-féle téglavető telefonállomásának az irányvonalára vonatkozó közigazgatási bejárás 1890. szeptember 10-én és 13-án történt meg. A posta részéről Löwy Szigfrid postamérnök, a város részéről Walder József városi főmérnök vett részt. A fegyházi vezeték az Ikvahíd 1. számú házon lévő tetőtartóból indulva a Szent Mihály utca (ma: Pozsonyi út) és a Homokverem (ma: Fövényverem) sarkáig falitartókon, onnan a Szent Mihály templom tulajdonát képező zsellérházig 3 oszlopon, a zsellérházon falitartón, a Szent Mihály kaputól a fegyházig pedig az országút keleti oldalán felállított oszlopokon volt. A Friedrich-féle téglavetőhöz szolgáló vezeték pedig a Magyar utcai vámháztól a Híd utcán, a Balfi úton, valamint a honvédségi kisgyakorlótér és az evangélikus temető közötti úton felállított oszlopokon haladt.

4. A postaigazgatóság a távbeszélő hálózati kapcsoló központ helyiségéül a Színház tér (ma: Színház utca 33. sz.) 4. számú postaépület földszintjének hátsó udvari részében elhelyezett távirda helyiség melletti kisebb szobát jelölte ki. A kapcsoló szolgálat ellátására egy „LB”-rendszerű, szabványos, helyi telepes, 100 előfizető befogadására alkalmas kapcsolószekrény szolgált, amelynek áramforrása Leclanché-elem volt. A hálózat egyvezetékes volt, amelynél az előfizetőt a kapcsoló központtal egy szál drót kötötte össze. Visszatérő vezetékül a föld szolgált. A vezetékanyag 3 mm átmérőjű vashuzal volt. A hálózat huzalának a vezetése légvezetéken, tartóvasakon, tetőtartókon és faoszlopokon történt. A szigetelővel felszerelt tartóvasakat a ház falába fűrt lyukakba helyezték és gipsszel befalazták. A tetőre helyezett támszerkezeteket csavarokkal és kengyelekkel a ház gerendázatához erősítették. Oszlopokul eleinte telítetlen keményfa oszlopokat használtak.

Műszaki vonatkozásban a soproni helyi távbeszélőhálózat már az 1890. április 5-én 12.669 szám alatt kiadott „Városi távbeszélő hálózatok építési szabályzata” szerint épült meg. Az építést Löwy Szigfrid postamérnök, a soproni postaigazgatóság elektrotechnikusa végezte.

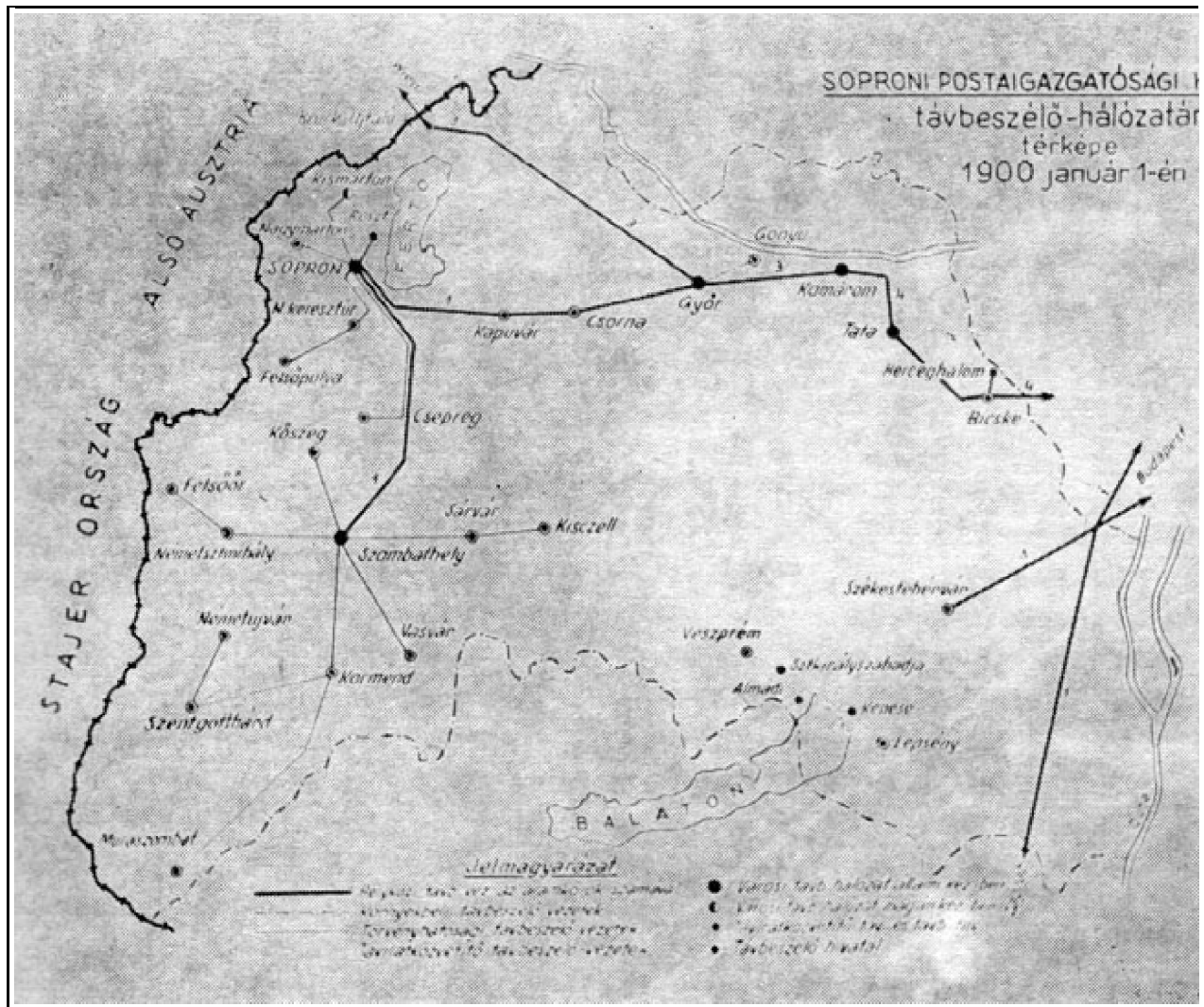
A távbeszélő kapcsoló szolgálat ellátása a soproni posta- és távirдахivatal munkakörébe lett beosztva, amihez egy tisztviselőt is kapott. A kapcsoló szolgálatot kezdetben egy fő látta el és a távbeszélgetések kapcsolását a szomszéd helyiségben működő távirda dolgozói felváltva végezték. Az első távbeszélő kezelő Kőszegváry Irén, Novák Anna és Resnován Felicia volt.

A postaigazgatóság annak ellenére, hogy a telefon szolgálat hivatalosan még nem nyílt meg, hozzájárult ahhoz, hogy az 1-től 40. kapcsolási számig már bekapcsolt előfizetők egymással díjmentesen beszélgethettek. Élénk beszélgetés alakult ki az előfizetők között és most már gyakorlatban tapasztalhatták a távbeszélő hasznosságát és kényelmét, aminek eredményével igen meg voltak elégedve.

5. A soproni helyi távbeszélőhálózat megnyitása csendben, minden ünnepélyesség nélkül 1890. november 1-én megtörtént. A posta- és távirdaigazgatóság közölte a helyi sajtóval és az érdekeltekkel, hogy a távbeszélő hálózatot ezen a napon a nyilvános közforgalomnak átadta és az előfizetési díjak ennek megfelelően ettől a naptól kezdődően fizetendők. Az előfizetők száma a megnyitás napján 48 volt. A telefonon táviratokat is lehetett feladni, illetve átvenni. A közvetítés díja darabonként 5 krajcár volt. A kapcsoló szolgálat reggel 8 órától esti 9 óráig tartott.

Alig nyílt meg a távbeszélő forgalom, máris panasz hangzott el ellene. Az Oedenburger Zeitung 1890.

november 11-i számában már panaszt közöl arról, ²⁴⁵ hogy a telefon nem működik kifogástalanul. A panasz szerint előfordult, hogy a telefonközpont kezelője a hívásokra egyáltalán nem reagál vagy csak késedelmesen jelentkezik. Előfordult továbbá olyan eset is, hogy a beszélgetés után történt ismételt lecsengetés ellenére a központ az összeköttetést nem bontotta, ami által, újabb hívásnál, még mindig az előzően kapcsolt szám jelentkezett. Ilyen eset két előfizetőnél egy és ugyanazon a napon nyolcszor ismétlődött, úgy hogy végül küldöncöt kellett a központba küldeni azzal a sürgős kéréssel, hogy végre bontsák a régi összeköttetést. A legnagyobb kifogás pedig az volt, hogy egyesek akaratlanul olyan beszélgetéseknek voltak fültanúi, amihez semmi közük nem volt és ez által az üzleti titok biztosítva nem volt. A panaszok ügyében a postaigazgatóság intézkedett is és hasonló panasz nem ismétlődött.

A távbeszélőhálózat forgalma a megnyitás évében, 1890. november 1-től 1890. december 31-e közötti két hónap alatt 3660 helyi beszélgetés volt és távbeszélőn 190 darab táviratot adtak fel. Ez napi átlagban 60 darab beszélgetés és 3 darab távirat.

A távbeszélő előfizetők száma 1891-ben 78-ra emelkedett, ami 62,5%-os többletet jelentett. A hálózat hossza 1891-ben 30 395 méter, a folytatott beszélgetések száma 28 080, a feladott táviratok száma 185, a telefonon kézbesítetteké pedig 573 volt. A város akkori lakosságának a 29 542 számát alapul véve 379 lakosra esik egy távbeszélő állomás, egy előfizetőre pedig napi 1 beszélgetés.

A távbeszélő hasznos előnyeit és kényelmét megismerve a Lövér nyaralónegyed tulajdonosai részéről is érdeklődés indult meg, miként lehetne a telefont oda is bevezetni? A postaigazgatóság ez ügyben a kereskedelemügyi minisztériumhoz [246](#)előterjesztést tett. A minisztérium a következőképp rendelkezett: távbeszélő állomás létesíthető, ha a nyaraló a távbeszélő központtól légvonalban számított legfeljebb 4 km távolságra esik és a tulajdonosa távbeszélő állomás fenntartására 2 évi kötelezettséget vállal, az előfizetési díjat 6 hónapra megfizeti. A 4 km-nél nagyobb távolságra eső nyaralót csak úgy lehet bekapcsolni, hogy vonalat az állam a város határáig létesít, onnan pedig az előfizetőnek kell mint magánhasználatú vonalat megépíttetnie és fenntartania. Ez újabb kényelmet jelentett a lövéri lakóknak, többen is igénybe vették ezt a kedvező lehetőséget. Az újabb kedvezményt a helyi sajtó is elismerőleg tárgyalta. A közhasználatú helyi nyilvános távbeszélő hálózat létesítésével megvalósult Sopron város hírközlési fejlődésének első mozzanata.

6. A technikai fejlődés állandó fokozódásával az igények is fokozódtak és az érdekeltek igényeit a csak egy és ugyanazon város belterületére szorító távbeszélő érintkezés lehetősége már nem elégítette ki és szükség volt arra is, hogy az egymástól nagyobb távolságra eső helyekkel is lehessen távbeszélőn érintkezni. Ez a szükségesség fejlesztette ki a városok és helységek egymásközi helyközi (interurban) távbeszélgetéseinek megvalósulását.

Hazánkban az első helyközi távbeszélőhálózat Budapest és Bécs között 1890. január 1-én nyílt meg. A hálózat kettős vezetékkel, három áramkörrel a Duna jobb partján a Budapest–Győr–Hegyeshalom–Bécs közötti vasútvonal mentén épült meg. A vonalon oly nagy arányú távbeszélő forgalom alakult ki, amely újabb áramkörök létesítését tette szükségessé. A második távbeszélő vonal is Budapest és Bécs között, de a Duna balpartján a Budapest–Pozsony–Marchegg–Bécs közötti vasútvonal mentén kettős huzalú vezetéken négy áramkörrel 1893-ban épült meg.

A magyar városokat egymással összekötő helyközi távbeszélő hálózat építése 1893-ban vette kezdetét. Elsőnek a győri helyi távbeszélőhálózat lett a Duna jobbpartján haladó Budapest és Bécs közötti helyközi távbeszélőhálózat 508. számú áramkörébe, utána pedig a pozsonyi helyi távbeszélőhálózat a Duna balpartján haladó ugyancsak Budapest és Bécs közötti helyközi távbeszélő hálózat egyik áramkörébe bekapcsolva. Egyidőben kiépült a Budapest–Szeged–Temesvár–Arad városok között is a helyközi távbeszélőhálózat, amelyet 1893. december 3-án adtak át a közhasználatnak. Ezt követte sorrendben a Győr és Sopron közötti, majd folytatólagosan a Sopron és Szombathely közötti helyközi távbeszélőhálózat megépítése.

A kereskedelemügyi minisztérium az 1894. március 12-én érkezett 13.965/V. számú leiratában közölte a várossal, hogy Sopronnak a helyközi távbeszélőhálózatba való bevonása a városi helyi távbeszélőhálózatnak módosítását vagy átalakítását teheti szükségessé. Ennek megbeszélése céljából 1894. március 19-én reggel 9 órára értekezletet hívott össze a városi tanácssterembe. Az értekezletet, mivel az új városháza még épülőben volt, a színház festőtermében tartották meg, amelyen a minisztérium részéről Hollós József postafőmérnök vett részt. A soproni postaigazgatóság részéről Szoyka Lajos postamérnök, az államépítészeti hivatal részéről Keleti Izsó mérnök, a Déli vasút részéről Kessler Antal mérnök, a GYSEV részéről Ellinger Ernő forgalmi főnökhelyettes, a város részéről Dr. Printz Ferenc városi tanácsnok, Wälder

József városi főmérnök és Dr. Wenzel városkapitány-helyettes jelent meg.

Az értekezlet a helyközi távbeszélőhálózat nyomvonalát kijelölte azzal a megállapítással, hogy a korábbi tartóvasakat és oszlopokat erősebbekre kell kicserélni és az Állomás utcában lévő Paukovits-féle ház (Kossuth utca 35. sz.) előtt két öntöttvas oszlopot kell elhelyezni.

247A bizottság a következő napon az érdekelt háztulajdonosokkal beszélte meg a helyzetet. Érdemleges észrevétel nem merül fel, csak az Orsolya zárda igazgatója tiltakozott a rendházon tervezett tetőtartó felszerelése miatt, azzal az érveléssel, hogy a rendház klauzúra alatt áll. Az értekezlet a helyközi és helyi hálózat nyomvonalát is rögzítette: Győr és Sopron között a helyközi távbeszélő vezeték kettős huzalon, szabványos oszlopokon a GYSEV pályatesté mellett, a távíróoszlopokkal ellentétes oldalon vezetendő egészen a soproni állomásépületig. Innen a vezeték az Erzsébet utcán (ma: Köztársaság utca) és a Színház téren (ma: Petőfi tér) át halad tetőtartókon a Színház tér 4. szám (ma: Színház utca 33. sz.) alatti postaépületig. Ugyanezen az úton vezetendő a Sopron és Szombathely közötti helyközi távbeszélő hálózat kettőshuzalú vezetéke, amelyet a GYSEV állomásán lévő leágazási pontnál vezetnek át a Déli vasút pályatestéhez és amellet halad szabványos oszlopokon a távíró oszlopokkal ellentétes oldalon Szombathelyig. A helyi hálózatban három főirányt alakítottak ki: Az első főirányban a huzalok vezetése a Színház tér 4. számú postaépületben lévő távbeszélő központtól a Színház tér 2., a Templom utca 16., 12. (Ev. paplak), 3. (Dr. Schreiner-féle ház) és 1. számú (Bencés rendház) házakon, továbbá a Városház tér 2. számú, az új Városházán és a Várkerület (most Lenin körút) 51. számú házon elhelyezett 50 huzalos tetőtartókon át történik. Az építés alatt álló új városházára tervezett tetőtartókon át történik. Az építés alatt álló új városházára tervezett tetőtartó annak elkészültéig a Szentgyörgy utca 1. számú házon nyer elhelyezést. A második főirányban a huzalok vezetése a Színház tér 4. számú postaépülettől légvonalon át a Templom utca 22. számú (Dr. Töpler ház), a 17. számú (Ev. paplak), Új utca 28. számú (Győri rk. püspöki épület), Szent György utca 24. számú (Dr. Rátz-féle ház), Orsolya tér 2. számú (Orsolya zárda) és Várkerület 88. számú (Ezüst utca sarok) házon elhelyezett 50 huzalos tetőtartókon történik. Ennek folytatásaként az Ezüst utcában már alkalmazott 4 darab 12 ágú tetőtartó 40 ágúra cserélendő ki.

A harmadik főirányban a huzalok vezetése a Színház tér 4. szám alatti postaépülettől a Színház tér 5. és 6. számon, a Kaszinó épületén, a Széchenyi tér 15. számú (Ritter, illetve Újhelyi ház), az Erzsébet utca (ma: Köztársaság utca) 1., 5., 9., 13., 17. számú. a Deák tér (ma: Május 1. tér) 37. számú házon, a GYSEV vasúti anyagszertár épületén és a 2. számú órház tetején elhelyezett ugyancsak 50 huzalos tetőtartókon történik. Innen, mint csatlakozó ponttól építendő meg a helyközi távbeszélő vonal.

A GYSEV anyagraktárától az összekötő vágány mellett, majd azt átfeszítve az ebenfurti vonal mentén az Indóház utcai (ma: Kossuth utca) keresztezésig, majd a vasúthoz vezető út jobb oldalán 7 távíróoszlopon, utóbb külön oszlopon az új laktanyáig (Lovassági laktanya) 30 huzalos vonal vezetendő. Ezáltal a kültelek ellátására eddig magánterületen vezetett vonalrész lebontandó. A „Hosszúsor”-i iránynyom tehermentesítésére az ahhoz csatolt külterületi összeköttetéseket ide kell átcsatolni.

Az új iránynyomról felvett jegyzőkönyvet a minisztérium 1894. május 5-én kelt 22.954V. számú rendeletével jóváhagyta. A miniszteri jóváhagyás alapján megindult Győr-Sopron, majd pedig Sopron-Szombathely között a helyközi távbeszélő hálózat megépítése. Az építést Szoyka Lajos postamérnök, a postaigazgatóság elektrotechnikusa vezette. A Győr és Sopron közötti hálózat építése oly ütemben haladt, hogy a helyközi távbeszélő forgalom megnyitását 1894. november 1-ére be lehetett tervezni, azonban technikai okokból november 1-én 248a nyilvános forgalomnak átadható nem volt. A postaigazgatóság addig is, amíg a forgalom megindult, lehetőséget kívánt adni az előfizetőknek, valamint a

nagyközönségnek is, hogy gyakorló beszélgetést folytathasson a távolba. Ehhez a már kész győr-soproni helyközi vonalat díjmentesen rendelkezésre bocsátotta. Ennek megfelelően a soproni előfizetők a győri távbeszélő előfizetőkkel, a nagyközönség pedig a postahivatal nyilvános távbeszélő állomásáról ingyen beszélhetett Győrbe.

A Sopron és Győr közötti helyközi távbeszélő hálózat 1894. november 11-én nyílt meg. A hivatalos megnyitás nem járt semminemű ünnepélyességgel. Mindössze az történt, hogy a soproni postaigazgatóság vezetője, Jekelfalussy Sándor postaigazgató a telefonon elsőnek üdvözölte Heim Péter miniszteri tanácsost, a minisztérium posta- és távirda osztályának vezetőjét. A vezeték húzalhossza: 179 940 m. Közben folytatódott a Sopron és Szombathely közötti helyközi távbeszélőhálózat építése, amely 1894. november hó 21-én érte el Szombathelyt. A helyközi hálózat 1894. december 6-án nyílt meg a közforgalom számára. A vezeték kettős vonalhossza 128 300 méter.

7. A soproni helyi távbeszélőhálózat megnyitása óta eltelt 3 év alatt a távbeszélő előfizetők száma 48-ról 85-re emelkedett, ami kb. 80%-os szaporodásnak felel meg. Ennek ellenére a távbeszélő iránti érdeklődés nincs arányban a város 29 542 fős lélekszámával. Még az sem emelte a jelentkezési kedvet, hogy a minisztérium az előfizetési díjat 1893. április 1-től havi 6 frt-ról havi 5 frt-ra szállította le. Ugyanakkor a kisebb lakosságú Győrben az előfizetők száma majdnem kétszerese (141) a soproninak és a csaknem fele lakosságú Szombathelyen pedig elérte (86) a soproniak számát.

Ha megfigyeljük a soproni távbeszélő előfizetők megoszlását, nagyon érdekes képet kapunk:

Állami és törvényhatósági hivatalok	6
Városi hatóságok hivatalok, intézmények stb.	18
Pénzüintézetek	4
Gyárszerű üzemek	5
Katonai intézmények	3
Vasútállomás	2
Szálloda	1
Orvos	3
Ügyvéd	5
Kereskedő (ebből 7 nagykereskedő)	11
Iparos	4
Raktár	3
Egylet	2
Magánlakás	4
Nyarló	7
Kórház	2
Közüzem (gáz-, vízvezeték)	2
Egyéb	3
Összesen	85

Ha az egyes tételeket elemezzük, arra a megállapításra juthatunk, hogy a közép- és kiskereskedelem, valamint az iparosság zöme nem szerepel az előfizetők között. Hiányoznak a gyógyszertárak, iskolák, világi és egyházi intézmények, 249de feltűnő kevés a magánlakásokban és a lövéri nyaralókban felszerelt távbeszélő állomás. Pedig most már országos viszonylatban is kedvező volt a távbeszélőn való érintkezés.

A helyközi (interurban) távbeszélő hálózatba való bekapcsolódással megvalósult Sopron város hírközlési fejlődésének második szakasza is.

8. Sopron városának a városok közötti helyközi távbeszélő forgalomba való bekapcsolódása a város fejlődésére nagy jelentőségű volt. Megszűnt a helyi távbeszélői érintkezés elszigeteltsége, aminek következtében a város lakói már nemcsak helyben egymással, hanem nagyobb távolságra fekvő városok lakóival is tudtak távbeszélő útján érintkezni. Még jobban felismerték a távbeszélő útján érintkezés lehetőségének óriási előnyeit, és hasznosságát, aminek hatásaként a helyi távbeszélői előfizetők száma is állandóan emelkedett.

A soproni helyi közhasználatú távbeszélőhálózat fejlődése a megnyitását követő első tíz év alatt a következőképpen alakult:

1892:	78 előfizető,	helyi beszélgetések száma:	28 080
1893:	80 előfizető,	helyi beszélgetések száma:	29 200
1895:	128 előfizető,	helyi beszélgetések száma:	140 160
1896:	154 előfizető,	helyi beszélgetések száma:	171 000
1897:	175 előfizető,	helyi beszélgetések száma:	191 625
1900:	264 előfizető,	helyi beszélgetések száma:	402 865

A helyi hálózat vezetékének hossza:

1892:	30 395 méter,
1893:	29 200 méter,
1895:	381 620 méter,
1897:	430 000 méter,
1900:	683 210 méter.

A helyi távbeszélőhálózat jövedelmezősége már a megindulási időszakban is – kisebb előfizetői létszára ellenére – kedvezően alakult. Így az 1892., első teljes forgalmi évben a 4360 forint 90 krajcár bevétellel

szemben a kiadás csak 583 forint 40 krajcár volt.

A helyközi távbeszélőhálózatba való bekapcsolódás folytán keletkezett forgalom-emelkedés szükségessé tette, hogy a hang tisztasága, valamint a vezetékek között jelentkező áthallási és egyéb zavarok megszüntetése érdekében a helyi hálózat egyhuzalú vezetékrendszere kettős huzalúra legyen kicserélve. Erről a kereskedelemügyi minisztérium 1895. május 13-án kelt 32.280/V.–1895. számú leiratában értesítette Sopron város közönségét és az ezzel kapcsolatban szükségessé váló újabb közigazgatási bejárás idejéül 1895. május 28. napját tűzte ki.

Az eljáró bizottság a meglévő három főiránynom tehermentesítésére a Domonkos utca (most Móricz Zs. utca), Magyar utca, és a Győri út irányában, továbbá a Magyar utcából leágazóan a Kis utca, Híd utca és Balfi út irányában, valamint az Ikvahídi leágazásból a Halász utca, Fövényverem, Szent Mihály utca (most Pozsonyi út) és a külső Pozsonyi út irányában új iránynomokat jelölt ki. Az erre vonatkozó jegyzőkönyvet a kereskedelemügyi minisztérium 1895. június 21-én kelt 44.482/V.–1895. számú rendeletével jóváhagyta. A soproni postaigazgatóság a városi távbeszélő helyi hálózatot a jóváhagyott tervek alapján még az 1895. évben Maksay Ferenc távirda-építésvezető irányítása mellett 250 kettőshuzalú vezetékre átépítette. Ezzel a városi helyi távbeszélőhálózat üzemképessége jelentősen javult.

A soproni távbeszélőközpont-hoz csatlakozóan 1894. december 9-én Sopron város költségén Sopron és Brennbergbánya között létesült telefonösszeköttetés, amelybe a brennbergbányai csendőrkülönítmény lett bekapcsolva. Ehhez csatlakozott folytatólagosan mint előfizetői állomás a récényi (Ritzing) szénbányatelep. Érdekes következtetésre juthatunk, ha a megindult helyközi távbeszélő szolgálattal kapcsolatban is megvizsgáljuk Sopron város forgalmi adatait. Ennek eredménye legjobban megfigyelhető volna, ha a csaknem egyidejűleg bekapcsolt Sopron–Győr–Szombathely városok forgalmi adatait egybevetve szemléljük:

1895

Belföldi viszonylat:

indult érkezett

beszélgetések száma:

Sopron	575	562
Győr	2951	2525
Szombathely	852	889

Nemzetközi viszonylat:

(Bécs felé irányuló)

Sopron	1224	1251
Győr	1674	1463
Szombathely	196	196

1896

Belföldi viszonylat:

Sopron	609	676
Győr	2882	2867
Szombathely	1280	1344

Nemzetközi viszonylat:

Sopron	828	768
--------	-----	-----

Győr	2033	1924
Szombathely	510	371
1900	<i>Belföldi viszonylat:</i>	
Sopron	1105	
Győr	4123	
Szombathely	1653	
	<i>Nemzetközi viszonylat:</i>	
Sopron	924	710
Győr	2829	2618
Szombathely	741	674

Ha a forgalmi adatokat elemezzük, úgy megállapíthatjuk, hogy Sopron város távbeszélő forgalma a belföldi viszonylatban kedvezően emelkedett, Ausztria felé irányuló forgalma visszaesett. Ez azzal magyarázható, hogy Sopron addig az osztrák, főképp pedig a bécsi kereskedelem vonzóköréhez kapcsolódott, az új távbeszélői lehetőségek az érdeklődést már hazai városok, főképp pedig a főváros felé irányították és Sopron mindjobban bekapcsolódott a hazai érdekkörbe.

A kereskedelemügyi miniszter az 1894. évi távbeszélő fejlesztési tervébe 6 megyei törvényhatósági távbeszélő hálózat létesítését is felvette, amelyek közigazgatási [251](#)és helyi érdekek szükségleteinek kielégítésére szolgáltak, de azokba a helyi lakosság is bekapcsolódhatott. A „törvényhatósági” távbeszélő hálózat a körjegyzői helyeket a járási helyekkel, azokat pedig a megyei székhelyekkel volt hivatva összekötni.

A hálózat megépítéséhez a közigazgatási érdekeltségnek készpénzzel és természetbeni szolgáltatásokkal (kézimunka, fuvar, oszlop, stb.) kellett hozzájárulniok. Ennek fejében az érdekelt közigazgatási szervek ügyeik intézéséhez a távbeszélőt díjmentesen vehették igénybe.

A törvényhatósági távbeszélő hálózat központja az illető község postahivatalában volt, ide csatlakoztak úgy a közigazgatási, mint a magánelőfizetők távbeszélő állomásai. A magánelőfizetőknek a postahivaltól a lakásukig terjedő vezetékét és berendezést a saját költségükön kellett megépíttetniök.

A törvényhatósági távbeszélő hálózatok idővel az országos helyközi távbeszélő hálózatba olvadtak be. A megépítési sorrendet a minisztérium állapította meg. A Sopron megyei törvényhatósági távbeszélő hálózat megépítésére 1898-ban került csak sor:

Sopron–Nagymarton	1898. szeptember 1-én
Sopron–Csorna	1898. szeptember 18-án
Sopron–Kapuvár	1898. szeptember 18-án
Sopron–Csepreg	1898. szeptember 21-én
Sopron–Kismarton	1898. szeptember 25-én
Sopron–Németkeresztúr	1898. szeptember 25-én

Sopron–Ruszt 1899. augusztus 20-án
németkeresztúri hálózat
meghosszabbításaként
Sopron–Felsőpulya 1899. augusztus 20-án

9. A Sopron megyei törvényhatósági hálózatban 1900 elején 9 központ volt 47 előfizetővel. A soproni távbeszélőhálózat fejlesztése a századforduló utáni években – ha lassabb ütemben is – folytatódott. 1903. szeptember 29-én megnyílik a Sopron–Lakompak–Kabold–Sopronszentmárton közötti törvényhatósági távbeszélő hálózat.

A Budapest és Győr közötti, 2121. számú távbeszélő vezetékét 1905. november 1-től kezdődően Sopronig hosszabbították meg, ami által Sopron közvetlen budapesti vonalat kapott. Ugyanekkor a Nagykanizsa és Zalaegerszeg közötti áramkör Szombahelyen át Sopronig terjedt.

A Sopron megyei törvényhatósági hálózatban megépült a Sopron–Lajtaszentmiklós–Savanyúkút közötti vezeték, amelyet 1906. július 27-én helyeztek üzembe. Új távbeszélő áramkör épült Sopron és Bécs között Lajtaszentmiklós–Bécsújhely irányában, amely 1906. április 1-én nyílt meg. Egyidőben a Sopron és Kismarton közötti áramkör Lajtaújfalun át kiépült az osztrák Ebenfurt távbeszélőközpontig. A soproni közhasználatú városi távbeszélőhálózat előfizetőinek a száma 1901 és 1912 év között a következőképp alakult:

1901:	270;	1902:	273;190:
1904:	308;	1905:	314;190:
1907:	346;	1908:	356;190:
1910:	406;	1911:	441;191:

252A kapcsoló szolgálat ellátásához 5 munkahellyel 5 darab helyi telep (LB.) rendszerű 100-as kapcsolószekrény állott rendelkezésre. Áramforrásul úgy a kapcsoló központban, mint az előfizetői állomásokon Leclanché-elem szolgált. A csengetéshez szükséges áramot a készülékben lévő kézi hajtású induktor fejlesztette.

A kapcsoló szekrényeknek ez a technikai berendezése az erősen fellendült távbeszélő forgalom lebonyolítására zavarmentesen alkalmas már nem volt, ezért szükség volt az elavult készülékek kicserélésére. A posta vezetősége a soproni távbeszélő központ részére a legújabb mintájú „Western Electric”-rendszerű, központi telepű (CB. = Central Battery) kapcsoló berendezést rendelte meg, amelyet az új postapalota (Széchenyi tér 7–10.) építésével kapcsolatban az Egyesült Izzólámpa és Villamosági R. T. újpesti vállalata az 1912–1913. év folyamán szerelt fel és amelyet 1913. november 1-én adtak át a forgalomnak.

Az új telefonközpont befogadó képessége 900 előfizető volt, a kapcsoló szolgálat ellátásához 5 helyi, 6

helyközi és 2 átközvetítő munkahellyel rendelkezett. Úgy a helyi, mint a helyközi kapcsoló munkahelyek külön-külön szobában voltak elhelyezve. A berendezéshez szükséges villamosáramot akkumulátortelep szolgáltatta, amelynek töltése a helyi városi villamoshálózat vagy saját motordinamó útján történt.

Az új berendezéssel a távbeszélő központ befogadó képessége emelkedett, a beszélgetések kapcsolása üreggyorsult és az előfizetői készülékek kezelése is egyszerűbb lett. Az új rendszerű távbeszélő központ felszerelésekor a helyi és helyközi távbeszélőhálózat vezetőit földalatti kábelcsatornán át vezették az új postaépületbe. Az új távbeszélő központ üzembe helyezésekor a helyi távbeszélő előfizetők száma 497, a helyközi távbeszélő vonalak száma pedig 17 volt. A korszerű, központi teleprendszerű hálózati berendezéssel és annak korszerű, új épületben való elhelyezésével Sopron város hírközlési fejlődésének harmadik mozzanata valósult meg.

10. Alig kezdte meg az új távbeszélőközpont a működését, amidőn pár hónap múlva kitört az első világháború. A háborús helyzet jelentősen emelte a távbeszélő forgalmát. A távbeszélő előfizetők száma Sopronban a háborús években: 1914-ben 546; 1915-ben 586; 1916-ban 624; és 1917-ben 657 volt.

Az első világháború hadicselekményei Sopron városát nem érintették. Ennek következtében a távbeszélő berendezéseket károsodás nem érte. Hasonló volt a helyzet a forradalmak idején is.

A soproni helyi távbeszélő hálózat előfizetőinek a száma a háború után 153 előfizetővel csökkent. Ezek főleg a megszűnt katonai és más hadi érdekeltségű intézmények beszélő állomásai voltak. A világháborút követő új államalakulások következtében 1918. év novemberében megszűnt a Sopron és Pozsony közötti távbeszélő összeköttetés. Burgenland elcsatolásával kapcsolatban 1921. szeptember 22-én megszűnt az Ausztriával való távbeszélőforgalom. Ennek következtében Sopront érintően a következő közvetlen távbeszélővonalak szűntek meg: 1. Sopron–Sopronkeresztúr–Felsőpulya; 2. Sopron–Lakompak–Kabol–Sopronszentmárton; 3. Sopron–Nagymarton–Savanyúkút–Lajtaszentmiklós; 4. Sopron–Bécsújhely; 5. Sopron–Bécs; 6. Sopron–Kismarton–Lajtaújfalu–Ebenfurt; 7. Sopron–Ruszt között. Az Ausztria felé irányuló távbeszélő forgalom ezután csak Budapesten át volt lebonyolítható. Az elcsatolt burgenlandi területtel való távbeszélő-forgalom csak 1923. május 1-én indult meg és bár a magyar részről a távbeszélővezetékek az új országhatárig fennállottak, ez a távbeszélőforgalom is csak Budapesten át volt lebonyolítható. Burgenland elcsatolásával 253a soproni városi távbeszélő-előfizetők száma 14 állomással csökkent. Veszteséges volt még az 1921. év műszakilag, mert az év folyamán leszerelték a soproni távbeszélő központban lévő összes nélkülözhető előfizetői jelfogókat és azokat a háború utáni események okozta hiányok pótlására Szegedre vitték. Ennek következtében Sopronban új előfizetői állomás bekapcsolására jóideig nem volt lehetőség.

A soproni városi helyi távbeszélőhálózat előfizetőinek létszáma 1920 és 1930 között a következőképp alakult:

1920-ban	504;	1927-ben	608;
1921-ben	490;	1928-ban	637;
1922-ben	520;	1929-ben	697;
1925-ben	568;	1930-ban	705.

Az 1926. év folyamán a győri központi teleprendszerű (CB.) távbeszélő központot nagyobb teljesítményű,

ún. félautomata berendezésre cserélték ki. Az itt felszabadult jelfogókat a soproni helyi hálózat központjának bővítésére használták fel, ami által ennek befogadóképessége ismét 900 előfizetői állomás bekapcsolására emelkedett és új előfizetők bekapcsolását tette lehetővé.

Az 1920-as években megindult a Sopron megyei és járási helyek bevonása a helyközi távbeszélő forgalomba. Ennek eredményeként 1922 novemberében Lövvő, 1923 augusztusában Ágfalva, 1925 januárjában Sopronbánfalva, 1925 júniusában Nagycenk, 1926 januárjában Kópháza, Sopronkövesd és Hidegség, augusztusában Sopronhorpács és Völcsfej község kapcsolódott be a helyközi hálózatba. Az 1926. év elején a kapuvári helyi távbeszélő hálózatot bővítették, ami által 15 új távbeszélő állomás bekapcsolása vált lehetővé.

Sopron megye telefonhálózatának kiépítését a megyei hatóságok is szorgalmazták. Sopron megye állandó választmánya 1927. október 7-én tartott ülésén foglalkozott a kérdéssel. A belügyminisztérium rendelkezésére a közgyűlés már korábban elhatározta, hogy a telefonhálózatot a megye területén kiépíteti és valamennyi jegyzői irodát telefonnal szerelteti fel. A költségekhez a belügyminisztérium tekintélyes összeggel járult hozzá, a hiányzó részt a községeknek maguknak kellett volna fedezniük. Azoknak a községeknek a részére pedig, amelyek a fedezetet előteremteni nem tudták volna, a közgyűlés 46 000 pengő hitelt szavazott meg, amit később 66 466 pengőre javasolt felemelni, mivel a megszavazott összeg az előzetes számítások szerint nem lett volna elég.

Az alispán a válaszában közölte, hogy a községekkel mindaddig nem tud érdemlegesen tárgyalni, amíg az egyes községekre eső szerelési költséget nem ismeri. Ez a helyzet a megyei hálózat kiépítésének eltolódását okozta.

A kereskedelemügyi minisztérium 8989/1927 évi rendeletével az „Ébresztő” szolgálatot a soproni távbeszélő központra is kiterjesztette, amely szolgálat 1927. május 1-én indult meg. Az ébresztés díja egy helyi beszélgetés díja volt, igénybevétele az idők folyamán igen népszerű lett.

A kereskedelemügyi minisztérium 1930. november hó 15-től kezdődőleg új távbeszélő díjszabást léptetett életbe és ennek a keretében elrendelte a helyi beszélgetéseknek egyenkénti díjazását havi 30 beszélgetési minimum mellett.

Az új díjszabás az előfizetők körében országos viszonylatban nagy visszahatást váltott ki és Sopronban is az előfizetők számának csökkenését okozta. A jelenség azonban átmeneti jellegű volt.

A soproni távbeszélő előfizetők száma 1931 és 1939 között a következőképpen alakult:

254	1931-ben	699;	1932-ben	687;	1933-ban	699;
	1934-ben	762;	1935-ben	801;	1936-ban	846;
	1937-ben	910;	1938-ban	978;	1939-ben	982.

Mivel az 1926. évi bővítés a szükségletnek nem felelt már meg, a soproni távbeszélő központ az 1937/38. évben 200 ikerállomással bővült. Egyben a helyközi beszélgetések kapcsolásának meggyorsítására Sopron és Győr között egycsatornás vivőfrekvenciás berendezést szereltek fel.

Az 1939/40. évben Sopron gócponttal falurendszerű félautomata kísérleti távbeszélőhálózat is létesült, amelybe Sopronbánfalva, Fertőrákos és Lövvő postahivatalok voltak bekapcsolva. A hálózat további

kiépítését a bekövetkezett háborús viszonyok megakadályozták.

11. Az 1939-ben megindult II. világháború eseményei Sopron városát sem kerülték el. Ez a körülmény nagy mértékben érintette a soproni távbeszélőhálózat fejlődését is. A soproni távbeszélői előfizetők száma 1943-ban 1197 volt. A Vörös Hadsereg előnyomulása következtében mind több és több katonai és polgári hatóság és hivatal települt Sopronba. Ezek távbeszélő igényeinek kielégítésére a magánelőfizetők vonalait vették igénybe.

A mind sűrűbbé vált légiriadók és légitámadások mellett a távbeszélő kapcsolószolgálat ellátása zavart és korlátozott volt. A szükségsszolgálat kielégítésére a postapalota középső szárnyának pincéjében lévő óvóhelyen a légiriadók és légitámadások idején egy szükségközpont volt üzemben, 2 darab 30-30-as helyitelepű kapcsolószekrényvel, amelybe a legfontosabb távolsági vonalak és helyi állomások voltak bekapcsolva. Az 1944. december 6-i légitámadás során a postapalota hátulsó szárnyépülete légiakna-találatot kapott. A légnyomás a harmadik emeleten lévő távbeszélőközpontban nagyobb kárt nem okozott, de annál nagyobb rombolást végzett az első emeleten lévő távirda-helyiségekben. A várost ért többszöri légitámadások nemcsak a még meglévő légivezetékeket, hanem a földalatti kábeleket is erősen megrongálták, úgyhogy a helyközi távbeszélőforgalmat 1945. január 23-án be kellett szüntetni. Ehhez hozzájárult, hogy a menekülésszerűen visszavonuló német és nyilas katonai alakulatok a vasutak mentén húzódó hírközlési légivezetékeket is elpusztították.

A magyar városok közül 1945. április 1-én Sopron szabadult fel utolsónak. A város romokban hevert. A közlekedést elzáró falomladékokon ott feküdt a modern élet szétépett idegrendszere: a távbeszélőhálózat elpusztult légivezetéke.

De a felszabadulást követő napon, 1945. április 2-án már megindultak a távbeszélő vonalak helyreállítási munkálatai. E téren a legnagyobb nehézséget az újjáépítéshez szükséges anyag hiánya okozta. A huzalok egyrésze hiányzott, az oszlopok el voltak törve vagy hiányoztak. A vasút mentén lévő ép oszlopokat pedig hidak veréséhez is felhasználták. A soproni postás dolgozók megkezdték rohammunkájukat a romok eltakarítására és a távközlési vonalak helyreállítására.

Ennek eredményeként az „Új Sopron” 1945. április 24-i számában már elismerően írta, hogy a telefon helyreállítási munkái gyors ütemben haladnak és máris több állomást bekapcsolhattak. A polgári távbeszélőállomások bekapcsolása is megindult 1945. május 20-tól. Először a gyárak, üzemek, közérdeket szolgáló állomások (orvosok, gyógyszertárak stb.) lettek bekapcsolva. A háborús események következményeként a soproni helyi távbeszélőhálózat előfizetőinek száma 1946-ban 466-ra csökkent.

25512. A felszabadulást követően megindult nagy újjáépítési munka mellett jelentős fejlesztési folyamat is kialakult. Ennek keretében a soproni távbeszélő központ két, 3 csatornás vivőfrekvenciás berendezést kapott a Győr, Pápa és Szombathely közötti forgalom lebonyolítására, amelyet 1956-ban egy 12 csatornás vivőfrekvenciás berendezésre cseréltek ki. Nagyobb arányú fejlesztési folyamat 1947-től, a hároméves, majd az ezt követő első, második, harmadik és negyedik ötéves terv keretében alakult ki. Az Ausztriával való távbeszélő forgalom 1947. március 1-én indult meg újra. A soproni távbeszélő központ befogadóképessége 1951-ben, korszerűsítve és bővítve, 1340 előfizetőre emelkedett. Az 1957. és 1958. években megtörtént a távválasztó rendszer bevezetése, amelynek alapján a második ötéves tervidőszakban a soproni kézikapcsolású távbeszélőközpontot gépi kapcsolású berendezésre cserélték ki, befogadó képessége 2000 állomás lett. Az automata telefonközpontot 1959. évi december hó 23-án 13 órakor helyezték üzembe. A gépi kapcsolású berendezéssel Sopron város hírközlési fejlődésének negyedik mozzanata valósult meg.

13. A további fejlesztés során 1960-ban a soproni távbeszélőközpont erősítő állomást kapott. Ugyancsak 1960-ban indul meg az LB.-55 típusú társaskapcsoló berendezés (falusi szelektív berendezés) kiépítése, amelynek segítségével vidéki beszélő állomások – a helyi postahivatal szolgálati idején kívül – egy folytonos szolgálatot tartó más távbeszélőközpontokhoz voltak bekapcsolhatók. A soproni távbeszélő központ telítettségének csökkentése érdekében a soproni postaigazgatóság a saját szolgálati állomásainak használatára egy X/80 Crossbar típusú alközponti berendezést kapott.

1967-ben Ágfalva és Brennbergbánya helyi távbeszélő hálózatát az addigi helyitelep rendszerű helyett gépi kapcsolású automata berendezésre cserélték ki. 1968-ban Sopronban is bevezették a „pontos idő”-szolgálatot.

A soproni távbeszélőközpont 1969-ben 4000 előfizetői állomás befogadására bővült. Ezzel kapcsolatban az addigi négy számú előfizetői hívószámrendszert ötös számrendszerre alakították át. A további fejlesztés során a még meglévő helyi hálózat és helyközi hálózat légvezetékei folyamatosan földalatti kábelben nyertek elhelyezést, ami által a beszélgetések nem voltak a légköri és időjárási zavaroknak kitéve. A Sopron és Győr közötti légvezeték – egy pusztító hóvihár tombolása után – 1970 folyamán távkábelben helyezték el.

A távbeszélő berendezések műszaki fejlesztése jelentős hatással volt az előfizetők számának alakulására. A soproni városi helyi távbeszélőhálózat előfizetőinek a száma a felszabadulást követő 25 év alatt a következőképp alakult:

1946-ban	466;	1962-ben	1661;
1948-ban	551;	1964-ben	1787;
1951-ben	592;	1968-ban	1885;
1960-ban	1508;	1970-ben	2189.

1971 február 10-én Győr és Sopron között megindult a „mikrohullámú” – vagyis vezeték nélküli – távvalasztó rendszerű, 12 csatornás, 1971 júliusában 60 csatornás, 1976. január 1-től 120 csatornás berendezésen a távbeszélő összeköttetés.

Az 1972. évben megépült Sopron és Fertőszentmiklós között egy 24 csatornás távkábel, amivel megindult, soproni gócközponttal, a góc körzetébe tartozó vidéki távbeszélőhálózatok automatizálása.

A soproni távbeszélőközpontnak 1970-ben 2189 helyi előfizetői, 45 helyközi távolsági távbeszélő és 5 automata vonala volt.

256A fejlődés óriási mértékét akkor érezhetjük legjobban, ha az adatokat összehasonlítjuk a második világháború előtti 1937-es, utolsó békeév adataival, amikor a soproni távbeszélő központnak 910 helyi előfizetője és 17 helyközi vonala volt. Ez a fejlesztési folyamat a soproni postaigazgatóság egész területére tervszerűen kiterjed.

Ennek eredménye volt, hogy a postaigazgatóság területén minden postaszerv távbeszélővel fel van szerelve, és a községekben nyilvános és segélykérő távbeszélőállomások működnek. A fejlesztési és korszerűsítési folyamat tervszerűen folytatódik.

14. Százhet éve, hogy Alexander Graham Bell bostoni egyetemi tanár egyszerű szerkezetű, ötletes találmánya, a telefon 1876. évi február 14-én elindult világot hódító útjára. Amilyen szerényen indult el, ép oly szerényen szolgálja most is, mint a hírközlés csodás eszköze a világ emberiségének millióit. Regényt nem írtak róla, költemények nem dicsőítik, az emberek legfeljebb szidják, ha baj van vele. Egy verset azonban mégis találtam, amely a telefonnal kapcsolatos: Gyóni Géza soproni tartózkodása alatt 1911. október 29-én írta:

A telefon

*Most már sejtem, mért oly méla,
Mért oly fáradt, rossz a hangja,
Mint egy rekedt tenorista,
Vagy kis falu tört harangja.*

*Most már sejtem, mért oly zsémbes,
Oly ideges és mogorva,
Mint egy asszony, aki most lép
Veszélytelen életkorba.*

*Most már sejtem és e tényen
Tollam gunyra most nem képes,
Mint részvétellel értesülök:
A telefon – ötven éves.*

A költő azonban a verset nem a Bell-féle, hanem a német Reis Fülöp friedrichsdorfi tanító által az emberi szónak és zenei hangoknak villamosság útján való átvitelére szerkesztett készülék bemutatásának 50. évfordulójára írta. A feltalálónak készülékével sikerült is kezdeti eredményt elérni és azt 1861. október 20-án mutatta be a majnamenti-frankfurti Természettudományi Egyesületben. Súlyos betegsége és korai halála miatt készülékét tökéletesíteni nem tudta. A németek ennek ellenére a telefon eszmei feltalálójának Reis Fülöpöt tartják.¹⁽⁶⁰⁾

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

257 HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: Szakál Ernő 70 éves

Mollay Károly: Szakál Ernő 70 éves

1982. május 12-én Budapesten, az Országos Műemléki Felügyelőség Táncsics utcai székházában nagyszámú közönség gyűlt össze, hogy jelen lehessen azon a felemelő ünnepségen, amelyen Szakál Ernő Munkácsy-díjas szobrászművész átvette a hamburgi F. V. S. alapítvány műemléki Európa-díját. Az ünnepségen Walter Frodl bécsi egyetemi tanár, az alapítvány kuratóriumának tagja méltatta Szakál Ernő művészi, különösen pedig műemlék-helyreállítási munkásságát (az eredeti, német szöveg: SSz. 1982, 225–227), majd Dr. h. c. Alfred Toepfer, az évente többféle Európa-díjat osztó alapítvány alapítója adta át Szakál Ernőnek a díjat. Szakál Ernő német nyelvű válaszában vallott azokról az elgondolásokról, amelyek műemlék-helyreállítási munkáiban vezérelték, és azokról a tapasztalatokról, amelyeket e munkálatok nyomán szerzett. Ünnepe volt ez nemcsak a magyar műemlékvédelem országos szervezetének, hanem Sopronnak is, amely 1975-ben kapta meg az alapítvány által egy-egy városnak adományozott műemléki Európa-díjat (SSz. 1976, 39–46, 176).

Szakál (Szukits) Ernő 1913. július 14-én Sopronban született. A Széchenyi István reáliskola négy osztályának elvégzése után a soproni Mechle-cégnél két évig tanulta ki a kőfaragó mesterséget, aminek kitűnő hasznát vette, amikor az Országos Magyar Iparművészeti Iskolán Reményi Józsefnél (1939), majd a Képzőművészeti Főiskolán Sidló Ferencnél a szobrász-szakot elvégezte. Eredményességét igazolja a Magyar Iparművészek Szövetségének az 1939. évben elnyert kitüntető érme (még korábban, 1936-ban Liszt Ferenc Iskola utcai emléktáblája: SSz. 1961, 206), 1940. évi ösztöndíjas tanulmányútja Rómában. Munkássága igazában ezután, főiskolai éveitől kezdve bontakozik ki: iparművészeti alkotásaiban, érmeiben, maga faragta szobraiban.

1941-ben készül el kelheimi márványból Széchenyi István plakettje (Sopron: Liszt Ferenc Múzeum), amelyet 1942-ben a Széchenyi István emlékérem követ (SSz. 1941, 324–32,6; 1942, 91–92), továbbá Papp-Váry Elemérné emléktáblája és a Sas téri díszkút (SSz. 1942, 223–224). Ugyanebben az évben az Országos Magyar Iparművészeti Társulat folyóirata, a Magyar Iparművészet 4. számában bemutatja a két Széchenyi-alkotást, Szent Ferenc és Szent Kristóf szobrát, az utóbbiról megjegyezve, hogy pontozás nélkül, tehát merész bravurral közvetlenül kőbe faragta. Ezekben az években készül a Várkerületre a „Munkás” szobor, a róm. kat. újtemetőbe a Schármár és a Taizs család síremléke, valamint a Lackner Kristóf utca bejáratához az 5×2,2 m méretű, hatalmas Lackner Kristóf dombormű (SSz. 1944, 33–36; 1971, 211).

A felszabadulás után bekapcsolódott a súlyosan sérült soproni műemlékek helyreállításába. Így az Orsolya téri temploméba (1946–47), ahová szép Krisztus-fejet faragott, a tér szép Mária-kútját is ő hozta rendbe; ezt követően résztvett a Szt. György templom helyreállításában (stukkók, oszloplábazatok, dombormű a Háromkirályok kápolnájában); 1950–1951-ben a ferences káptalanterem helyreállításában (vö. Csatkai–Decsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956).

Mindezek a munkák nemcsak azzal jártak, hogy Szakál Ernő gyakorlatot szerzett a restaurálás igényes munkájában, hanem azzal is, hogy kiváló teljesítményeire országosan felfigyeljenek, hiszen a középkori műemlékek helyreállításához nemcsak gyakorlati ismeretek, hanem elméleti tudnivalók, főleg pedig előzetes történeti és műemléki kutatások is szükségesek. Még 1950-ben meghívták a visegrádi ásatásokkal kapcsolatos szobrász-restaurátori feladatok ellátására, 1952–1973-ig az Országos Műemléki Felügyelőség szobrász-részlegének a vezetője. Ilyen minőségben az egész országban vezeti a fa- és kőszobrászati helyreállításokat, amelyekről az Országos Műemléki Felügyelőség 1960 és 1974 között

megjelent évkönyveiben számolt be. E beszámolók a restaurátori munka elvi jelentőségű elméleti és gyakorlati tudnivalóit is tartalmazták. Nem e folyóirat feladata a helyreállítások érdemi méltatása, mégis ki kell emelnünk a visegrádi, Mátyás király korabeli, ún. Oroszlános kút, valamint az Anjou-kori falikút, a siklósi vár gótikus erkélyének a rekonstrukcióját, mivel e munkákkal kapcsolatban jelentős elméleti megállapításokat is tett külön e célra írt tanulmányaiban (Művészettörténeti Értesítő 1959; Magyar Műemlékvédelem 1963–1966. Bp., 1969, 159–186; 1969–1970. Bp.; 1972, 345–373; Műemlékvédelem 1958, 155–158; 1966, 28–36, 84–86; vö. még Entz Géza: Szakál Ernő visegrádi kiállítása. SSz. 1971, 362–368). Ezek a munkálatok alkalmat adtak arra, hogy Szakál Ernő bebizonyítsa nemcsak biztos művi tudását, amellyel töredékek összetartozását, a megmunkálás módját felismerte, hanem nyomára jutott annak is, milyen számításokkal, geometriai konstrukciókkal tervezték meg a középkori mesterek műveiket („Gotisch” geometrische Konstruktionen im Bauwesen und in der Steinbildhauerei. Acta Technica Academiae Scientiarum Hungaricae 1970, 65–104).

Országos helyreállítási munkái mellett nem hanyagolja el régi területeit sem, Sopront sem. „Az érem” című folyóirat 1959-ben ismerteti érmeit, ekkor és az 1960-as években készül el Sopronban Kellner Sándor szobra, Berzsenyi Dániel (Pócsi u. 12), Pap Károly, Paur Iván, Bella Lajos, Lenin emléktáblája (SSz. 1959, 111; 1960, 195; 1963, 363–365; 1969, 90–91). Továbbra is foglalkoztatja az ún. Pékkereszt új elhelyezése, Scarbantia kapitóliuma hitelesítő ásatása (SSz. 1964, 254–259; 1965, 330–335) és különösen az ún. scarbantiai kapitóliumi triász (Jupiter, Juno, Minerva) szobrainak új elhelyezése a Fabricius-ház kőtarában (Magyar Műemlékvédelem 1973–1974. Bp., 1977. 47–63).

Amikor 1970-ben az Országos Műemléki Felügyelőségénél nyugdíjba ment, a Képzőművészeti Főiskola docensi minőségben meghívta a szobrász-restaurátori képzés ellátására. Az egykori soproni kőfaragósegédnek, azt hiszem, ez volt – a Munkácsy-díj mellett – a legszebb hazai szakmai elismerés. A nemzetközi elismerést 1982-ben meghozta neki az Európa-díj. Sopronban a róm. kat. újtemetőben 1982. nov. 7-én avatták fel a Baranyai Lászlóval együtt készített „Ego sum via” feliratú „Föltámadt Krisztus” szobrát.

Ad multos annos!

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Németh Margit: A nyugat és dél-pannoniai váralapítások Hadrianus koráig (i. sz. 117–138)*

Németh Margit: A nyugat és dél-pannoniai váralapítások Hadrianus koráig (i. sz. 117–138)*⁽⁶¹⁾

1. Ha Pannonia korai városlapításait – Traianus uralkodásával bezárólag – áttekintjük, a városfajták a következőképpen oszlanak meg: colonia Iulia Emona (a Borostyánkő út és a Szávavölgy találkozásánál), colonia Claudia Savaria (a Borostyánkő úton), colonia Flavia Siscia (a Száva völgyében), colonia Flavia Sirmium (a Száva völgyében, közel a Dunához), colonia Ulpia Traiana Poetovio (a Borostyánkő út és a Dráva völgyének találkozásánál). A fentiekén kívül Pannoniában már csak egyetlen colonia alapítására került sor, Mursában, Hadrianus alatt. A municipiumalapítások a coloniákénál később, a Flaviusok korában (i. sz. 69–96) kezdődtek el: municipium Flavium Scarbantia, a korábbi oppidum Scarbantia Iuliából (a Borostyánkő úton), municipium Flavium Neviodunum (municipium Latobicorum, a Száva völgyében), municipium Flavium Andautonia (a Száva völgyében). A korai időben kizárólag ²⁵⁹Pannonia

két fontos kereskedelmi útvonalán, a Száva völgyében és a Borostyánkő úton, végül a Felső-Dráva völgyben alapítottak városokat, mind coloniát, mind municipiumot.

Felvethető a kérdés, hogy volt-e szabályszerűség abban, hogy mikor és hol alapítsanak coloniát vagy municipiumot. Hiszen pl. a szomszédos Noricum városiasodása elsősorban municipiumokkal indult meg. Ehhez azonban tudnunk kell, hogy mi is a különbség colonia és municipium között, s főleg, hogy ez milyen módon nyilvánult meg a gyakorlatban.¹⁽⁶²⁾ Közismert, hogy a colonia és a municipium között alapvető különbség van létrejöttükben: a municipium ranggal mindig helyi fejlődés útján kialakult település kapott önkormányzatot biztosító római városjogot, a colonia viszont mindig mesterségesen, adminisztratív intézkedéssel, dedukcióval létrehozott városfajta, amely Róma városát volt hivatva képviselni a meghódított területen. Természetesen, a municipiumok esetében a helyi fejlődés nem minden esetben jelentette a helyi bennszülött lakosság spontán várossá szerveződését: igen gyakran felső támogatással biztosították a városalapítás feltételeit. Pannoniára visszatérve, a kutatás már gyakran hangsúlyozta a Dráva-Száva útvonalon fekvő városoknak a stratégiaileg jó fekvését.²⁽⁶³⁾ A coloniák listájából kiténik, hogy többségük helyén a város alapítása előtt valóban légióstábor volt. Sőt az a gondolat is felmerült már, hogy légióstábor helyén törvényszerű a coloniaalapítás, bár coloniánként és légióstáboronként ezt még nem vizsgálták végig, s azt sem állapították meg – amennyiben ez a gyakorlat valóban szabályszerűségnek vehető –, hogy milyen időszakra volt érvényes.³⁽⁶⁴⁾ A municipiumokról mindenesetre ezt nem mondhatjuk el, a kutatásban még csak szóba sem jöttek mint esetleges táborhelyek s alapításuk is később indult meg.⁴⁽⁶⁵⁾

Hogy erre a kérdésre választ adhassunk, vagyis kimutathatók legyenek azok a szempontok, amelyek az egyes települések létrehozásában még a tényleges városalapítás (városi autonómiával való felruházás) előtt és annak alkalmával vezették a római kormányzatot, elsőként a katonai megszállás és a városok kapcsolatát kell megvizsgálni. Ezután vehetjük szemügyre az egyes városok közötti különbségeket s térhetünk rá a magyarázatukra.

Az alábbiakban kizárólag Pannonia viszonyait vizsgálom, az első városalapításoktól kezdve egészen Traianus uralkodásával bezárólag: Hadrianus alatt ugyanis megváltozott a hadsereg és a városok kapcsolata, városalapításaiban ezért már más alapelvek is érvényesültek, mint a korábbi időben.⁵⁽⁶⁶⁾

2. A városalapítások és a katonai megszállás kapcsolata. Pannonia provincia municipalizálása nem pusztán római városjoggal rendelkező települések létrehozását jelentette, hanem ezt megelőzően a tartomány kereskedelmileg vagy katonailag fontos pontjainak fokozatos megszállását s a lakosságnak a római közigazgatás felügyelete alá helyezését. Ennek a berendezkedésnek az állomásait hozzávetőleges pontossággal ismerjük: Augustus alatt megtörtént a Dráva-Száva vidék megszállása, majd i. sz. 14-re a három megszálló légióból az emonait Carnuntumba vezényelték s a helyén alapították meg Pannonia első coloniáját.⁶⁽⁶⁷⁾ Az i. sz. I. század közepén a további csapatáthelyezések **260** is megtörténtek s ugyanebből az időből már bizonyítékunk van arra, hogy a civitasokba szervezett bennszülött törzsek katonai felügyelet alatt álltak; több törzset pedig belpolitikai okokból más lakóhelyre telepítettek. Mindez a provinciának legalább egy részében területfelméréssel is együtt kellett hogy járjon. Ennek következtében olyan közigazgatási területegységek jöttek létre, amelyek már a római uralom céljait szolgálták: e felosztás segítségével ellenőrizték a rajta élő bennszülött lakosságot.⁷⁽⁶⁸⁾ Így pl. az i. sz. I. század közepén a provincia meghódított részén már léteztek városi – colonia – territoriumok, más területen még légió állomásozott, s voltak olyan civitasok, amelyek területén még sem várost nem alapítottak, sem légiót (és bizonyíthatóan segédcsapatot sem) nem vezényeltek oda. Emona és Savaria coloniák mellett Poetovio és Carnuntum táborában állomásoztak ebben az időben légiók, de korábban már Sisciában és Sirmiumban is kell megszálló haderővel számolnunk.⁸⁽⁶⁹⁾ Ha számbavesszük a fennmaradó területeket, természetesen csak

az addig bizonyíthatóan megszállt déli és nyugati részeket figyelembe véve, akkor kitűnik, hogy ezeken alapították a későbbi flaviusi és hadrianusi municipiumokat. (Pl. Andautonia, Neviodunum, Municipium Iasorum, Cibalae, Bassiana, Salla.)

Ha most az egyes civitasok felügyeletét vizsgáljuk, akkor feltételezhető, hogy ahol légió volt, ott nem kell egyidejűleg külön a civitas felügyeletével megbízott katonai praefectust is keresni, mert ezt minden bizonnyal a légió (illetve annak egyik tisztje) látta el. Bár kevés katonai praefectus felirata ismeretes Pannoniából, de egyik sem olyan területről került elő, ahol ugyanabban az időben aktív légióstábor vagy városi rangú település lett volna. Antonius Naso csak a sisciai tábor felhagyása után, de még a colonia megalapítása előtt volt a Colapiani praefectura, Volcaci Primus felügyelete pedig, aki Vespasianus alatt praefectus ripae Danuvi et civitatum duarum Boiorum et Azaliorum volt, valószínűleg csak az igen nagy kiterjedésű boius terület keleti felére és az azalusok területére terjedhetett ki, tehát a későbbi Mursella, Mogentiana és Brigetio városok területére, s később a bennszülött T. Flavius Proculus is még Bassianae municipiumának a megalapítása előtt, Traianus alatt volt a scordiscusok praefectura.⁹⁽⁷⁰⁾ Úgy tűnik tehát, hogy a külön katonai praefectura, colonia és légióstábor területileg soha nem estek egybe, inkább kizárták egymást, illetőleg a praefectura pótolhatta a légiót a lakosság felügyeletében, a colonia viszont már fölöslegessé tette a katonai felügyeletet.

Nem tekinthető véletlennek, hogy a felhagyott légióstáborok helyén vagy közelében azonnal vagy hamarosan várost alapítanak, még hozzá minden esetben coloniát. Ez történt Emonában és Poetovioban, de az eddigi kutatások alapján ezt Sisciáról és Sirmiumról is egyaránt elmondhatjuk.¹⁰⁽⁷¹⁾ Mindkét városnak volt már meglévő település előzménye, amelyek a későbbiek folyamán municipium rangot kaphattak volna, mégis coloniát telepítettek helyükre. A légióstáborokat eleve oda helyezték, ahol szigorúbb katonai és adminisztratív felügyeletre volt szükség, ezért valószínű, hogy az ugyanoda telepített colonia a megszállásnak ebben a korai időszakában valamilyen jogfolytonosságot jelentett a légió után, legalább is a bennszülött lakosság felügyeletét illetően. Magát a deductiot is a légió végezte és a veteránusok elvileg aktív szolgálatba is visszahívhatók voltak. Antonius Naso felügyeletére is csak akkor volt szükség Sisciában, amikor ott megszűnt a légióstábor, de még a coloniát sem alapították meg. Utána, ha szükséges volt, a colonia elláthatta a lakosság felügyeletét. Igen jellemző pl. Tacitus szóhasználata, amellyel egy esetben a *hadsereg* szerepéről szól, ²⁶¹Pannoniával kapcsolatban, a vanniusi háborúk idején: „...*subsidio victis et terrorem adversus victores, ne fortuna elati nostram quoque pacem turbarent*”, és Britanniával kapcsolatban, a camoludunumi *colonia* szerepéről: „*Silurum gens non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exercebat castrisque legionum praemenda, foret id quo promptius veniret, colonia Camoludunum valida veteranorum manu deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles et inbuendis sociis ad officia legum.*”¹¹⁽⁷²⁾ Ilyen szerepe csak a coloniának lehetett. bár a municipium territoriumán élő bennszülött lakoságnak sem lehetett katonai praefectura, de nem feltétlen azért, mert a felügyeletet a város látta el, hanem mert ennek az autonómiája kizárta a hadsereg bármilyen jelenlétét.¹²⁽⁷³⁾ A municipium egyébként, mivel elvileg helyi lakosok autonómiát kapott települése volt, sajátmaga felett nem gyakorolhatott ellenőrzést; ezzel szemben a colonia, amely idegen test volt a provinciában, és Róma kihelyezett telepének számított, minden további nélkül elláthatott ilyen feladatot a területén élő bennszülöttek fölött. Mindenesetre, mihamarabb kivonták a légiókat a provincia déli részéből, helyükön hamarosan coloniákat alapítottak. Korábban azért nem, mert ekkor még a katonai és polgári fennhatóság területileg kizárta egymást. Tehát a légió hatásköre a helyén alapított colonia egész territoriumára kiterjedhetett. Az a terület, amely tartósan katonai fennhatóság alatt állt, többé nem „degradálódhatott” peregrinus területté, de municipium sem jöhetett létre rajta, hiszen annak a kialakulását éppen a katonai igazgatás akadályozta addig.¹³⁽⁷⁴⁾ Így miután megszűnt a római polgárok katonai közössége – vagyis

kivonták a megszálló légiót, dedukcióval létrehozták a római polgárok civil közösségét. S csak azután, hogy a teljes megszállási zónából – esetünkben a Szávavölgyből – kivonták a hadsereget, akkor kezdtek hozzá a polgárjog adományozásokhoz és a municipiumalapításokhoz.¹⁴⁽⁷⁵⁾

A négy pannoniai colonia közül időrendben a második, Savaria, eddigi tudásunk szerint dedukcióval, de nem légióstábor helyén jött létre. Szerepét idáig is úgy értékelte a kutatás, hogy „támaszpont” volt a poetovioi és carnuntumi légióstáborok között.¹⁵⁽⁷⁶⁾ Az újabb ásatások egy katonai tábor árkát találták meg a városban.¹⁶⁽⁷⁷⁾

Igen jellemző tehát, hogy egy tartomány városiasítását milyen típusú városokkal kezdték meg: ez részben a bennszülött lakossággal való kapcsolattól függött, másrészt a tartománynak a birodalom határvédelmében betöltött szerepétől. A coloniák száma jól mutatja tehát az illető tartomány belpolitikai viszonyait és külpolitikai helyzetét is, azok alapítása előtti időben.

A dedukciós coloniákkal szemben a municipiumoknak kétféle fajtája állt szemben Pannoniában: a bennszülött civitasokból kialakított municipiumok és egyetlen, tisztán idegenekre alapított municipium, azaz Scarbantia. Mivel a korai pannoniai municipiumalapítások idejében a lakosság még nem volt eléggé romanizált ahhoz, hogy ne lett volna szükséges idegenekkel megerősíteni még a helyi civitasokból kialakított municipiumokat is, ezért még a nagy mértékű flaviusi polgárjogosztások ellenére is jórészt az idegenekre is alapultak a többi municipiumok is.

A további, Hadrianus kori municipiumalapítások már új korszakot jelentenek a pannoniai városalapításokban: az eddigiektől eltérően aktív légióstáborok szomszédságában alapítottak is vannak közöttük. A dunai limes-vonal megszállása és megszilárdítása ²⁶²után megváltozott a hadsereg és a polgári közösségek kapcsolata, ezért a fenti következtetések Pannoniában csak Traianus uralkodásával bezárólag tekinthetők érvényesnek.

3. Coloniák és municipiumok. Hogy Pannonia korai coloniái és municipiumai között mennyire mutatkoztak meg azok a különbségek a gyakorlatban, amelyekről fentebb szó volt, s amelyek a létrejöttükben szerepet játszottak, akkor láthatjuk meg, ha az egyes városalapításokat, azok előzményeit, a városok és a bennszülött lakosság kapcsolatát városenként áttekintjük, a következő szempontok szerint: 1. Milyen civitas területén jött létre a város és van-e adat az illető civitas katonai felügyeletére; 2. Volt-e a városnak valamilyen előzménye: kereskedőtelep, oppidum, légióstábor; 3. Városfajta, alapítási idővel; 4. Kimutatható-e a bennszülött lakosság elkülönülése, esetleg áttelepítése a város territoriumán; 5. Polgárjog-adományozások a város alapítása előtt, annak alkalmával és utána.

Emona

1. A Catari civitásának a területén. 2. A légió XV Apollinaris légióstáborának a helyén jött létre a colonia, ezért a közelében lévő Nauportus kereskedő telep hamarosan jelentőségét veszítette. 3. Colonia Iulia, i. sz. 14 (Tiberius). 4. A bennszülötteket a territorium egyik felébe telepítették. 5. Polgárjogadás alig volt, kis mértékben a Flaviusoktól kezdve. 6. A lakosság nagyrészt itáliaiakból állt: kereskedők, libertusok, veteránusok.¹⁷⁽⁷⁸⁾

Scarbantia.

Noha csak a Flaviusok alatt kapott a település városi rangot, itt kell említenünk, mert a városnak Pliniusnál említett oppidum Scarbantia Iulia neve hivatalos támogatást élvező conventus szervezetre utal.¹⁸⁽⁷⁹⁾ A

kutatás nemrégiben mutatta ki, hogy a borbolyai (Walbersdorf Burgenlandban) telep nem azonosítható tiberiusi veterántelepítéssel, az ala Scubulorum itteni veteránusát később, az i. sz. I. század közepe után bocsátották el.¹⁹⁽⁸⁰⁾ Azonban az a tény, hogy a város egész territoriumáról áttelepítették a bennszülötteket, feltétlen egy Tiberius kori aktust bizonyít, amelynek során itt idegeneket – talán italikus kereskedőket – telepítettek le azzal a céllal, hogy itt egy későbbi municipiumnak vessék meg az alapjait. A város akkor kaphatta Iulia jelzőjét. Az áttelepítés azért mutatkozott szükségesnek, méghozzá egészen radikális módon, mert katonai felügyeletet az új telepesek vagy a későbbi municipium nem gyakorolhatott fölöttük, s az új telepet sem akarták olyan területen létrehozni, amely a bennszülött lakosok miatt katonai felügyelet alatt állt. A korábbi alapítású Emonában nyilván a colonia látta el a bennszülött lakosság felügyeletét. A Scarbantiában megindult fejlődést Claudius (i. sz. 41–54) sem akarta coloniaalapítással megtörni, helyette Savariában alapított coloniát.

Savaria

1. A nagy kiterjedésű boius terület egy részén. 2. Talán egy korai tábor felhagyása után alapították a várost.²⁰⁽⁸¹⁾ Még a coloniaalapítás előtti időből ismeretes egy emonai kereskedő csoport, amelynek tagjai „consistunt in finibus Savariae”.²¹⁽⁸²⁾ A település Claudius előtt Noricumhoz tartozott. 3. Colonia Claudia. 4. A dedukció következtében ²⁶³a bennszülöttek a terület egyik felében, a veteránok a másikban telepedtek le. 5. A dedukció polgárjog adományozással járt, de már Tiberius alatt, s később a városalapítás után is voltak polgárjog-adományozások, amelyek során a bennszülöttek mind római polgárok lettek. 6. A lakosság jórészt italikusokból állt (a leg. XV Apoll. veteránjaiból, kereskedőkből, libertusokból), de a bennszülöttek is szerephez jutottak.²²⁽⁸³⁾

4. Flaviusok (i. sz. 69–96)

Siscia

1. A Colapiani civitasának a területén jött létre, Antonius Naso 45–63 között volt a civitas praefectura.²³⁽⁸⁴⁾ 2. A római hódítás előtt a pannon Segestiké városa volt itt, utána a IX Hispana légiónak tábora, i. sz. 45-ig 3. Flaviusi colonia, i. sz. 71 (flottakatonák dedukciójával). 4. A bennszülött lakosságról, annak esetleges áttelepítéséről nincs adat. 5. A polgárjog adományozásokról kevés adat ismeretes. 6. A lakosság italikus származású és nyugati származású személyekből állt.²⁴⁽⁸⁵⁾

Sirmium

1. Az Amantini civitasának a területén jött létre. 2. Pliniusnál mint oppidum szerepel (ugyanakkor Sisciát már coloniának említi).²⁵⁽⁸⁶⁾ 3. Flaviusi colonia, i. sz. 71. (flottakatonák dedukciójával). 4. A bennszülött lakosságról, lakóterületéről kevés adat van. 5. A városalapításkor polgárjogadományozás is volt, később Hadrianus alatt is. 6. Lakossága vegyes: helyi polgárokból, italikusokból és dalmatiaiakból állt.²⁶⁽⁸⁷⁾

Neviodunum

1. A Latobici civitasának a területén. 2. A várost megelőző településre nincsen adat. 3. Municipium Flavium (Municipium Latobicorum). 4. A feliratos anyag elterjedése alapján a város területét megosztották a bennszülöttek és az idegenek között. 5. A városalapításkor majd Hadrianus alatt volt polgárjogosztás. 6. Lakossága bennszülött származású új polgárokból, italikus és délgalliai személyekből állt.²⁷⁽⁸⁸⁾

Andautonia

1. A Varciani civitásának a területén alapították. 2. A várost megelőző településre nincsen adat. 3. Municipium Flavium. 4. A városi territorium megosztására, a bennszülött lakosság áttelepítésére nincsen adat. 5. Polgárjogosztás a Flaviusok alatt volt. 6. Lakossága itálikusokból és új polgárokból állt.²⁸⁽⁸⁹⁾

Scarbantia

1. A boiusok területén, abból kihalva jött létre a település. 2. A városalapítás előtti oppidum Scarbantia Iulia képezte a város előzményét. Kizárólag idegen telepésekből állt. 3. Municipium Flavium. 4. A városalapítást jóval megelőzőleg az egész bennszülött lakosságot kiköltöztették a későbbi város területéről. 5. A fentiek következtében ²⁶⁴polgárjogadóományozás nem is lehetett, csak Hadrianus alatt, amikor a város territoriumát megnagyobbították. 6. Lakossága: itálikus kereskedők, libertusok, veteránok.²⁹⁽⁹⁰⁾

Poetovio

1. A Serretes civitásának a területén jött létre a város. 2. Az I. században a VIII Augusta, majd a XIII Gemina légiók tábora, egészen a városalapításig. Már a tábor canabaejában itálikus kereskedők telepedtek le. 3. Colonia Ulpia Traiana. 4. A bennszülött lakosságot meghagyták a lakóhelyén. 5. Polgárjogosztás még a Flaviusok alatt sem volt. Az első és nagymértékű polgárjogadóományozás a coloniaalapítás alkalmával, Traianus uralkodása alatt volt. 6. A város lakossága túlnyomó többségben itálikus kereskedőkből és libertusaikból állt. Veterán kevesebb, a város lakossága inkább a canabae lakosságának folytatását képezi; az új polgárjogú bennszülöttek is szerephez jutottak a városi életben.³⁰⁽⁹¹⁾

5. A felsorolt városalapításokat áttekintve, a következőket mondhatjuk:

A *Iulius-Claudius* dinasztia (i. sz. 27–54) alatt két település kapott colonia rangot Pannoniában: Emona, majd Savaria, s egy harmadik városnak a fejlődését indította meg Tiberius, a későbbi Scarbantia municipiumét. Valamennyi település az Észak-Itália felől jövő kereskedelem útvonalán feküdt s ez a lakosságuk összetételében is megmutatkozott. Alapvető különbség van azonban a két császár működésében a bennszülöttekkel való bánásmódjuk tekintetében. Tiberius Pannoniában a legmerevebben elzárkózott a bennszülöttektől: Emonában csak a Flaviusok alatt tűnnek fel az első, frissen polgárjogot kapott bennszülöttek. Scarbantiában pedig úgy akarta egy későbbi municipium fejlődését, kialakulását biztosítani, még hozzá az újonnan Carnuntumba helyezett legio XV Apollinaris közelében, hogy nagyarányú lakosságáttelepítést hajtott végre. Ezzel az volt a célja, hogy mesterségesen hozzon létre olyan környezetet, amelyben az újonnan odatelepített római polgárok települése a későbbiekben municipium rangot kaphasson. Ezt a szigorú katonai felügyelet korában bennszülött származású, új polgárokkal nem tehetné meg, mert ilyenek még nem voltak. Katonai felügyelet alatt álló területen pedig legfeljebb coloniát alapíthatott volna. Hogy itt municipiumalapítás volt a célja, azt éppen a kitelepítés igazolja: a territóriumot akarta a városnak biztosítani. Claudius közismerten nagyvonalú polgárjog-politikája abban mutatkozott meg, hogy Savariában a colonaalapítás már polgárjogosztással járt együtt. Ugyanakkor a nem a colonia territoriumán élő boiusok között is adományozott polgárjogot,³¹⁽⁹²⁾ ellentétben a Szávavölgygel, ahol ebben az időben még nincsenek Claudii s a bennszülött lakosság még katonai felügyelet alatt áll.³²⁽⁹³⁾

A *Flaviusok* városalapításainál már nincsen adat arra vonatkozólag, hogy a bennszülött lakosságot és az új telepéseket területileg elválasztották volna. Egyedül Neviodunum esetében figyelhető meg ez, de miután a többi flaviusi városnál nem fordul elő, itt sem valószínű, hogy felsőbb intézkedésre történt.³³⁽⁹⁴⁾ A coloniákban is voltak bennszülött új polgárok (tehát a dedukciók polgárjogadással is jártak), de a lakosság zömét azért az idegenek alkották. A municipiumok alapítása mindig nagyarányú polgárjog-adományozásokkal volt egybekötve. A municipiumok bennszülött lakossága, ha együttesen állít

feliratot, magát mindig törzsi nevén nevezi: *Latobici, Varciani*.³⁴⁽⁹⁵⁾ Ez azt mutatja, hogy a város alapításakor magát a civitast municipalizálták, ami pl. a municipium *Latobicorum* elnevezésben kifejezésre is jutott. Ezért a többször is ²⁶⁵vitatott samariai felirat³⁵⁽⁹⁶⁾ szereplő *cives Iatobici, Varciani, Sisciani* kifejezés azt jelenti, hogy a feliratot Neviodunum, Andautonia municipiumok és *Siscia colonia* polgárai állították. Nem véletlen az, hogy a *colonia* polgárai nem *Colapianinak* nevezik magukat, hiszen *colonia*alapításakor a *civitas*, eltérően a municipiumoktól, nem kapott egy város formájában autonómiát. Nem az a lényeg tehát, hogy ezek *cives Romani-e*, hanem az, hogy egy bizonyos városon keresztül azok. A flaviusi polgárjog-adományozásokban részesedett a boius lakosság jó része is, egyedül *Scarbantia* maradt elzárva a bennszülöttektől, egészen a Hadrianus alatti territoriumváltozásig. A város jelentősége egyébként éppen a flaviusi városalapítástól kezdve csökkent, a Borostyánkő út forgalmával együtt. Néhány terület azonban feltűnő módon kimaradt a polgárjog osztásokból a Flavius korban. Ilyen volt *Brigetio* környékén az azalusok területe, akiknek *Vespasianus* alatt (a boiusok egy részével együtt!) még katonai *praefectusuk* volt, *Volcaci*us *Primus* személyében³⁶⁽⁹⁷⁾ és ide tartozott *Poetovio* és környéke is, ahol ebben az időben még légiószállás volt, tehát katonai felügyelet alatt állt. Annál nagyobb mértékben történt polgárjogadományozás *Traianus* alatt, a *colonia* megalapításával egyidőben. A polgárjogadományozásokat figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy ahol és ameddig katonai felügyelet van, történjék az a területen állomásozó légió révén, vagy lássák el kihelyezett *praefectusok*, mint *Antonius Naso*, a lakosság fölött, addig ott nem történik polgárjogadományozás. Amint az első, új polgárok megjelennek (természetesen nem *viritim*, illetve egészen elenyésző számban!), az jelzi a katonai felügyelet erőteljes csökkenését vagy megszüntetését az illető területen. A Flaviusok korában és *Traianus* alatt már erősen kezdett elmosódni a különbség a *colonia* és municipiumok között. A flaviusi municipiumokban – bár a *civitasok* municipalizálásának tekinthetők – tekintélyes számú idegen is élt, és a város alapításakor nagy részben őrájuk is tekintettel voltak.³⁷⁽⁹⁸⁾ Ugyanakkor a *colonia* sem zárkóztak el a bennszülött lakosságtól. A császárok polgárjog-politikája tehát a gyakorlatban az egyes városfajták szerepét is módosította, illetve közelítette egymáshoz. Ez már annak a folyamatnak a kezdete volt, amely a *Severus*-korban a meglévő municipiumok *colonia*ivá emeléséhez vezetett.

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

266 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Erdész Antal: Egy iskola bemutatkozik

Erdész Antal: Egy iskola bemutatkozik

(A „Lippai János” Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet)
(1961–1981)

1. Egy határtalanul lelkes, a mezőgazdasági szakoktatás szolgálatába szegődött kertészmérnök, Szabadfi Elek, iskolánk első igazgatója volt az, aki Sopronban létrehozta az első, szocialista nagyüzemek részére

képző gyümölcsstermesztő osztályt (1947-ig Sopronban működött szőlész-borász szakiskola), amely 1961–1965-ig a győri iskola kihelyezett tagozataként működött.

Az 1961/62. tanévben 42 Győr-Sopron megyei fiatal kezdte meg a gyümölcsstermesztő és faiskolakezelő szakmában tanulmányait és gyakorlatait (a három év során a létszám 32-re csökkent). A Soproni Állami Gazdaság adott elhelyezést, élelmezést és gyakorlati területet, valamint kiegészítőként óraadó szakembereket. A Brand-majori üzemegységben egy istállóból alakítottak ki hálósobákat és étkezőt a tanulók, valamint lakást az igazgató részére, aki egyszemélyben tanár, nevelő és adminisztrátor is volt.

1962/63-ban a gyümölcsstermesztő szakma mellett egy zöldségstermesztő és hajtató szakos osztály is indult. Az ő részükre a fertőszentmiklósi Nádgazdasági Vállalat adott elhelyezést, étkeztetést és tantermet Balfon a mai – külföldiek részére berendezett – szanatórium épületében.

1963/64-ben a soproni Petőfi téri Általános Iskola biztosított tantermet és irodát a munkához. Ekkor újabb három szakma jelzi a fejlődést, ugyanis egy magtáros, egy tejgazdasági és egy szántóföldi növénystermesztő gépész osztály csatlakozott a korábbi kettőhöz, így már öt szakmában folyt az oktatás. Tanterem céljára a Petőfi téren lévő KIOSZ-tól is bérelt termet az iskola és a tagozatvezető mellett már két főállású tanár is működött.

A tanulók elhelyezése továbbra is az előbb említett két gazdaságban történt, az elméleti oktatásra pedig négy, illetve nyolc kilométer távolságból naponta autóbusszal jártak be.

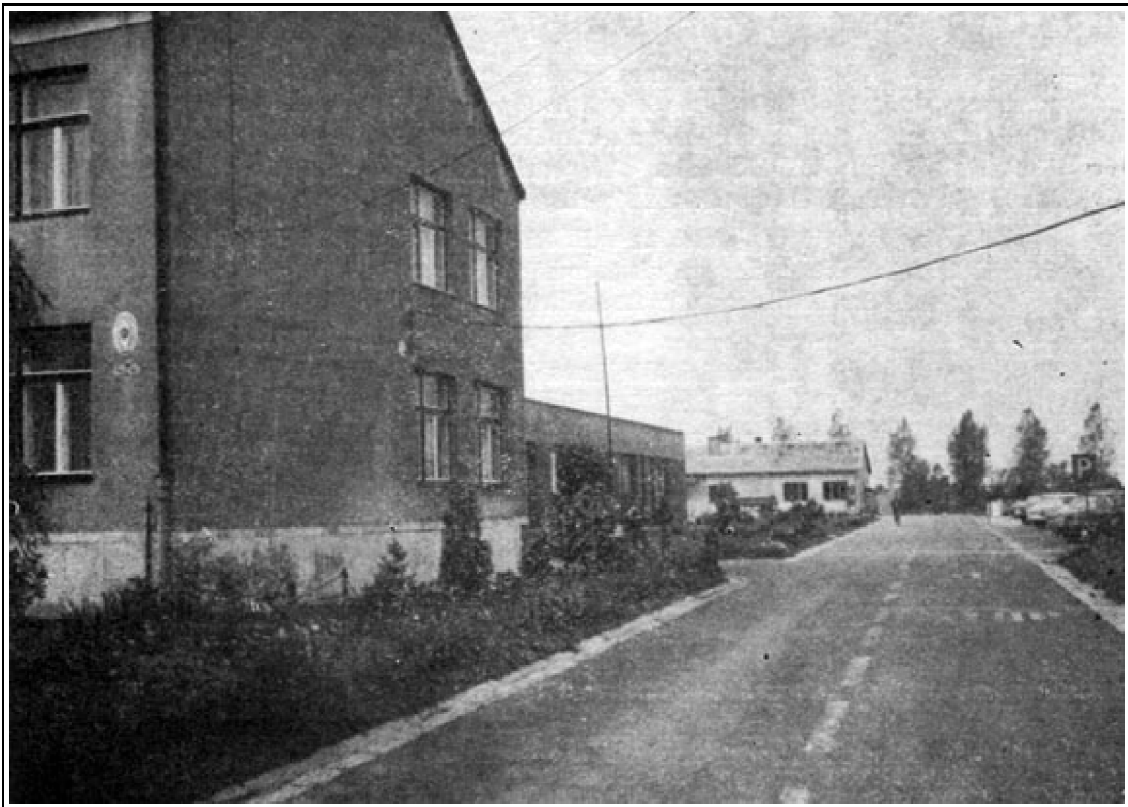
Iskolaépület, kollégium, konyha, étterem és tornaterem nélkül iskola létesült Sopronban: az első végző osztály szakmunkásbizonyítvánnyal a kezében 1964-ben lépett a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok munkásai közé. Ők voltak az első konkrét bizonyítékai annak, hogy égetően szükség van a mezőgazdasági üzemekben a szakmunkásokra. Jellemző, hogy közülük többen ma már termelésirányítói beosztásban dolgoznak.

A mostoha körülmények ellenére az 1963/64. tanévtől Kapuvárról, majd Fejér megyéből egy-egy tejgazdasági osztályt, Vasadról egy magtáros osztályt helyeztek ide II. évfolyamra, nyilván azért, mert az itteni körülmények mind ellátás, mind képzés terén jobbak voltak más, még szűkösebb viszonyoknál. A szervezésben tapasztalható lelkesedés, céltudatosság az eredményes munka záloga volt. A Soproni Állami Gazdasággal történő jó együttműködésnek köszönhető, hogy mindegyik szakmának megfelelő gyakorlati lehetőséget tudtunk teremteni.

2. Az 1964/65. tanév döntő jelentőségű a soproni mezőgazdasági szakmunkásképzés történetében. Már az 1964/65. tanév megkezdésekor ismét helyet változtatott az iskola. A költözködés nem okozott problémát, hiszen semmink sem volt. Csupán meg kellett köszönni a Petőfi téri általános iskolának és a KIOSZ-nak az addigi albérletet és már meg is lehetett kötni az újabb szerződést a Fenyő téri általános iskolával és a bánfalvi kultúrházzal, hogy tanterem céljára alkalmas termeket, egy tanári szobát és egy irodát használatba vehessünk. Igazgatónk előrelátását és kiváló szervezőképességét dicséri a hely kiválasztása. Bánfalva, azaz Sopron-Kertváros, bár 3 km távolságra **267**esik a város központjától, de az önálló iskola saját tárgyi feltételeinek megteremtéséhez tág lehetőséget kínáltak az akkor még beépítetlen területek.

A mezőgazdaság szakemberigényének felismerése és a helyi lelkes munka együttes eredményeként az oktatás felügyeletét ellátó megyei Mezőgazdasági Osztály szorgalmazására a Győr-Sopron megyei Tanács V. B. 1964. december 24-i ülésén a 648/1964. V. B. sz. határozatával iskolánkat önálló jogkörrel ruházta fel. Ezzel 1965. január 1-i hatállyal jogilag önálló iskolává szerveződött a Soproni Mezőgazdasági

Szakmunkástanuló Iskola, Fenyő tér 1. székhellyel.

1. Az iskola, a kazánház, a műhely és a parkoló

A kezdeti eredményeket a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Felügyelősége is figyelemre méltónak tartotta, ezt bizonyítja intézkedése, mellyel a fiatal iskola szakmai és területi illetékességét kiterjesztette. A magtáros és sertésenyésztő szakmát az egész ország területére, a tejgazdaságit Győr-Sopron, Fejér, Vas és Veszprém megyére, a zöldségtermesztő szakmát Győr-Sopron és Veszprém, a gyümölcsstermesztő és szőlőtermesztő szakmát Győr-Sopron, Komárom, Vas és Zala, a szántóföldi növénytermesztő gépész szakmát pedig Győr-Sopron megyére jelölte ki. Természetesen az akkor még kialakulatlan iskolahálózatban nem lehetett a maihoz hasonló beiskolázási körzeteket szigorúan meghatározni (1971-től ugyanis Győr-Sopron, Komárom és Vas megye részére már csak a kertész szakmunkásokat képezzük). Akkor a fő cél az volt, hogy minél több szakmában, minél több szakmunkást képezzenek a megfelelő feltételekkel rendelkező iskolák. A tanulók létszámadatai jól illusztrálják ezt a törekvést: az 1961/62. tanév 42-es létszáma 1965/66-ban 479 főre emelkedett. Ez volt az iskola történetének legmagasabb létszáma, mégpedig abban az időszakban, amikor még saját tárgyi feltételeink egyáltalán nem voltak. Néhány helybeli tanuló kivételével csak távolabbról való fiatalokról van szó. Közismert, hogy a mezőgazdasági szakmunkástanulónak szakmunkástanuló-otthoni ellátást kell biztosítani.

268 Hogyan lehetett megoldani ennyi tanuló ellátását és oktatását kollégium, iskolaépület és konyha nélkül? Hatalmas és permanens szervező munkával, a jó ügyre fogékony segítőtársak együttműködésével. A Soproni Állami Gazdaság, a Fertőszentmiklósi Nádgazdasági Vállalat, a Petőfi téri Általános Iskola, a Fenyő téri Általános Iskola, a soproni ÁFÉSZ és a MÁVAUT nélkül az iskola egymagában nem oldhatta

volna meg ezt a feladatot.

A magas tanulólétszámhoz meg kell jegyezni, hogy abban az időben még a turnusos oktatási rendszert követték a mezőgazdasági szakmunkástanuló iskolák. Eszerint a tanulók tanévenként egyfolytában 3, vagy 5 hónapot az iskolában elméleti oktatáson töltöttek, 8 vagy 6 hónapon keresztül pedig a szerződötető üzemben szakmai gyakorlaton vettek részt.

Így a teljes tanulólétszámnak megközelítően 50%-a tartózkodott egyszerre az iskolában. Azonban így is tekintélyes létszámról volt szó. Naponta Balfról, illetve Fertőbozról autóbusszal jártak a tanulók az iskolába (Fertőbozon ugyancsak a Fertőszentmiklósi Nádgazdasági Vállalattól a mai turistaszálló épületében béreltünk szállást leánytanulóink részére), Sopronban még átszálltak a bánfalvi járatra.

A napi háromszori étkeztetést az ÁFÉSZ bánfalvi NIKÁ kisvendéglője vállalta. Elismerés illeti szorgalmas munkájukat, mellyel tanulóinknak kulturált körülményeket nyújtottak az étkezéshez, ami a nevelőmunka számára ugyancsak nagy segítséget jelentett.

A tantermeket adó Fenyő téri általános iskola 1-2 km-es körzetében hamarosan externátusi hálózatot szerveztünk: Kertvárosban 26 családiház tulajdonossal kötöttünk szerződést üres szobák kiadására tanulóinként havi 180 Ft albérleti díjért. A szobák berendezését az Erdészeti Technikum kiselejtezt vaságyaival és matracaival, szekrényeivel oldottuk meg. Szerencsére az ő kollégiumuk felszerelését abban az időben újítták fel, így a könyvjóváírással átvett holmikkal kölcsönösen jól jártunk.

Igazgatónk – aki egyébként páratlan szervezőkészséggel volt megáldva – azt is felderítette, hogy a Pozsonyi úton – a város ellenkező szélén – már hosszabb ideje üresen áll egy kétszintes épület, melyet a budapesti Csatornázási Vállalat munkásszállás céljára tartott tulajdonában egy nagyobb soproni munka kilátása miatt. Mindössze egy telefon és egy szék volt benne, és portásnő teljesített szolgálatot.

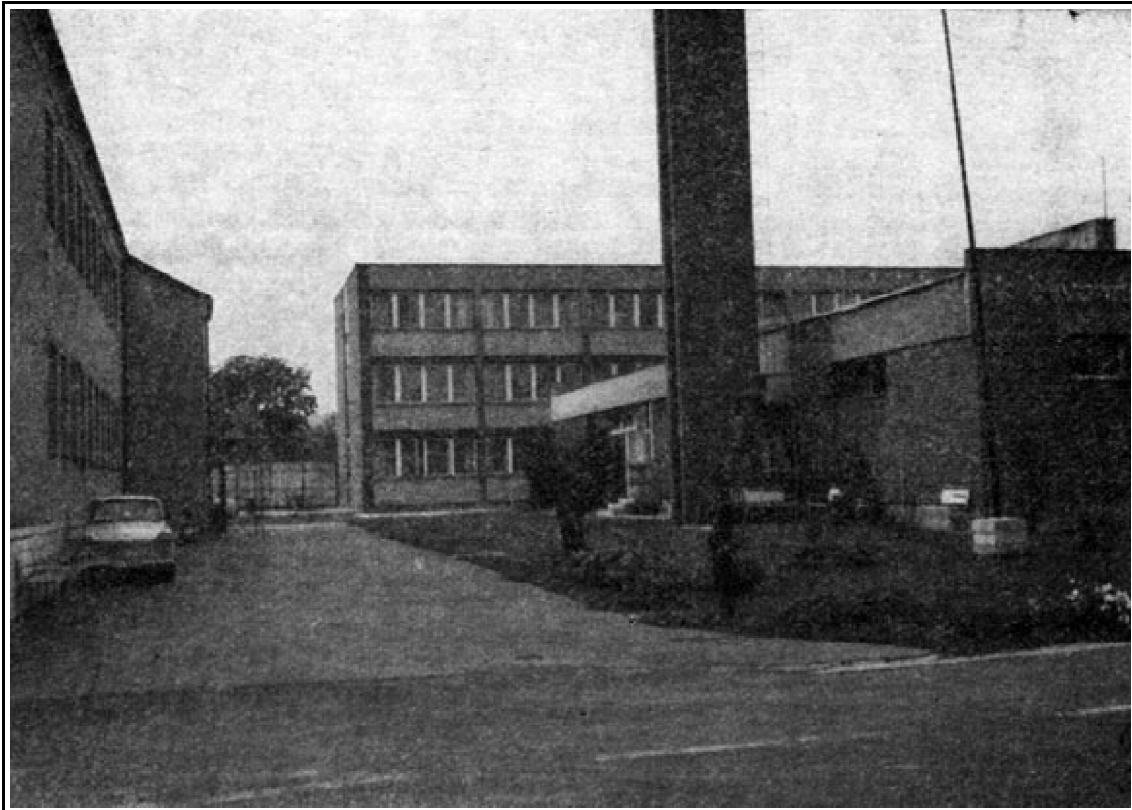
Mivel kiderült, hogy az említett várható munkát nem a budapesti vállalat fogja elvégezni, igazgatónk a Földművelésügyi Minisztériumot ostromolta az épület megvásárlásáért diákokthoz céljára. Szorgalmas, kitartó munkája eredményesnek bizonyult, sikerült a Vállalattal is megegyeznie, a Minisztériumtól pedig pénzt szereznie. Az 1 200 000 Ft-ért megvásárolt épület 9 évig nagyon jó szolgálatot tett tanulóink kulturált elhelyezésében még akkor is, ha mindössze 50 leányt tudtunk benne elhelyezni részben az előbb említetthez hasonló felszerelésekkel, részben újonnan vásárolt fehér vaságyak, tanulóasztalok és székek felhasználásával. Az épülethez tartozott egy – a kertben álló – felvonulási épület, melyet lakás céljára képeztünk ki, ahol tantestületeink fiatal házaspárja kapott szerény körülmények között elhelyezést, vállalva az állandó nevelői felügyeletet.

A hiányosságokat nagy részben ellensúlyozta az a körülmény, hogy tanulóink legalább egy része számára sikerült megteremteni a közösségi nevelés feltételeit.

Ezek a feltételek az externátusi hálózatban – az albérleti szobákban – csak kezdetlegesek és jórészt formálisak voltak. A nevelői felügyelet ezeken a szálláshelyeken napi egyszeri rövid látogatásból állt, az egy nevelőre jutó 10-12 hely meglátogatása így is sok időbe került. Bár a házirendet mindenütt kifüggesztettük, a szállásadóval kötött szerződésben pedig rögzítettük kötelességeit, miszerint köteles jó nevelő módjára megkövetelni és elősegíteni a rend megtartását, a gyakorlat sokszor más volt. A frissen épült családi házak tulajdonosai – rendszerint nagy adóssággal – ragaszkodtak a bérlethez, ami 6-7, sőt 10 tanuló esetén komoly jövedelemkiegészítést jelentett. Igyekeztek az iskolától a rend őreként elismerést kiérdemelni, de legalább ugyanilyen energiával palástolni a rájuk bízott fiatalok csínytevéseit, vagy

rendbontását, félve a szerződés felbontásától. Hiszen ilyen anyagi feltételekkel nem volt nehéz szálláshelyet találni. Főleg leánytanulóink esetében nyugtalanokdtunk sokat e körülmények miatt. Jól esik így utólag megállapítani, hogy mindezek ellenére a hosszú évek során csak két esetben kellett súlyosabb fegyelmi büntetést alkalmazni.

3. Aki ismeri Sopront, könnyen elképzeli azt a szétszórtságot, amiben éltünk és dolgoztunk; az igazgatói és gazdasági iroda a Fenyő tér 1. szám alatt, a tantermek a bánfalvi Hajnal téri általános iskola és kultúrház épületében, az étkeztetés a NIKA vendéglőben, a szálláshelyek pedig az előbb részletezett helyeken voltak. Igaz, hogy megszűnt a vidéki (Brand majori), a balfi és a fertőbozi elhelyezés, így minden nehézsége ellenére az újabb helyzet haladásnak számított.

2. Az iskola, a diákothon, a konyha-étterem, a kazánház

Az étkezésekhez és a Pozsonyi úti diákothonhoz vonulás zárt rendben történt nevelői kísérettel. A Pozsonyi úti csoport részére autóbuszberletet vásároltunk, hogy az iskolától a buszpályaudvarig utazhassanak. Innen még úgy is 20 perces gyaloglás következett. Főleg a vacsora utáni hazatérés vált később zaklatottá. Leánytanulókról van szó, akik hosszú időn át azonos időpontban vonultak a sötét, elhagyott külvárosi utcákon egy nevelő tanár nő kíséretében. Lassan kialakultak az őket kísérő fiú-falkák, ezek megfékezésére utóbb már a rendőr járőr segítségét kellett rendszeresen igénybe venni. Ezért 1966 februártól a vacsorát naponta felszállítottuk a Pozsonyi úti diákothonba. Ezt az állami gazdaság ételszállító gépkocsijával tudtuk megoldani, edényeket, evőeszközöket vásároltunk és egy ételosztót alkalmaztunk.

Hasonló problémák a NIKA vendéglő körül is adódtak, hiszen az nemcsak diákothoni menzáként

működött, hanem kedvelt külvárosi kisvendéglő lévén erősen vegyes törzsközönsséggel is rendelkezett. Ennek egy része a tanulók étkezési idejéhez alkalmazkodott kisebb-nagyobb szórakozás reményében. A felügyelő nevelőtanároknak nem volt könnyű dolguk itt sem. Az is előfordult, hogy egyikük reggeli csészéje alatt 270durva fenyegető levelet talált, melyben esti ellenőrzései során nem kívánt találkozást helyeztek kilátásba. A rendőrséggel való jó együttműködésnek is köszönhető, hogy a kertvárosi bűnözőkkel csak távolabbi ismeretségbe kerültünk.

Természetesen tanulóink ezeket a kérdéseket nem látták ilyen élesen, számukra változatos életet jelentettek ezek a mozgalmas napok és nagyon jól érezték magukat az új közösségben.

A messziről, sok tájról jött fiatalokból álló közösségek kovácsolódtak össze a legjobban. Kedves emlék maradt számunkra pl. az a 36 tanulóból álló magtáros osztály, amely mind a 19 megyét képviselte. Hogyan nevettek ki egymást az első év elején a különböző tájszólások miatt; a hajdúságiak a nógrádiakat, vagy a galgamentiek a dunántúliakat. Néhány hónap elteltével azután már minden olyan természetes volt, hogy senkinek sem tűnt fel. A nagy távolságok miatt egy-egy hazalátogatás sok utazásba került, ezért maguk között szépen elosztva hetenként 4-5 tanuló kaphatott péntek-szombatról eltávozási engedélyt.

(Az externátusi hálózatot 1973-ig tartottuk fenn, amikor újabb beruházás eredményeként birtokba vehettük az új, központi fűtéses, szépen berendezett saját diákközpontunkat.)

1966-ra a Földművelésügyi Minisztérium biztosította a beruházási költséget az iskolaépületre. Típusterv alapján a helyi Tervező Iroda rövid idő alatt elkészítette a tervrajzokat és az akkori Magasépítő Vállalat vállalta a kivitelezést. A Bánfalvi úton (48–50. sz.) kisajátított területre hamarosan megérkezett az első teherautó kőszállítmány. Azt le sem lehet írni, hogy akkor milyen bizakodással néztük azt a kőkupacot a füves-gazos, két sor öreg szilvafát nevelő területen. Ez újabb lökést adott a tenniakarásnak. Ősz volt, erre az évre már nem tudott munkaerőt biztosítani a kivitelező vállalat, de megállapodtunk vele, hogy ha kitűzi az épület helyét, tanulóinkkal elvégezzük az alapozáshoz szükséges talajmunkát. A gyerekek nagy lelkesedéssel vállalkoztak erre és szorgalmas munkájuk eredményeként a tél beállta előtt a teljes alapozás és annak szigetelése elkészült.

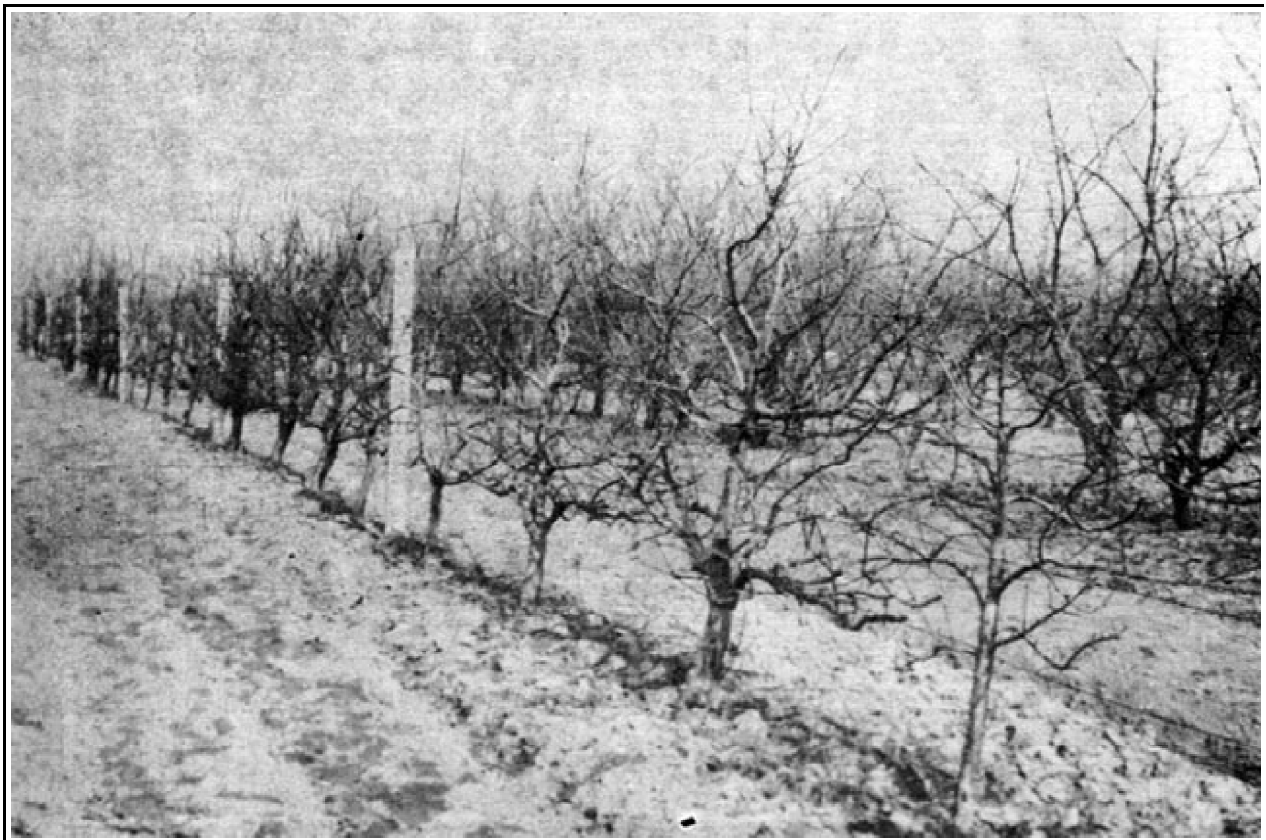
1956 tavaszán nagy erővel kezdték meg a vállalat dolgozói az iskola építését. Ma is elismeréssel emlékszünk vissza, hogy a vállalt határidőt betartva szeptember 1-én már itt kezdhattük meg a tanévet. A Vállalat gyors munkája mellett rugalmasságát is dicséri az, hogy építés közben néhány javaslatunkat elfogadva igyekezett igényeinknek megfelelően kivitelezni az épületet (1. kép).

Az időközben, főleg könyvjóváírással megszerzett erő- és munkagépek elhelyezése és karbantartása céljából 1966 decemberében egy vasvázás gépszín elemeit vásároltuk meg. A vasúti szállítmány egyik szombaton este érkezett meg a soproni GYSEV pályaudvarra. Az állami gazdasággal való jó együttműködésünk egyik példája, hogy a főmérnök nyomban vontatót és rakodómunkásokat szervezett, együtt jött velünk és még az est folyamán kiszállítottuk a szerkezeti elemeket. A kapuvári Építőipari KTSZ pedig a decemberi hidegben napokon belül felállította a gépszínt. Ugyancsak hosszú évek jó szervező és gazdálkodó tevékenységét reprezentálja a gépszínből évről évre kifejlesztett műhely-erőgépszín-oktatóterem egység, mely azóta már két vasvázás gépszínt foglal magában.

A szakma gyakorlati oktatásának feltételeit elsősorban a Soproni Állami Gazdaság adta. 1968-ban együttműködési szerződést kötöttünk, azóta hivatalosan is iskolánk a Soproni Állami Gazdaság tanüzeme.

Az 1968/69. tanévtől tanulóink étkeztetését is a gazdaság üzemi konyháján oldottuk meg. Ezzel a vendéglői

étkezés folyamán előállott kedvezőtlen körülményeket is csökkenteni akartuk, másrészt a szakmai jellegnek megfelelően egyre több gyakorlatot tartottunk a gazdaságban, ahol így az egyes üzemegységek területén is tudtuk biztosítani a meleg ebédet. Ennek ellenében viszont engedniünk kellett az étkezés lebonyolításának vendéglői színvonalából. Nevelési szempontból ez elég súlyos engedménynek bizonyult, mert az állami gazdaság ebédlője bizony eléggé igénytelen volt. Bár tanulóink részére külön étkezési időpontot állapítottunk meg, ezt nem lehetett mindig betartani. Az időnként tapasztalható szervezetlenség, a tisztaság és a kulturált feltételek [271](#)hiánya, a sok, önmagával szemben is igénytelen gazdasági dolgozó kifogásolható viselkedése nem támogatta nevelési célkitűzéseinket. A negatív példák inkább megerősítették tanulóinkban addig kialakult rossz szokásaikat. A környezet pozitív példájának nevelő hatására még 10 évet kellett várni, amikor 1978-ban végre saját konyhánk és éttermünk lett, ahol ugyanazok a tanulók megilletődött csendben, mindenre vigyázva olyan kulturáltan viselkedtek az első naptól kezdve, mintha odáig mindig legalább ilyen étteremben étkeztek volna (2. kép).

3. Részlet az iskolai gyakorlókertből

4. A termelő üzem és az oktatási intézmény alapvető célja azonban sok területen nehezen egyeztethető össze. Ezért érthető, hogy gyakorlati oktatásunk színvonalának emelését legnagyobb mértékben az intézet területén létesített gyakorlókert szolgálta. Az annak idején jól megválasztott terület nagysága erre megfelelő teret kínált. 1967 őszén az állami gazdaságból került iskolánkhoz Schekulin Miklós, mai gyakorlati oktatásvezetőnk, szakmáját szenvedélyesen szerető, gyakorlati szakember. Még abban az évben hozzákezdett a gyümölcs- és szőlőültetvény megtervezéséhez. Az ország különböző tájairól szerezte be a telepítéshez szükséges csemetéket és oltványokat. Neki köszönhető az a több mint 300 fajtából álló

gyümölcsös, melyben az összes intenzív koronaformákat felnevelte és amely a szakfelügyelet megállapítása szerint is az országban párját ritkítja. Szaporító törzsanyagot is létesített, a kert egy részében faiskolai gyakorlatokra alkalmas feltételeket hozott létre.

Ennek a szabadtéri tanműhelynek felbecsülhetetlen értékét az azóta eltelt évek alatt tapasztaltuk. Ugyanis a nagyüzemek szinte korlátlan mértékben szívesen vették munkáltató jellegű gyakorlatainkat, de az egyes szakmai fogások begyakoroltatásától érthető okokból idegenkedtek. A metszés, az oltás vagy a szemzés gyakorlása valóban 272nem termelőüzembe való, saját kertünkben viszont – oktató jellegéből eredően – korlátlan lehetőség nyílik ezekre.

Elméleti oktatásunk fejlesztésére a rendelkezésre álló anyagi eszközöket igyekeztünk maximálisan kihasználni. Az oktatástechnikai eszközök beszerzésében élen jártunk. A szaktantermi rendszer kialakításától 1970-től fokozatos és folyamatos, tervszerű fejlesztéssel minden szaktantermet felszereltünk írásvetítővel, epidiaszkóppal, diavetítővel, 16 mm-es filmvetítővel és magnetofonnal. 1974-ben egy zárt láncú TV-rendszert is létesítettünk (4. kép).

Természetesen csak az audio-vizuális berendezések önmagukban nem sokat érnének, ha nem használnánk ki azokat. Közismert, hogy a pedagógusok többsége idegenkedik tőlük. Iskolánk két, jó technikai érzékkel rendelkező, szabad idejét nem sajnáló, céltudatos és lelkes – géptan (Biczi László) és a gyümölcsstermesztés szakos (Schlosser Gusztáv) – tanárának köszönhetjük, hogy kezdeményező, bátorító és segítő munkájuk nyomán ma már a tantestület szinte minden tagja napi tevékenységében magabiztosan alkalmazza ezeket az eszközöket. Azóta már csaknem minden tanítási egységet transzparenszre dolgoztunk fel, nagyon sok diaképet és szemléltető táblát készítettünk el házilag.

Iskolánk ilyen irányú tevékenységét felügyeletünk is elismeri, követendőnek tartja. Fent említett két élenjáró kollégánk gazdag tapasztalatait nemcsak a tantestületen belül, hanem a szakirodalomban és a Továbbképzési Kabinet szervezésében folyó továbbképzéseken előadások formájában is kamatoztatja.

5. Jogosnak látszik a kérdés, hogy miért nálunk és nem egy elméletigényesebb iskolatípusban talált ekkora visszhangra az audio-vizuális eszközök használatának propagálása? Ennek magyarázata éppen tanulóinknak már jellemzett előképzettségében és általában a tanuláshoz való hozzáállásában van.

Szó esett már idáig a beiskolázott tanulók gyenge képességeiről, nevelési hiányosságairól, érdektelenségéről és egyéb negatív tulajdonságairól. Egyoldalú maradna ez a kép, ha nem sorolnánk fel legalább azokat a legértékesebb eredményeket, melyeket ezek a tanulók produkáltak. Annál is inkább, mert tudjuk, hogy az ő kis eredményeiket – éppen negatív körülményeik miatt – is nagyra kell értékelni.

Tanulmányi, kulturális, sport területen egyaránt van már mivel dicsekednünk is! Ide kívánczok Kőműves Kornélia szép sikere, aki 1977-ben III. éves korában a közismereti tantárgyi tanulmányi versenyen magyar nyelvtanból Egerben országos 1. helyezést ért el.

Az évenként megrendezett Szakma Kiváló Tanulója Országos Versenyen 1967-ben Veszelszky Imre első helyezést ért el. Azóta nem szerepeltünk az első három között, de az évek túlnyomó többségében versenyző tanulóink elérték a szakmunkásbizonyítvány megszerzésének színvonalát.

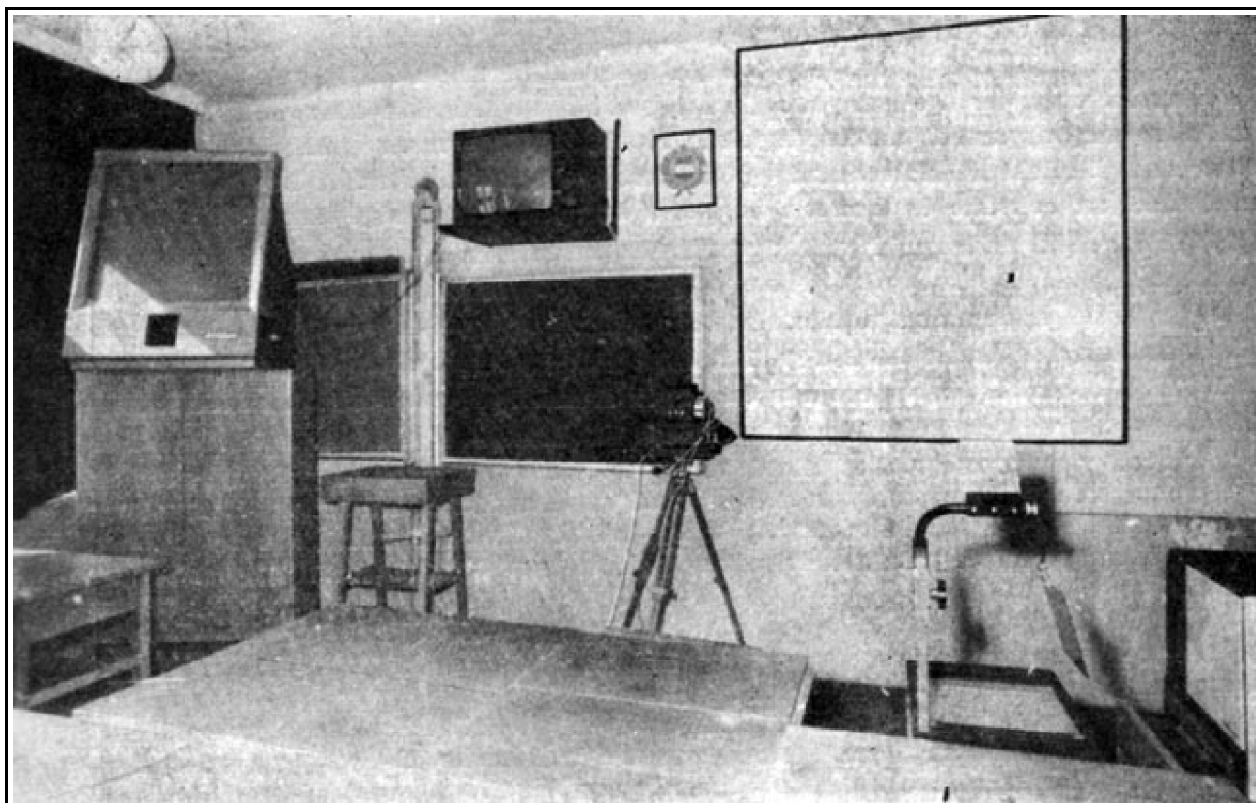
1969-ben mindhárom szakmában, 1970-ben gyümölcsstermesztésből 3, szőlőstermesztésből 2 tanuló, 1971-ben gyümölcsstermesztésből és szőlőstermesztésből, 1973-ban gyümölcsstermesztésből és zöldségstermesztésből, 1974-ben szőlőstermesztésből 2 tanuló, 1978-ban zöldségstermesztésből, 1979-ben és

1981-ben ismét zöldségtermesztésből kaptak bizonyítványt a versenyen tanulóink. Az országos versenyeket 1967-ben a gyümölcsstermesztésből, 1969-ben a zöldségtermesztésből és 1974-ben a szőlőtermesztésből itt Sopronban rendezték meg. E versenyek a tapasztalatcserének és szakmai találkozónak is jó alkalmat adtak.

A közismereti tárgyak tanulmányi versenyeiben csak az utóbbi években értünk el említésre méltó eredményt. A korábbi években ugyanis a szakmunkásképző iskolák tanulói együtt versenyeztek a gimnáziumok és szakközépiskolák tanulóival, ezért még csak reményük sem lehetett az élvonalba kerülni. Így számukra a versenyek inkább kudarcot jelentettek. Ezt mindenképpen szervezési hiányosságként értékeltük, mert előttünk nyilvánvaló volt, hogy a szakmunkásképzés 3 éve alatt gyakorlatilag nem lehet kiegyenlíteni azt az óriási különbséget, mely közöttük és a gimnáziumok legjobbjai között már korábban kialakult.

273A szakmunkásképző iskolák tanulóinak külön mezőnyében már egészen más lett a helyzetünk. Az előbb említett országos I. helyezésünk mellett 1978-ban és 1981-ben történelemből megyei I., matematikából megyei III., 1979-ben pedig magyar nyelvtanból megyei III. helyezést értek el tanulóink. 1980-ban és most 1982-ben az „Édes anyanyelvünk” versenyen egy tanulóink megyei II. helyezéssel bejutott az országos döntőbe.

Sporteredményeink közül ugyancsak érdemes visszaemlékezni legalább a legszebbekre: A kezdeti időszakban a MÉM a mezőgazdasági szakmunkástanuló iskolák részére évenként területi sporttalálkozókat szervezett. Ma is emlékezetesek ezek a vidám hangulatú találkozók. Lelkes, kemény munkát és fegyelmet követelő edzőnk, később hasonló testnevelő tanárnőnk munkáját is dicsérik ezek az eredmények.

4. Egy szaktanterem

1966-ban Békésen leány összesített I. helyezést, 1967-ben Szombathelyen leány atlétika I., 1968-ban Debrecenben leány összesített I., külön az asztaliteniszben leány I., 1969-ben fiú és leány atlétikában I., 1970-ben Sopronban összesített I. helyezést értünk el.

Később megszűnt a területi versenyek szervezése, bekapcsolódtunk a középiskolás városi és megyei versenyekbe. Leány kézilabda csapatunk 1972-től 1977-ig rendszeresen megnyerte a középiskolás városi bajnokságot, 1975-ben pedig megyei III. helyezéssel szerepelt. Éveken át ez a sportág volt iskolánk erőssége. 1977-ben a városi női kispályás labdarúgó bajnokságon I. helyezést értünk el. Az atlétika ugyancsak kedvelt sportágunk volt. Büszkék vagyunk Herczeg Ágira, aki jelenleg a Csepel SC atlétikai szakosztályának és a diszkoszvető válogatott keretnek erős tagja. 1965-től 1968-ig nálunk kezdett intenzíven atletizálni.

274Itt kell megjegyezni, hogy sportfoglalkozásainkat megfelelő időjárásban a tanulóink által épített saját sportpályánkon végezzük, a téli időszakban pedig az Erdészeti és Faipari Egyetem minden igényt kielégítő tornacsarnokában bérelhetünk helyet már 1970-től. A szomszédos Vasas sportpályát szerződés alapján ugyancsak rendszeresen használhatjuk.

Újabban sporteredményeink áttolódtak az ODK (Országjáró Diákok Köre) területére. Az 1974. január 1-től szervezett szakosztály jó kezekbe került fiatal, gyümölcsstermesztő szaktanárunk személyében, aki nemcsak természetszerető, de aktív sportoló is, diákkorában az óriás műlesiklás országos bajnoka volt. Szerény természetével párosuló lelkesedése gyorsan átragadt a tanulókra, akik legjobbjából kiválasztott csoport

részére minden évben külföldi túrát is vezet. Ennek keretében már eljutottak az NDK-ba (Szász-Svájc), Csehszlovákiába, a Tátra legszebb tájaira. 1977-ben a Megyei Felszabadulási Emlékversenyen az I., 1978-ban I. és II., 1977-ben a 700 éves Sopron Tömegesítő Túraversenyen I. helyen végeztünk. 1981-ben a három megye részvételével megrendezett „Május 1” túrán egyik csapatunk megszerezte az I. helyet. Kultúrunka terén szerényebb, de megbecsült eseményekre emlékezhetünk vissza. Első magyar szakos tanárnőnk előző munkahelyén szerzett gyakorlatát hasznosítva szívvel-lélekkel látott hozzá egy táncsoport szervezéséhez. A kevésbé ismert népi táncokat kedvelte és tanította be, sőt a környék nemzetiségi táncaiból is gyűjtött. Táncosaink 1967-ben a körzeti kulturális bemutatón ezüst oklevelet szereztek. A brennbergbányai német molnártánc volt a legnépszerűbb számuk. Ezzel az 1968-as mezőgazdasági szakmunkástanulók Országos Találkozóján Debrecenben is páratlan sikert arattak, felejthetetlen az a gálaest, ahol a szigorú szabályok ellenére (ismételni nem lehet) olyan fergeteges erejű, szünni nem akaró tapsvihart váltottak ki táncosaink, hogy kétszer kénytelen volt a rendezőség ismételtetni a táncot.

Táncsoportunk elég rövid életű volt, vezetője Budapestre került, utánpótlása azóta sem sikerült. Van azonban a Határőrséggel közösen kialakított és folyamatos utánpótlással szépen működő irodalmi színpadunk, mely az iskolai ünnepélyeken – s a Határőrség ünnepélyein is – rendszeresen megkapó erővel jeleníti meg a történelmi eseményeket.

Ifjú Gárda szakaszunk 1973-ban a városi I. G. szemlén „kiváló” minősítést kapott, 1975-ben a honvédelmi járőrversenyen II. helyezést ért el, 1977-ben pedig elnyerte az „Éljenjárom Ifjú Gárda” címet.

Az Ifjú Gárda, az ODK és az Irodalmi Színpad iskolánk KISZ alapszervezeteként működik. Fotó és fafaragó szakkörünk munkáit ugyancsak többször jegyezték már megyei és területi versenyeken. A fotó szakkör munkái Pécssett az Országos Diapályázaton rendszeresen díjat nyernek. Nagy lelkesedéssel működő Vörös kereszt csapata a megyei versenyen elért I. helyezéssel részt vehetett a Csillebércen megrendezett országos versenyen, ahol „jó” minősítést kapott.

A városban meghirdetett társadalmi munkákban KISZ-szervezetünk szervezése nyomán tanulóink mindig élen jártak. Sok elismerést kaptak a város vezetőitől szívesen és eredményesen végzett munkájukért, akár a város parkosításáról, a parkerdő építéséről vagy a korábban évenként megrendezett Szüreti Karnevál jól kivitelezett ötletekkel való színesítéséről volt szó.

Tanulóink sokoldalú nevelését a szabad idő hasznos eltöltésére való rászoktatással is igyekszünk megvalósítani. Több mint tízezer kötetes könyvtárunk, sokféle társasjáték, sportfelszerelés, a sportpálya és az iskolaépület padlasterén létesített – a lövészklub kezelésében lévő – léghuska-lőpálya, a közös mozi, színház és hangverseny látogatások is mind e célt szolgálják.

Tanulóink legjobbjainak jutalmazására és nevelésük gazdagabbá tételére külföldi kapcsolatokat is létesítettünk. 1969-től 1976-ig a csehszlovákiai Somorján működő Mezőgazdasági Szaktanintézet volt társunk, de az időközben végrehajtott szakmai változásuk [275](#) miatt ezt a kapcsolatot megszüntettük. 1978-ban az NDK-beli Werder-Havel-i gyümölcsstermesztő gazdasági iskolával kötöttünk megállapodást évenként 15 tanuló cseregyakorlatáról. A 15 tanuló tanulmányi verseny alapján választjuk ki.

Így lépett iskolánk közel két évtized alatt az ismeretlenség homályából az oktató-nevelő munka színterének – ha nem is az első, de – előkelő helyére. Nemcsak az anyagi feltételek korszerű megvalósulása, de sokoldalú munkánk eredménye is hozzájárult e „helyezésünkhöz”. Már egyre kevesebb azok száma, akik tájékozatlanul, ismeretlenül érdeklődnek felőlünk és egyre több azoké, akik – a jó értelemben vett –

irigységgel tekintenek teljessé vált létesítményünkre és a benne folyó munka nyomán szaporodó sikereinkre.

E legfiatalabb iskolatípus munkája nyomán társadalmunkban napjainkra kialakult a mezőgazdasági szakmunkás „réteg”, melynek szocialista mezőgazdaságunk eredményeiben már eddig is döntő szerep jut. Rohamosan továbbfejlődő élelmiszer- és fagazdaságunk egyre kevésbé nélkülözheti a szakmailag jól képzett, de emberileg is kulturált szakmunkásokat. Az ő munkájuk az életszínvonalunkat döntően meghatározó népgazdasági ág eredményes továbbfejlődésének záloga.

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Keszei Dénes: Tévedések Nagy- és Kiscenk múltjával foglalkozó írásokban

Keszei Dénes: Tévedések Nagy- és Kiscenk múltjával foglalkozó írásokban

1. A helytörténeti irodalomban Cenk (pontosabban Nagy- és Kiscenk) eredetére és nevük kialakulására sok a helytelen meglátás, azért szükségesnek találjuk a kérdések tisztázását.

Az első alapvető és gyakori hiba, hogy nem tesznek különbséget Nagy- és Kiscenk múltja között. A két község ui. az 1893. évi egyesülésig egymástól teljesen független, különálló község volt. Mindegyiknek más a múltja, a története. Persze döntő Nagycenk fejlődése és kialakulása, hiszen ma is a 12 utcából álló községnek csak egyetlen utcáját képezi az ún. Kiscenki utca.

Ezt azért tartom fontosnak, mert a szakirodalomban legtöbbször Cenk legrégebbi nevére a *Tótcenk* (1281) megjelölést alkalmazzák, holott ez Kiscenknek volt első ismert neve. Nagycenk nevét sem az 1243. évi okiratban szereplő *Chenke* szóból származtatjuk, hanem az 1291. évi *Zenk* helynévből. Hiba az is, hogy *Gödörchenk* nevét némelyek Kiscenkhez kapcsolják, noha kizárólag Nagycenk megkülönböztető nevét jelentette.

2. „*Chenke*” (1243). IV. Béla 1243-ban, Nyitrán kelt adománylevele értelmében Simon ispánnak juttatta *Chenke* birtokot (*terram Chenke*). Ezt az oklevelet hitték sokáig Cenk adománylevelének. Az Országos Levéltár Széchenyi Levéltára II. kötetének 113. csomója lelegején található ez az oklevélmásolat. A latin szövegben megyemegjelölés nincs. Gyanút legfeljebb az kelthet, hogy az adomány tartozékai közt szerepel egy sziget is (*cum insula*), ami Cenken nincs. A Magyar-zsidó oklevéltár I. kötetének 22. lapján a szövegen kívül közli, hogy Esztergom megyéről van szó. Ez a többi kapcsolatos szövegből is kivehető (pl. 71. l.). Az Esztergomi Levéltár – megkeresésünkre – 1981. márt. 13-án kelt 277/1981. sz. alatti válaszából teljes hitelességgel megállapíthatjuk, hogy a Simon ispánnak adományozott *Chenke* birtok Esztergom megyében volt, amely a török időkben elpusztult. Így nem lehet azonos Nagycenkkal.

A *Chenke* birtokot Nagycenkkal azonosítja pl. Soós Imre: *Ósi sopronmegyei nemzetségek*. Sopron, 1940, 212; Csatkai Endre a *Sopronvármegye Ismertetője* c. kötetben; Gimes Endre: *Nagycenk Útikalauz*. Győr, 1971, 16.

3. „*Zenk*” (1291). A Hazai Okmánytár (I, 85) szerint Osl Gergely 1291-ben eladta cenki birtokrészét Monorosdi Miklós comesnak. Az eladott birtok a peresztegi, tehát [276a](#) keleti határ mentén feküdt. A határkijelölésnél jelen voltak a község másik birtokosának, a cenki Zenknek (*Zenk de Zenk*) fiai is: Demeter és Lőrinc. Az ő birtokuk az előbbitől nyugatra terült el. Nagycenk nevét tehát innen számíthatjuk. Egy

1318. évi, a Keresztúr melletti Péterfával kapcsolatos oklevél is hasonlóan említi Cenket.

Belitzky János: Sopron vármegye története (Budapest, 1938, 735) még így ír: „Az első adatunk a Cenzen birtokos Czenki-családról 1329-ből van”. Tehát figyelmen kívül hagyja az említett oklevelekben foglaltakat.

4. Gödörcek = Nagycenk (1359). Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában (Budapest, 1897, III, 583) ezt írta: „Gudurzenk az Ikva folyó mentén feküdt, tehát Cenktől odább, kelet felé”. A valóság ennek az ellenkezője. Soós Imre már idézett könyvében is tévesen így ír: „Kiscenk neve Gödörcek és Dánielcek alakban ismételtelen megjelenik”. Fejér György: Codex Diplomaticus Hungariae (Buda, 1829–1844, IX/3:80) találhatjuk az igazságot. Az oklevél szerint Gudurzenki Pál 1359-ben elzálogosítja birtokát Nagymartoni Miklós grófnak. A szövegben ezt írja: „A birtok érintkezik keletről Czenki András, Miklós fia birtokával”. Czenki András birtoka Kiscenk volt az 1329. évi osztozkodás után. Egyébként földrajzilag nézve is az Ikva völgyében fekvő Nagycenk részei valóságosan mélyedésben fekszenek, míg Kiscenknek teljesen sík a területe. (Itt megjegyzem, hogy nem a soproni, hanem a keresztúri Ikva – a mai Aranypatak – völgyéről van szó.) Leszögezhetjük tehát, hogy a nyugati részen fekvő Nagycenket nevezhették Gödörzeneknek.

5. Tótcenk = Kiscenk (1281). Leggyakoribb tévedése a szakirodalomnak az, hogy a *Tótcenk* elnevezést Nagycenkre vonatkoztatják. Így pl. Csánki említett könyvében ezt írta: „Czenk az Tothchynk”. Kiss Lajos könyve (Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1978) így ír: „Első említése Nagycenknek Tótcenk”. Schwartz Elemér: A nyugatmagyarországi német helységnevek (Bp., 1933, 86) c. könyvében ezt olvashatjuk: „A község legrégebbi neve *Tothcynk*”. Ugyanezt érthetjük ki Mollay Károly cikkéből is (SSz. 1981, 244). Bizonyításul az Árpádkori Új okmánytárban (Pest, 1860–1874, IX, 312) közölt 1281. évi oklevélből idézünk. Ebben Osló Gergely zálogba veszi Hidegséget és Homokot. A szövegből egy mondat: „Innen jut el három határhoz, amelyek közül egyik Tothchynk major, a másik Zechun (Szécseny) és a harmadik Hidegség major”. Kiscenk területe érintkezik az említett két község határával, nem Nagycenké, tehát teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy Tótcenk volt Kiscenk első ismert neve. A *Kiscenk* név általánosan csak a 19. század elejétől terjedt el.

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Gollnhofer Sándor: Roisz Vilmos festőművész kiállításának (1982. június 13–30.) megnyitója

Gollnhofer Sándor: Roisz Vilmos festőművész kiállításának (1982. június 13–30.) megnyitója

Idén 25. alkalommal rendezzük meg a Soproni Ünnepi Heteket, városunk kiemelkedő kulturális programját.

Öröm számunkra, hogy jubileumi rendezvényünk kiállításait olyan művész bemutatójával nyithatjuk, aki érzelmileg kötődik Sopronhoz, jelenleg a soproni Ruhagyár ösztöndíjasa.

Roisz Vilmos művészete nem ismeretlen a soproni közönség előtt. Már önálló kiállításon is bemutatkozott városunkban, és részt vett a művésztelep 50. évfordulójára rendezett gyűjteményes kiállításon is.

277 Városunkhoz való kötődése nemcsak a bemutatókra és az itt-tartózkodásokra épül. Több ennél. A kiállítás előtt felhatalmazott arra, hogy közöljem, alapítványt hoz létre a Liszt Ferenc Művelődési Központ rajzsakköre számára, amelyből minden évben a kamatokat a szakkör legjobb tagjának adományozhatják.

A hajdani Moson megyében Boldogasszony községben született 1906. május 23-án. Sopronban nevelkedett és járt a reáliskolába. Seemann Kálmán és Janesitz Henrik voltak az első rajztanárai. Titokban reméljük, hogy nálunk kapta meg az első indíttatást a művésszé váláshoz.

Az eredetileg erdőmérnöknek készülő, de művészi studiumokat látogató fiatalember végül a Képzőművészeti Főiskolára került, ahol Réti István növendéke volt. 1933-ban avatták rajztanárrá. 30 éves aktív tanári működés mellett alkotta meg festői életművét, melynek keresztmetszetét most mi is átnyújthatjuk Önöknek.

Roisz Vilmos nagyon aktív, sokat és eredményesen dolgozó és rendszeresen kiállító festőművész. Közös kiállításokon szerepel a Múcsarnokban, a Nemzeti Szalonban, az Ernst Múzeumban és különféle szövetségek tárlatain. Egyéni kiállításai sorában a Fővárosi Tanács Klubjában tartott bemutatkozása óta a ma megnyíló soproni kiállítása a 17.

Visszatérő vendége volt a soproni Művésztelepnek, ami kiállított képein is érződik, de az ország más területeit is felkereste támogatás kapcsán.

Tagja a Képzőművészeti Alapnak. Képeit magánosok és közgyűjtemények őrzik. Több képe Sopron intézményeiben is megtalálható.

Több évtizedes művészi tevékenysége során kezdetben a természeti, a városi környezet, az emberábrázolás intenzív szépsége és a színek harmóniája ragadta meg. Később fokozatosan fordult a világmindenség rendje, törvényszerűsége, az anyag szerkezete, geometriája, a makro- és mikrokozmosz lényegének analógiája felé.

Festészetében a kiinduló plein air irányzatot csak rövid ideig szolgálta. Korán jelentkezett képein a szerkezet hangsúlyozása. Formái összefogottabbak lettek, a körvonalak erőteljes vázrendszert alkotnak. Művein a színek szerepe másodlagos. Rendszerint az alapszínezést adó fekete, kék, siena variációiból alakítja ki a tónusfokozatokat, a fény-árnyék ellentéteket.

A tér szerkezetét erős takarások, irányjelző vonalak hangsúlyozzák. Elvontabb tartalmú művein valamivel több színt alkalmaz, a vonalak lüktetése zenei hatásokat idéz, vezetésük több hajlékonyságot érvényesít.

Színhatásuk is változatosabb.

Roisz Vilmos alkotásai között külön említésre méltók a városképek. Sopron szerepe, a művészre gyakorolt hatása itt domborodik ki a legerőteljesebben. Nem a nagy távlatok jellemzik a városfestészetét, inkább a részletekre figyel, a szerkezet, a tér harmóniája, a formai és szellemi összefüggések felderítése izgatja. Soproni képein az átélés szokatlan mélységét is felfedezhetjük.

Elvont kompozícióin az égitestek mozgásának és fényjelenségeinek dinamikája jelenik meg, harmonikus látomásokat, világűr-fantáziákat fest.

Roisz Vilmos személyében olyan művészt ismerhetünk meg, aki műveivel is tiszteleg ifjúkorának városa előtt, aki megörökítője, ábrázolója Sopronnak. Életmű kiállításának megrendezésével nagyrabecsülésünket és köszönetünket fejezzük ki személye és alkotásai iránt. E rövid ismertetés után minden kedves vendégünknek megtekintésre ajánlom a tárlatot, ezzel a 25. Soproni Ünnepi Hetek első kiállítását megnyitom!

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Kubinszky Mihály: Megnyitó Kévé György építész kiállításán

278 Kubinszky Mihály: Megnyitó Kévé György építész kiállításán¹⁽⁹⁹⁾

Megtisztelő, de nehéz feladat annak az építésznek kiállítását megnyitni, akinek katalógusához Udo Kultermann írta az előszót. Hogy Kultermann, akinek áttekintése a világ építésze felett vitathatatlan, felfigyelt Kévé György munkásságára és a magyar építészetből őt választotta egyik művéhez is, önmagában kvalifikálja a ma nyíló kiállítást.

E kiállítással kapcsolatban gondolataimat három viszonylathoz fűzöm:

Az első Kévé György helyzete a magyar építészetben. A magyar építészet ma egyik virágkorát éli, a közelmúltra legalábbis ez bizonyossággal állítható. Soha azelőtt ebben az országban annyi jeles építész nem tevékenykedett, soha azelőtt ennyi jeles épület nem épült. Ez nemcsak társadalmunk és államunk gazdasági lehetőségeivel kapcsolatos, ehhez még egy többlet is szükséges, s ez az a tényező, amire büszkék lehetünk. Ennek a ma ilyen jelesen alkotó nemzedéknek sorában előkelő helyet foglal el Kévé György. Épületeit szerkezeti, technológiai korrektség, harmonikus összefonódás a környezettel és letagadhatatlan elegancia jellemzi. Nem térek ki funkcionális érdemekre, korunk jeles építészetében ennek kielégítése természetesnek tűnik. Ha azonban a funkciók változatait nézzük, akkor Kévé György személyében nagyon széles skálán alkotó építész láthatunk magunk előtt, úgy mondhatnám univerzális felkészültségű építész. Tevékenysége az ipari építészettől – hiszen az Iparterv dolgozója – a középületeken át a lakóépületekig terjed, ez utóbbiak sorában a családi házig és az üdülőig. Munkásságában súlypontot képeznek az iskolák, a csoportos házak, ezek is leginkább a budai hegyvidékre komponált sajátos teraszházak alakjában. Nem hiszem, hogy éppen a teraszos ház még egy magyar építész életművében ilyen súllyal jelentkeznék, és ennyire kiforrott volna. Ezek az épületek tökéletesen alkalmazkodnak a lakók igényeihez, ötletesek, térben jól megkomponáltak. Ki kell emelnem, hogy Kévé György a hazai könnyűszerkezetes építésnek már a bölcsőjénél is ott állt. Ilyen szerkezetű épületei közül itt látható az MRT Budapest Völgy utcai óvoda épülete, amely bizonyára egyike azoknak az alkotásainak, amelyekre a külföld is joggal felfigyelt.

Másodszor Kévés György helye az egyetemes építészetben. Már a bevezetőben említettem, felfigyeltek rá a nagyvilágban. Úgy mondják, hogy korunk építésze ma válságban van világviszonylatban. Az avantgardnak a két világháború között kivívott eredményei, a fehérfa kockaházak, tömbök, szalagablakok sima, radikálisan racionális megfogalmazásai már a múlté. Az új nemzedék ezzel már nem éri be, többre tart igényt. Ilyen mentalitás sokszor átcsap az ellenkezőjébe, visszahoz rég elavult dolgokat, visszatér a jón oszlophoz. Fogalmakat alkot, olyanokat is mint a „posztmodern”, amin kérődzik és ami ellentéteket szül ott is, ahol valójában haladásnak kellene mutatkoznia. Én azt hiszem, hogy Kévés György épületeinek kiállítása és egész eddigi életműve elsőrendű példa arra, hogy ebben a válságban és vitában megtalálta a megfelelő álláspontot, mint ahogy mindenkor alkotó életének elmúlt két évtizedében megtalálta minden alkotásánál és minden műfajban a megfelelő hangvételt. Ugyanakkor minden változással kapcsolatban keze rajta van a világ fejlődésének útőerén. Ez az itt kiállított épületek képein és tervein leolvasható.

279Harmadszor: Kévés György és Sopron. Itt élte diákkorát, itt érettségizett, innen járt Budapestre az egyetemre, ide tér vissza állandóan, segít, dolgozik, kiállítást szervez. Nem megbízásból, nem feladatként, hanem egy őt a városunkkal összekötő lelki kapcsolat kényszerítése következtében. Kévés György soproninak vallja magát. Valljuk mi is őt soproninak. Ennek a városnak, amelynek annyi szép történeti építészeti emléke van és sajnos olyan szegény a modern építészet nívós alkotásaiban, szüksége van egy Kévés Györgyre. Szüksége van olyan emberre, akinek építésze az élő kort képviseli és ugyanakkor soproni.

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Faragó Sándor: Jelentés a Rábaközi Múzeum 1981–1982. évi tevékenységéről

Faragó Sándor: Jelentés a Rábaközi Múzeum 1981–1982. évi tevékenységéről

A Szemle hasábjain két alkalommal tettük közzé a Rábaközi Múzeum 10-10 éves (1960–1980) periodusának történéseit, eredményeit (1973., 1981.).

Az 1981. esztendő nem csupán a múzeum, de Kapuvár város közművelődésében is jelentős állomást hozott: az év júniusában a Városi Tanács elnöke megnyitotta a Városi Kiállítótermet, melyben az első kiállítást éppen a múzeum rendezte: „Tisztelet a Mesternek” címmel. A kiállítás megrendezésének előzménye a következő volt: levéllel fordultunk a volt Pátzay-növendékekhez, s arra kértük őket, hogy a Mester iránti tiszteletük látható jeléül ajánljanak fel egy-egy alkotást a múzeum gyűjteménye számára. A kérő szónak fogantja lett, hiszen 35 alkotást adományoztak a volt Pátzay-növendékek képzőművészeti gyűjteményünk számára.

Ugyancsak képzőművészeti gyűjteményünket gyarapítottuk azzal, hogy megvásároltunk 5, Pátzay készítette kisbronzot. Ezzel egyidőben a Mester özvegye Pátzay Pálnak 1919-ben festett „Önarckép”-ét, valamint a tulajdonában lévő ezüst, vésett cigarettatárcáját ajándékozta.

Barta Éva festőművész édesapjának, Barta Ernő festőművésznek 23 lapból álló „János vitéz” grafikáit tartalmazó mappáját adta múzeumunknak.

Megmentettük az elnéptelenedett Kistölgyfa-major haranglábát, összes tartozékaival (harang, kereszt), s azokat elhelyeztük a Pátzay-kertben. Ritka darabbal gyarapodott néprajzi gyűjteményünk; sikerült megvásárolnunk az utolsó kapuvári takácsmester 1873-as bevéselt évszámú szövőszékét, összes

tartozékaival együtt.

Az 1982. év eleje úgy kezdődött számunkra, hogy le kellett bontanunk állandó kiállításunkat, hiszen az év első negyedében megtörtént a falak szigetelése. Ez természetesen korábbi terveinket módosította, mivel a szigetelés bevégzése után következett még a kőműves munka és a falak átfestése is. Ezzel egyidőben végre megoldódott az árkádoknak vasrácsokkal való ellátása, így a főépület a biztonsági előírásoknak teljességgel megfelel.

A Győr-Sopron megyei Múzeumok Igazgatósága, a KISZ Győr-Sopron megyei Bizottsága szervezésében Honismereti expedíciót szerveztünk. A munka szakmai irányítását a Rábaközi Múzeum igazgatója végezte. A megye oktatási intézményeiből huszonnégyen vettek részt. Feladatuk Osli község teljes néprajzi-történeti felmérése volt. Két hétig tartott ez a munka, a tábor befejezésekor számos tárgyi emlékegyemlék mellett több mint 1270 lapnyi dokumentációs anyagot adtak le a fiatalok. Mindezek nagymértékben gyarapították néprajzi gyűjteményünket. (Az 1983-as évben azonos feladatokkal Veszékenyben rendezzük meg a fiatalok táborát.)

Tovább gazdagodott képzőművészeti gyűjteményünk is. Pátzay Pálné, az állandó Pátzay-kiállítás részére adományozta a Mester által készített fehérmárvány portrét, [280](#)melyet a művészettörténet „Fátylas nő” címmel tart számon. Ugyanakkor megvásároltunk egy 54 cm magasságú bronz „Női akt” című alkotást. Pátzay-gyűjteményünk egyébként is jelentősen gyarapodott az özvegy ajándékából.

Nekünk ajándékozta a Pátzay részére adományozott különböző díjakat (bronzérmék), melyek önmagukban is művészettörténeti értéket képviselnek, hiszen készítőik: Beck Ö. Fülöp, Berán János és Reményi.

Folytattuk Kapuvár utcáinak tervszerű fényképezését: így több mint 130 színes dia-felvétellel lett gazdagabb, teljesebb helytörténeti gyűjteményünk.

A korábban kialakított leletbejelentési-hálózatunknak köszönhető, hogy a Mihályi TSZ bejelentette: a kisludai határban „régiségek” kerültek elő kavicsbányászás közben. A helyszíni kiszállás alapján meggyőződhetünk róla, hogy XII–XIV. századi telepről van szó. A leletmentésre 1983. tavaszán kerülhet sor.

Külön kell szólnunk a szocialista brigádokhoz fűződő kapcsolatunkról. Három brigád is viseli a város szülöttének, Pátzay Pálnak a nevét. Ők azok, akik minden esetben és minden körülmények között segítik a múzeum munkáját, a gyűjtőmunkától egészen a takarításig. Ezt a sort egészíti ki a Húsüzem „Tyereskova” szocialista brigádja is. Tőlük sem tudtunk olyasmit kérni, hogy ne segítettek volna.

Igaz, hogy a Rábaközi Múzeum felügyeletileg nem tartozik a Városi Tanácshoz, de a város vezetői nemcsak erkölcsileg, de anyagilag is támogatják munkánkat. Így például 1982-ben Pátzay-alkotás vásárlására 50 ezer forintot biztosított városunk tanácsa.

I. A gyűjtemény gyarapodása

	1981	1982	Kezdetől összesen
Régészet	29	68	2551
Numizmatika	9	–	1217
Term. tud.	–	–	952

Néprajz	35	82	3175
Képzőművészet	40	16	1191
Iparművészet	–	3	197
Helytörténet	66	29	2258
Összesen	179	198	11 541

II. Látogatottság:

	Múzeum:	Pátzay kiállítás:
1981:	10 042	2820
1982:	10 584	3890

III. Kiállítások:

1981:

- 78. Válogatás Mende Gusztáv képeiből
- 79. Erdők, mezők virágai (dr. Csapodi Vera)
- 80. Xantus Gyula festőművész
- 81. „Tisztelet a Mesternek!” (A volt Pátzay-növendékek)

1982:

- 82. Szövés, fonás, házivászon
- 83. Rác Edit szobrászművész (gyűjteményes)
- 84. „Száz év magyar életképei” (MNG rendezésében)
- 85. Pató Róza szobrászművész (gyűjteményes)

281 IV. Egyéb gyűjtemények:

	1981	1982	Kezdetől összesen
Tört. dokumentáció	112	143	6769
Adattár	19	46	781
Negatív	340	95	8068
Diapozitív	28	137	870
Hangszalag	100	1080	4080
Könyvtár (kötet)	79	160	4168

V. Megjelent dolgozatok:

- 17. Faragó Sándor: Kapuvár munkásmozgalma 1919. aug. 1–1945. Győr, 1981, 119 lap + 6 kép
- 18. Faragó Sándor: A Rábaközi Múzeum második évtizede (1971–1980). SSz. 1981. 268–275.

19. Faragó Sándor: Lukácsy Lajos élete és művészi munkássága (1876–1927). SSz. 1982, 73–90.

VI. A Múzeum Baráti Kör előadásai:

1981:

1. Ősi hitvilági elemek megyénk népszokásaiban (Dr. Timaffy László);
2. Miket őriz a soproni levéltár? (Dr. Horváth Zoltán);
3. A kistölgyfai Árpád-kori teleptől a „Kapui vár”-ig (Dr. Faragó Sándor);
4. Céhes emlékek Sopron megyében (Dr. Domonkos Ottó);
5. Széchenyi István Sopron megyében (Dr. Környei Attila);
6. Ismerkedés a múzeum raktáraival (Dr. Faragó Sándor);
7. Vaskohászati emlékek Sopronban és környékén (Dr. Gömöri János).

1982:

1. Avarkori emlékek megyénkben (Tomka Péter);
2. A rómaiak a mai Győr-Sopron megyében (T. Szőnyi Eszter);
3. A soproni várispánság (Dr. Gömöri János);
4. Amiről a temetők beszélnek (Dr. Timaffy László);
5. A múzeum történeti gyűjteménye (Dr. Faragó Sándor);
6. A fertőszéplaki tájház-együttes (Kücsán József).

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

282 MEGEMLÉKEZÉSEK

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Berecz Dezső: Megemlékezés Erdős Aladáról (1894–1966)

Berecz Dezső: Megemlékezés Erdős Aladáról (1894–1966)

Az idő rohan, feltartóztatlanul sodorja magával a régi arcokat, emlékeket s döbbenet vessziük észre, mennyire elhalványodnak bennünk olyan ábrázatok is, amelyekkel egykor naponta találkoztunk. Erdős Aladár egyik legjobb barátom volt, az írásban kollégám, kulturális tevékenységemben segítők, sőt nem egyszer fegyvertársam. Kötelességemnek érzem, hogy portrét rajzoljak róla. Régen foglalkozom ezzel a gondolattal, de mindig halogattam, mivel hiányoznak azok az adatok, amelyekből szabályos életrajz kerekedhetné. Az emlékek pedig egyre halványabbak.

1894. febr. 23-án az akkor még Sopron vármegyéhez tartozó Csepregen született, a soproni állami reáliskolában járt négy osztályt, majd a kereskedelmi iskolában érettségizett és a bankszakmában helyezkedett el. Hajlandósága, tehetsége azonban az újságírói pályára terelte, a Sopronvármegye c. napilap

belső munkatársa lett, de a sajtó kiadóhivatalaiban adminisztratív munkát is végzett. A 20-as évek folyamán a színházi szezonokban szerkesztette és kiadta a Fecsegő c. színházi újságot, a 30-as években pedig a Hétfői Újságot, valamint a burgenlandi magyarok számára a Hétfő c. lapot. Cikkeiből két különnyomat jelent meg, egyik a 25 éves érettségi találkozója alkalmával, benne a századeleji Sopron hangulatos képe és a diákélet gondjai, örömei, a másik mint egy nagy sikoltás a szörnyű tragédia után „Gestapo! Gestapo! Deport!” címmel. 1945 után a Kisgazdapárt lapjának a Soproni Újságnak volt főszerkesztője. A könyvtárak, levéltárak mélyén fellelhető újságokban tömérdek cikke, írása őrzi emlékét.

Erdős Aladáról kevés volna azt mondani, hogy vérbeli újságíró volt, akit a hírszerzés és a hírközlés láza fűt, Erdős Aladár a politikai, társadalmi, kulturális élet ütőerén tartotta a kezét, minden érdekelte, mindent tudott és mindenről megvolt a véleménye. Vezető, irányító szerepe volt a sajtóban anélkül, hogy a közélet részleteiben fizikailag részt vett volna, kivéve a színházat, amelyért olthatatlanul rajongott. Fölényét maga is felismerte s ennek megfelelően válogatta meg munkatársait és barátait is.

Józan életű aglegény volt. Szerette a társaságot, a humort, ő maga is sziporkázott és szeretett nagyokat nevetni. Saját sziporkáin is. Nem ivott és megvetette az ivókat. Annál többet cigarettázott. Nőügyeiről nem tudtunk. Rajongott. Később is sokat emlegette Völgyi Nusit, aki a 20-as években a Bodonyi-társulat színésznője volt. A színházért is rajongott, de azért egy darabot egy végben sose nézett meg. Egyik nap megnézte az első felvonást, másnap a harmadikat, harmadszor a másodikat. Koncertekre nem járt, irodalmi előadásokra is csak ritkán, mégis mindenről tudott.

Elveihez, elhatározásaihoz, szokásaihoz szinte makacsul ragaszkodott. Példaképpen említem, hogy étkezésnél mindig hagyott egy falatot a tányérján. Nemcsak a vendéglőben, ahol étkezett, hanem akkor is, amikor nálunk volt ebéden. Megkérdeztük, miért hagy meg valamit? A szegényeknek hagyom, felelte és egyebet nem mondott. Valami babona lehetett vagy fogadalom, ki tudja?

Makacsságának, elszántságának köszönhető, hogy az üldözések idején háromszor is meg tudott szökni a csendőrök karmaiból. Először akkor, amikor a soproni zsidóságot a Déli pályaudvar rakodóján vagonokba gyömöszölték. Ő a csoportjával üres vagonra várt. Várakozás közben lassan a bejárat felé hátrált, aztán közönyös arccal, [284](#)lassú mozgással, mint akit mindez nem érdekel, kísértált a kapun. A kapuban álldogáló csendőröknek fel se tűnt. Szabad volt egy időre. Még kétszer elcsípték, még kétszer meglógott, a deportálást mindenesetre elkerülte. Tífusszal fejezte be a háborút.

A Kisgazdapárt és a Soproni Újság megszűnése után visszatért a közgazdasági vonalra, ahonnan elindult. Egy szövetkezetben főkönyvelt. Az idegei 1956-ban mondták fel a szolgálatot. November 4-én, senkitől se búcsúzva, nekiindult a határnak. Akik látták, azt mondják, egy aktatáska volt nála és potyogtak a könnyei. Egy zürichi bankban kötött ki. Tíz évet töltött ott. Sűrűn leveleztünk. Nem tudta megszokni a svájci levegőt, életmódot, az embereket. Nem bírta őket. Gyűlölte őket. Pedig munkahelyén megbecsülték, születésnapját megünnepelték, karácsonykor megajándékozták. Erdős Aladár hazavágyott Sopron volt az ő

igazi hazája. Megcsináltuk az útját. Jöhetett volna. El is helyezkedhetett volna. Nálam lakhatott volna. Már ki volt tűzve érkezésének napja. Cókmókjával ki is ment a zürichi pályaudvarra, előtte a hazafelé induló vasúti kocsit és nem tudott beszállni. A vonat nélküle indult el. Aladár maradt. 1966. máj. 6-án 72 évesen a rák végzett vele. Elment anélkül, hogy még egyszer végigment volna az egykori P. Müller utcán (ma: Hátsókapu u.), ahol a szerkesztősége, a kiadóhivatala és a Caesar-házban a lakása is volt.

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen (Red.: Iván Balassa–Claus Klotz–Karl Manherz). Budapest, Ungarische Ethnographische Gesellschaft, 1975, 260 Seiten; Budapest, Lehrbuchverlag, 1979, 230 Seiten; Budapest, Lehrbuchverlag, 1981, 303 Seiten; Budapest, Lehrbuchverlag, 1982, 308 Seiten

Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen (Red.: Iván Balassa–Claus Klotz–Karl Manherz). Budapest, Ungarische Ethnographische Gesellschaft, 1975, 260 Seiten; Budapest, Lehrbuchverlag, 1979, 230 Seiten; Budapest, Lehrbuchverlag, 1981, 303 Seiten; Budapest, Lehrbuchverlag, 1982, 308 Seiten

1975-ben az I. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előkészítésével egyidejűleg négy új sorozat életrehívására került sor, melyek a Magyarországon élő négy nemzetiség néprajzi kutatásának eredményeit hivatottak közreadni. Annak idején bevezetőjében Ortutay Gyula rámutatott arra, hogy hazánkban a néprajzkutatás Bél Mátyás és Tessedik Sámuel óta nagy figyelmet szentelt az itt élő nemzetiségek kultúrájának, s e haladó hagyományokat kívánja ápolni a meginduló kiadványsorozat is.

Magyarországon a német nemzetiségű lakosság településföldrajzi szempontból három nagy, összefüggő tájegység területén koncentrálódik, ezek: Nyugat-Magyarország, a Dunántúli Középhegység, Tolna megye és Baranya megye, ezen kívül szórványokban fellelhető még a Dunántúl egyéb részein, a Bácska és a Bánát északi peremén, Szatmár megyében, Tokaj Hegyalján valamint a Tiszántúlon.

A szerkesztők a magyarországi német népcsoportról átfogó képet kívánnak adni, így az egyes kötetekben mindig más-más tájegység áll a kutatások középpontjában.

Az I. kötet bevezető tanulmányában Hutterer Miklós összegzi a magyarországi németiségre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat Magyarország nemzetiségei közül a német népcsoport, a potsdami szerződés értelmében történt részleges kitelepítés ellenére (1946–48) számarányában az első helyen áll (az ország összlakosságának 2,5%-a, a hazai nemzetiségek összeségében ez a szám valamivel több mint az itt élő szlovákok, délszlávok és románok lélekszáma együttesen). A dolgozat részletesen foglalkozik a németiség kitelepüléstörténetével, településföldrajzával, szociális és etnikai (nyelvjárási) tagolódásával, elemzi a németiség nevét és a nyelvi váltás okait és körülményeit.

A nyugat-magyarországi németséggel kapcsolatban rámutat arra, hogy csak egy töredékiükről mondható el, hogy őseik még az Árpád-korban települtek ide. Az itt élő németség nagy része a török kiűzése után, 1689 és 1740 között, szervezett telepítési akció nyomán választotta új hazájának Magyarországot. Négy kisebb csoportra oszthatjuk a nyugat-magyarországi német lakosságot: a Mosoni-síkságon lakókra, a Sopron környékén élőkre; Kőszeg néhány kis környező faluval nyelvszigetként él magyar környezetben, végül a Rába–Lapincs-közi németségre, ahol Szentgotthárdot jelölhetjük meg központként.

A határmenti németség nyelve jelentősen eltér az ország belsejében beszélt nyelvjárástól, mivel itt az alsó-ausztriai, ill. a stájer nyelvjárás organikus folytatását találjuk. A soproni poncihterek (*Bohnenzüchter* 'babtermelő') és a mosoni hiencek (e név eredete még nem tisztázott), valamint a kőszegiek az osztrák-bajor nyelvjárásnak egy alsó-ausztriai változatát beszélik, a Rába–Lapincs-közi németek már a stájer–délbajor nyelvjárási területhez tartoznak.

A sorozat kiadványai közül a második szentel legnagyobb teret az osztrák határ mentén élő német népcsoportnak. Ebben a kötetben három, Nyugat-Magyarországgal foglalkozó dolgozatot találunk. Igazi csemegét jelent Sopron szülöttének, Mollay Károlynak a tanulmánya: „Soproni élet a 15. század második felében (A Haberleiter család története)”. Mint az alcím is mutatja, a dolgozat alapját egy polgárcsalád története képezi. A szerző segítségével a XIV. század végétől a XVI. század elejéig követhetjük nyomon e család életének alakulását. Mollay Károly minden részletre kiterjedő filológiai alaposággal nemcsak a család történetét, a vagyoni kezelésének fontosabb adatait közli, hanem részletes leírást nyújt a XV. századi Sopron iparáról, kereskedelméről, vallási és szellemi életéről, ruházkodásáról, valamint a soproni szőlőművelésről és borgazdaságról. Nyelvészeti szempontból különös figyelmet érdemelnek a hiteles XV. századi német nyelvi adatok, amelyek a magyarországi németek korabeli nyelvállapotára is utalnak.

A másik két tanulmány a Mosoni-síkság németségét és annak kultúráját hozza közelebb az olvasóhoz. Manherz Károly, e tájegység kitűnő ismerője, nyelvészeti, néprajzi és nyelvészociológiai felméréseket végzett ezen a vidéken. „A Mosoni-síkság németsége” című munkájában rövid településtörténeti áttekintést nyújt, majd ismerteti az erről a vidékről eddig megjelent tudományos dolgozatokat, jó alapot nyújtva ezzel a további kutatások számára.

A Mosoni-síkság németsége annyiban foglal el sajátos helyet a magyarországi német népcsoporton belül, hogy nem szervezett betelepítés eredményeképpen került ide, hanem a határhelyzet, ill. az Ausztria felé való nyitottság következtében e területen a XVIII. század végéig állandóan biztosítva volt a németek áttelepülése. Az itteni németség 1950 előtti osztályrétegződése olyan árnyalt, amilyenhez hasonlót Magyarországon másutt nem találunk. (Csupán a parasztságon belül öt különböző réteget ismertet a dolgozat.) Jellemző a helyi német értelmiség súlya, a német városi köznyelv állandó térhódítása és az ilyen hatások befogadására hallatlanul érzékeny nagygazdaréteg, amely ugyanakkor erős paraszti öntudatot is kitermelt. Másrészt a magyarországi németségénél különben ritkaságszámba menő küsszakmák elterjedtsége speciális mikrokultúrát és ennek megfelelő nyelvterületet alakított ki.

A mesterséget űzők közül a szerző egy máriakálnoki gyertyaöntőt és egyben mézeskalácssütőt mutat be a dolgozat befejező részében. Az adatközlő német nyelvjárásban elmondott szövege és jól megválasztott képanyag szolgál illusztrációként. Manherz Károly dolgozata egyben bevezető Boross Marietta tanulmányához, a mosoni németek kéziratos énekeskönyveinek ismertetéséhez.

A Mosoni-síkság német lakossága körében igen elterjedtek voltak a kéziratos énekeskönyvek. Ezek közül kettőt mutat be részletesen a szerző: az egyik Lang János műve (1808), a híres Szent Jánosi Kódex, mely

bőrrel bevont, fatáblákba kötött, két 286műves rézcsattal csukódó könyv, a másikat Zwickl János írta (1819). Mindkét szerző mosonszolnoki gazda volt.

A két könyvben összesen 59 kép, illetve ábrázolás található, ezek közül tizenhatot láthat az olvasó a dolgozatban fekete-fehér felvételen. Az ábrázolások közül egyesek Jakob Bohr „Der Geistliche Glückshafen” (Passau 1634) című művében megjelent illusztrációk másolatai vagy utánérzései, egyesek eredeti alkotások. Az egyházi énekek mellett sok népdalt, vallásos és világi tárgyú népi színjátékot, családi bejegyzéseket, állat- és embergyógyászati recepteket tartalmaznak a szöveges részek.

Boross Marietta dolgozatában ismerteti a bibliai, vallásos tárgyú képeket, az eredeti szövegközi ábrázolásokat, valamint a másolatokat. Kimutatja, hogy a bibliai ábrázolások környezete legtöbbször az alkotót körülvevő világból meríti témáját (pl. a babiloni torony építése akár egy mosoni nagygazda házépítése is lehetne stb.).

A szép kiállítású néprajzi sorozat nem nyugat-magyarországi vonatkozású cikkei is igen változatos témájúak, a népi táplálkozástól kezdve a népdalokon, népmeséken át a népi táncig, ill. a közmondásokig a nemzeti kultúra sokszínűségéből kínálnak egy csokorra valót a német nyelven olvasók számára. A németnyelvű tanulmányokhoz magyar és angol kivonat is tartozik.

Hajdú Erzsébet

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

Berecz Dezső írja: Az irodalmi kör történetéről szóló tanulmány (SSz. 1982, 289) megjelenése után véletlenül került kezembe egy dokumentum, amelyről eddig nem tudtunk, s amelynek adatai hozzátartoznak az IK. történetéhez. Az IK. 1902-ben adta ki fennállásának 25 éves évfordulóján a most előkerült emlékfüzetet 22 lapon. Címe: „Emlékezzünk...1877–1902.” Összeállította Vojtkó Pál, a kör főtitkára. A füzet tulajdonképpen beszámoló a március 15-i ünnepséggel összevont jubileumi ünnepség lefolyásáról. A beszámoló bevezetőjét Vojtkó írta. Az ünnepséget Deszkásy Boldizsár elnök nyitotta meg, megemlékezvén a kör alapítóinak érdemeiről és a kör további működéséről. Egy mondata alighanem érvényes a kör későbbi munkájára is: „Körünk a maga szabta feladat és a maga elé tűzött cél érdekében 25 év alatt, ha nem is mindig egyenlő, fényes sikerrel, de mindig egyenlő buzgalommal, odaadással és lelkes kötelességtudással munkálkodott”. A megnyitó beszéd után a Zeneegyesület vegyeskara Kossow Jenő vezényletével előadta Kapi Gyula 100. zsoltár c. szerzeményét, beleszóve a Himnuszt, melyet a közönség felállva hallgatott.

Bancsó Antal ünnepi beszédében foglalkozott az ún. »kiegyezés« jelentőségével. Csapó Kálmán alkalmi szavalata után a Haydn–Mozart–Beethoven kamaraegyüttes Goldmark Károly vonósnégyesét játszotta, utána a vegyeskar énekelt egy dalt (Búcsú az erdőtől), melynek szövegét Marbach Ernő, az Oedenburger Zeitung szerkesztője írta. Az óvatosan összeállított műsor legértékesebb pontja Vojtkó Pál megemlékezése volt Frankenburg Adolfról, ismertette hányatott életét, írói és szerkesztői működését és kultúrtörténeti jelentőségét, hangsúlyozva az IK. alapításának érdemeit: „Felébresztett bennünket, új életet lehelt belénk s nemes törekvéseinek lelkes apostolokat nevelt közöttünk”. A közönség helyéről felemelkedve fejezte ki

néma kegyeletét. Végezetül a Magyar Férfidalkör elénekelt a Szózatot Krug Lajos vezényletével.

Az emlékfüzet megjegyzi, hogy a budapesti Sopronmegyei Kör Tagjai ugyanezen a napon koszorúzták meg Frankenburg sírját a Kerepesi temetőben. Vajon mi a sorsa ma ennek a sírnak? A Magyar Nemzet 1980. július 9-i számában jelent meg Szilágyi László olvasólevele, melyben felhívja a figyelmet arra, hogy Frankenburg Adolfnak és feleségének, Carina Anna operaénekesnőnek a régi színészek parcellájában lévő közös sírja teljesen elhanyagolt állapotban van, a sírkő felirata már olvashatatlan. Remélhető, hogy Frankenburgék nyughelye azóta azoknak a síroknak kategóriájába került, melyeknek ápolásáról és fenntartásáról a fővárosi tanács gondoskodik.

287 Metzl János írja: 1982. dec. 1–1983. jan. 30-ig rendezték meg Budapesten, a Múcsarnokban, a külföldön élő magyar művészek II. kollektív kiállítását „Tisztelet a Szülőföldnek” címen. A nagyszerű kiállítást a sajtó kellőképpen méltatta. Arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a kiállításon három, területünkről elszármazott művész is szerepelt és egy-egy művük reprodukciója a reprezentatív, díszes katalógusban is megtalálható:

Bata Péter, Hollandiában élő grafikus. 1943-ban született Sopronban, 1968 óta él külföldön. Művei több holland városi gyűjteményben is megtalálhatók.

Reigl Judit, Franciaországban élő festőművésznő. 1923-ban született Kapuvárott. 1950 óta él külföldön. Számos kiállítása volt Franciaországban és más országokban (NSZK, Kanada). Munkásságát több nemzetközi szaklapban is méltatták, művei több franciaországi gyűjteményben is megtalálhatók.

Tamás Elemér, Belgiumban élő festőművész. 1929-ben született Szárföldön. 1957 óta él külföldön. Műveit Belgiumon kívül Portugáliában és Franciaországban is kiállították, több európai és amerikai magángyűjteményben is megtalálhatók. Több rangos művészeti díjat is kapott.

A kiállításon való részvételükkel tanújelét adták annak, hogy kötődnek szülőföldjükhöz, ezért nekünk is számon kell tartanunk őket és figyelemmel kell kísérnünk további pályafutásukat.

Szabó Jenő írja: A Soproni Szemle 1983/99. lapján a régi Károlymagaslati kilátóról közölt fénykép aláírása tévedésből kimaradt. A felvételt Botsor Pál (1021 Budapest, Bognár u. 4.) 1917-ben még líceumi diák korában, készítette.

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Mollay Károly egyetemi tanár, 1118 Bp., Köbölkút u. 11.

Dr. Mesterházy Sándor ny. postaigazgató, Sopron, Hátsókapu 8.

Dr. Németh Margit régész

Erdész Antal iskolaigazgató-helyettes, Sopron, Bánfalvi út 48–50.

Keszei Dénes iskolaigazgató, Nagycenk, Gyár u. 31.

Gollnhofer Sándor általános tanácselnökhelyettes, Sopron, Pf. 127.

Dr. Kubinszky Mihály egyetemi tanár, Sopron, Pf. 132.

Dr. Berecz Dezső író, Sopron, Kisfaludy u. 8.

Budainé dr. Hajdú Erzsébet főiskolai adjunktus, 1209 Budapest, Gergely Flórián u. 123.

Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 10.

1983. XXXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

288 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Mollay, Karl: Ödenburg und die türkische Belagerung von Güns im Jahre 1532

Mesterházy, Alexander: 90 Jahre des öffentlichen Telefonnetzes in Ödenburg

Aktuelle Fragen der Odenburger Geschichtsforschung

Mollay, Karl: Ernst Szakál 70 jährig

Németh, Margarethe: West- und südpannonische Städtegründungen bis zu Hadrians Zeitalter (u. Z. 117–138)

Kleine Mitteilungen

Erdész, Anton: Eine Schule stellt sich vor (Die Johann–Lippai–Fachschule für Landwirtschaft)

Keszei, Dionys: Irrtümer in den Schriften über Gross- und Kleinzinkendorf

Kulturelles Leben in Ödenburg

Gollnhofer, Alexander: Eröffnungsrede bei der Ausstellung des Kunstmalers Wilhelm Roisz (13–30. Juni 1982)

Kubinszky, Michael: Eröffnungsrede bei der Ausstellung des Architekten Georg Kévés

Faragó, Alexander: Bericht über die Tätigkeit des Raabauer Museums (Kapuvár) in den Jahren 1981–1982

Nekrologe

Berecz, Desider: Der Journalist Aladár Erdős (1894–1966)

Bücherschau

Hajdu, Elisabeth: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen. Red.: Iván Balassa–Claus Klotz–Karl Manherz. Budapest, 1975–1982, 4 Bände

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Kismartonról a krónikában ez áll: „A következő napon Zselzsenü nevű nagy várral szemközt álltak meg. Ez is erős fallal és magas bástyákkal körülvett nagy város”. A nagyzóló krónikás nem szól Kaboldról, Szulejmán naplója viszont szeptember 1-én szól: „Állomás *File* falunál egy nagyon nehezen járható folyón való átkelés után”: szeptember 2: „Táborhely *Zselzselü* várával szemközt, amely vár meghódolt. Útközben igen sok folyón és mocsáron kellett átkelni”. Feltűnő, hogy Szulejmán naplója Szakony (*Szakin*) faluval kapcsolatban ezt állítja: „Az állomáshoz közel a pasa és a bégek kezét csókoltak a padisahnak a vár meghódításáért” (Bariska i. m. 177). Szakony váráról nem tudunk, bár felmerülhet az a lehetőség, hogy egy 1325. évi oklevél *iuxta castrum Zakan* kitétele esetleg Szakonyra vonatkozik (vö. SSz. 1981, 244).

2 (Megjegyzés - Popup)

V. Károly császár regensburgi olasz követe szerint – amint idéztük – Kőszeg, a királyi követek stájer tolmácsa szerint Sopron volt 12 mérföldnyire Bécstől. A két adat nem feltétlenül mond ellen egymásnak, bár Kőszeg 103 km-re, Sopron 65 km-re van Bécstől. A császári követ szerint 1 mérföld tehát kerekén 9 km (a Kőszegtől 19 km-re levő Szakonyba Szulejmán valóban eljuthatott egyetlen nap alatt); ez éppen az ún. német mérföld, amit egy korabeli augsburgi kereskedő feljegyzése is bizonyít (Bécs–Buda közti távolság = 30 német mérföld, ma 266 km). A királyi követek tolmácsának adatából következtethetően 1 mérföld = 5400 m, ami azonos lehet az ún. kis magyar mérfölddel (a mérföldek fajtáira vö. Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Bp., 1978).

3 (Megjegyzés - Popup)

A német *ainspennig* 'einspännig' jelentése 'egy lóval ellátott (katona, hintó, kordé)'; főnévként 'ein einzeln auftretender gerüsteter Reiter, der im 15. bis 17. Jh. die Polizei auf den Strassen vornemlich ausübte' (Meyers Lexikon III⁷, 1305). Bariska 'könnyű lovasság'-nak fordítja.

4 (Megjegyzés - Popup)

A magyar *serleg* és a német *scheur* összefüggésére vö. Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp., 1982, 493.

5 (Megjegyzés - Popup)

Kópháza 1535 táján települt be újra, még pedig elsősorban a török elől menekülő horvátokkal. Az 1537. évi soproni mustrajegyzék nevezi meg Sopron e jobbágyközségének első hadra fogható férfait: *Wennitzl Myhatschitz, Hanns malatschitz, Jacob orthowitz, Matheus Collfatschitz, Marko mirkowitz, Peter Blasowitz, Peter marilzoling, Mathias Grubitz, Peter Svstani, Jorg wärschitz, Martin aukowitz, Gregor grubitz, Märkho pintschelytz, Nemesch Janusch, Bartzl grubitz, Blasi Zternedi* és a név szerint meg nem nevezett plébános (Városi levéltár: Lad. XXXIV et JJ fasc. 1 nr. 1/b). Breu, Josef: Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten. Wien, 1970, 94 ezt a legkorábbi adatot nem ismeri.

6 (Megjegyzés - Popup)

A hely eredeti neve *Rastbühel* 'Pihenődomb' (1392: „auf dem *Rastpühel*” SoprOkl. II/1:4). Az itt állított

keresztre az első adat a szomszédos dűlő szántóföldjeivel kapcsolatos (1458: „...an dem Poczmansperig IIII jeuch akcher, dy stossen auff das *kchreücz*”; 1530: „agkhergellt ...vmb den grossen agker... beim dem *Rastkhereutz*” I. m. II/4: 61; kiadatlan adójegyzék). A német *rast* különböző nagyságú mérföldet, egy-egy pihenő közti utat jelölt. A magyarországi adatokra vö. Bogdán i. m. 86.

7 (Megjegyzés - Popup)

A Széplaki kapu, német *Schlippertor*; (1496: „vor dem *Srippertor*..., *Schrippertor* Grundbuch 48. Városi levéltár: Lad. IX et J nr. 2), az Ispotályhídtól (*Spitalbruck*; mai magyar neve: *Ikvahíd*) kiinduló Széplaki utca, német *Schlippergasse* (1413: „In der *Schrippergassen*” SoprOkI. II/1:15; a *Balfi ut*-nak a Híd utcáig terjedő szakasza) a Sopron vármegyei Széplak középkori német *Schrippen* nevét őrzi (vö. Házi Jenő: Még egyszer *Schlippergasse*. SSz. 1957, 97–98).

8 (Megjegyzés - Popup)

A jobbágyközségek szinte körbevették Sopront: Meggyes (ma: Mörbisch) Balf, Kópháza, Harka (1947 óta: Magyarfalva), Bánfalva (ma: Sopron-Kertváros), Kelénpatak (Klingenbach), Ágfalva.

9 (Megjegyzés - Popup)

A Képes Krónika szerint Sopron vármegyei vitézek már 1071-ben kitüntették magukat Nándorfehérvár ostrománál (vö. Szentpétery Imre: *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Bp., 1937, I, 371). 1427-ben pedig Zsigmond király parancsol rá Sopronra, hogy két mesterembert (*artifex*) küldjön családotul, ingóságaival együtt letelepedés céljából Nándorfehérvárra, amelyet újból be akar népesíteni (SoprOkI. I/2:343).

10 (Megjegyzés - Popup)

A család és az ingóságok szállításáért a fuvaros 30 dénársolidust kapott. Összehasonlításképp: a város területén egy fuvar (homok, víz) ekkor 6 dénársolidusba került (SoprOkI. II/5:278).

11 (Megjegyzés - Popup)

Az 1523. évi adójegyzékben még nem szerepel, de 1524-ben már a Fapiacon (*Holzmarkt*; ez az Állatvásártérrel együtt ma: a Lenin krt., az *Ikvahíd* és az Ezüst utca között) lakik (SoprOkI. II/6:367; II/5:408; II/6:317). A források hol fegyvermesternek (*puchsenmaister*), hol löporkészítőnek (*pwlfermacner*) nevezik. Felváltva vagy ő vagy felnőtt fia fizeti az adót (1524:) 1/2 forint; 1525–1527: 1–1 forint, 1528–1530: 3–3 forint; 1532: 3 1/2 forint), és a bordézmát (1524:2 1/2 akó; 1526: 5 krajcár; 1528: 4 1/2 akó). A gabonadézmajegyzékekben nem szerepel. Ez arra mutat, hogy házán kívül – 1532-ig – csak szőlőket szerzett Sopronban (vö. még SoprOkI. II/6:380, 434; 1527., 1528., 1530., 1532. évi kiadatlan adójegyzék; 1528. évi kiadatlan bordézmajegyzék a városi levéltárban). Az 1524. évi keltezetlen bordézmajegyzéket Házi Jenő (SoprOkI. II/6:315–317), írása alapján, 1520–1522-ből keltezi. Családtörténeti adatok alapján csak 1524. nov. 11–1 lehet. Pl. Schön Erhard 1523. évi helyén (II/5:354) itt már fia, István szerepel (II/6:316). Az 1524. évi adójegyzék említi Sperrer Farkast II/6:366, itt viszont már özvegye szerepel II/5: 316 stb.

12 (Megjegyzés - Popup)

Az esztergályos (*dreyxel*) 6 krajcárt kapott a kölyű csövének (*dye ror zu dem radt an dem stampf*) elkészítéséért, az ács 10 krajcárt a faszerkezet rendbehozataláért; a kádár 12 dénárt a hordók (*dye dunen*)

abroncsozásáért (*hat gepundt*).

13 (Megjegyzés - Popup)

1524 után már a salétromot is maga készíti. Mivel a fák kivágásával és égetésével, a salétrom készítésével az erdőkben – a tanács szerint – nagy kárt okozott (*demnach er gemainer stat grossen schaden thüet mit hollts abfüren vnd prennen vnd saliter machen*), ezért évi 1 mázsa lőport kell térítésmentesen adnia a városnak (Gedenkbuch 258. Lad. IX et J nr. 2 et nb.).

14 (Megjegyzés - Popup)

A szárazmalmot a tanács 1531-ben – nyilván a török veszély miatt felújíttatja és márc. 27-én utasítja Mátyás ácsot, a városi építőmestert, hogy a tetőszerkezetet, a malomházat (*mulhauss*) újítsa meg, állítson be két új járókövet (*laüffer*), amiért 38 dénárfontot, továbbá követ, vasat kap (Gedenkbuch 293). Vö. még Grundbuch 291/a, 328. Az 1532. évi városi közgyűlés ápr. 25-én követeli: az új szárazmalmot malomkövekkel és minden szükséges felszereléssel lássák el, hogy használható legyen, ha a szükség úgy kívánja (*wan es die not erfordert*), valamint a városházi kézimalmot is (SoprOkl. II/2:228). A szárazmalmokra lásd Pomozi István: Műemlékvédelem, 1982, 276–281.

15 (Megjegyzés - Popup)

Zierler az útra 8 dénárfontot + 2 dénárfontot olajra, a szakács 4 dénárfontot, a királyi követ 2 forintot kapott (SoprOkl. II/5:437).

16 (Megjegyzés - Popup)

A régi magyar *tíznagy* is, a német *zehner* is a latin *decurio* fordítása. Ez a tízes rendszer emlékeztet a város 1379. évi házösszeírására (SoprOkl. I/1:183–189), ahol egy-egy „kötél”-ben (*saylmaz*) általában szintén 10-10 ház van (*seind ye in ainer saymazz zechen gehawssed*). A kérdés további vizsgálatot igényel. Magának a tízes csoportnak is *zehner* volt a másik neve, ez pedig a latin *decuria* fordítása. A német *rott* ’róta’, *rottmaister* ’rótamester’ első soproni adata 1443-ból, ill. 1439-ből a város által felfogadott zsoldosokkal kapcsolatos (vö. Mollay: Német–magyar nyelvi érintk. 480).

17 (Megjegyzés - Popup)

E „belső külváros”-t az 1379. évi házösszeírás bevezetése még „belső város”-ként emlegeti: „Nota dy erst Saylmazze dy in *dye inder stat* gehoert, dy hebt sich an vor der newstift... Nota dy ander Saylmazz dy in dy stat gehoert dy hebt sich an pey pawgarten gemerkch vnd dy saymazz get uncz in dy fuefft Saylmaze” (SoprOkl. I/1:183). A házösszeírásban a külváros 10 „kötél”-nyi házából valóban az első négy tartozik hozzá.

18 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SoprOkl. II/3: 8; II/1:300; Grundbuch 145; Gedenkbuch 228. A mai Széchenyi tér helyén akkor még mocsár védte a várost; az Ezüst utcát és a Hosszú sort (ma: Móricz Zsigmond utca) pedig a folytatásukat képező Magyar utca a Magyar kapuval (1492: *Vngerthor* SoprOkl. II/1: 234).

19 (Megjegyzés - Popup)

Hagyatékáért még 1526-ban évekig elhúzódó per kezdődött (vö. SoprOkl. I/7:228 stb.).

20 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. I/7: 234, 235, 323, 325.

21 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SoprVmOkl. II, 619; SoprOkl. I/7: 243 stb.

22 (Megjegyzés - Popup)

Zierler 1528-ban szerzett polgárjogot (vö. Bürgerbuechl vnd ächtbuechl 83. Városi levéltár). A bécsújhelyi bejegyzés: „*[Der gasstyll pulffer macher Zu Ednpurgg tenetur mer 5 sol. 10 den, an ains 1/2 ce(ntner) schwebyll nam sein hawss fraw am myttichen post krucyss am herpst 1528. Zalln post michelsstag). Hatt Zaltt*” (887. sz. üzleti könyv 163. lap). A bejegyzés xerox-másolatát Dr. Gertrud Gerhartlnak, a bécsújhelyi levéltár igazgatójának köszönöm. Vö. még Pickl, Othmar: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Graz, 1966, 367.

23 (Megjegyzés - Popup)

Ennek ellenére 1531. dec. 9-én a magyar kir. kamara már másodszer figyelmezteti a tanácsot a kivetett adó megfizetésére (SoprOkl. I/7:440). 1532. jan. 3-án pedig Ferdinánd ismételtlen kéri, hogy szabadalomlevelük ellenére *önként* fizessék be 8 jobbágyközségük adóját, bár tudja, hogy szemmelátható szükség (*not*) uralkodik (Lad. XLV. et UU fasc. 1 nr. 29).

24 (Megjegyzés - Popup)

Ferdinánd azonban Rákos falut 1533. júl. 14-én Fürst Móric kismartoni kapitánynak ajándékozta és utasította a soproni tanácsot, hogy rákosi jobbágyaikat minden kötelezettségük alól oldják fel (Városi levéltár: Lad. D fasc. I nr. 16). A soproni beadvány szövegét Dr. Horváth Zoltán levéltári igazgató szívességének köszönöm.

25 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Weigl, Heinrich: Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich. Wien, 1964–1975, VII, 195.

26 (Megjegyzés - Popup)

Tirnitz József: Sopron szabad királyi város külső tanácsa 1526–1711. Vö. Bónis György–Degre Alajos (szerk.): Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Bp., 1971, 54.

27 (Megjegyzés - Popup)

Már 1440 áprilisában – ugyancsak a belváros védelme ürügyén – a templom hátsó oromzatát (*hinden das gipel*) kőművesekkel verettette le a tanács (SoprOkl. II/3:179). Vö. még Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 209.

28 (Megjegyzés - Popup)

Wolfgangus Lazius bécsi humanista még 1541-ben a templom romjai között három római feliratos követ

talált, amelyet ma is ismerünk (vö. Mollay, Karl: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Bp., 1944, 13). A templomnak tehát akkor kellett épülnie, amikor ilyen építőanyag Sopronban még rendelkezésre állt. A városi tanács lebontatta a Szt. Sebestyén kápolnát is (Papikönyv 175), amelyről egyelőre csak azt tudjuk, hogy a külvárosban, egy tó partján állt. Az 1525. évi városgyűlés határozatot hoz, hogy a tavat hozzák rendbe és a városi tómeister (*teuchtmaister*) tegyen javaslatot a tó hasznosítására (Házi i. m. 233; SoprOkl. II/1:378, 386; II/2:198). Mindebből arra következtetünk, hogy az Ikva táplálta tó partján állt kápolnát a „belső külváros” védelme miatt bontották le.

29 (Megjegyzés - Popup)

Faut-krónika fol. 2 (Országos Széchényi Könyvtár: Quart. Germ. 192). Kovács József László szíves közlése.

30 (Megjegyzés - Popup)

Mollay: SSz. 1968, 46–47; SoprOkl. II/2:224; Mollay: SSz. 1943, 64–65, 150; 1532. évi mustrajegyzék 51, 53. Hauser Györgyre: SoprOkl. II/2: 198, 200, 204, 205, 211, 41, 48, 216, 51, 220, 224. 62, 231. 1495-től volt ugyan egy házacska a Hátsó kapu belvárosi oldalán (II/5:53; GedB. 37; Bürgerbüechl 229), de 1498-ban a külvárosba, az Állatvásártér és az Ezüst utca sarkára költözött.

31 (Megjegyzés - Popup)

A Lövér utcára vö. Szabó Jenő: SSz. 1478, 357–359.

32 (Megjegyzés - Popup)

Városi levéltár: Lad. XLII et RR nr. 1.

33 (Megjegyzés - Popup)

A fentiekben azért hivatkoztunk az 1532. évi adójegyzékre, mivel a hadra fogható férfiaknak vagyoni helyzetük és körülményeik szerint kellett felfegyverkezniök. Az 1484–1490 között felvett polgárokról olvassuk, hogy *dieselben geben meinen herren ein jeder nach seinen staten* 'ezek mindegyike helyzetének megfelelően ad a városnak (a polgárjogért)': pl. egy ónöntő két magas ónkannát; egy kalmár, egy tímármester, egy kádármester két-két angolnanyársat (*ollspis*); két kalaposmester egy-egy számszeríjat (*armst*); egy kardcsiszár, egy késes egy-egy angolnanyársat; egy pék egy ezüstözött tárcsapajzsot (*tartschen*); Siebenbürger Jakab patricius és Gergely Gáspár patricius két-két állópajzsot (*secztarschen*); van, aki csak egy kézipuskát (*hantpuchsen*), de Alföldy Bálint nemes, kir. harmincados 10 szakállas puskát (*hakennpuchsen*), egy Csepregből betelepült polgár 10 angolnanyársat, Artner Farkas varga 4 angolnanyársat, egy bognármester két új szekérekereket (Burgerbüechl 213–214).

34 (Megjegyzés - Popup)

Ládonyi Lászlóra vö. Koppányi Tibor: SSz. 1980, 50; Pusér János nevére vö. Mollay: Studia Slavica 25 (1979), 255.

35 (Megjegyzés - Popup)

Például Kalmár János: Régi magyar fegyverek. Bp., 1971; továbbá Hoff, Arne: Feuerwaffen.

Braunschweig, 1969; Gamber, Ortwin: Glossarium Armorum. Arma defensiva. Graz, 1972 stb.

36 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Gömöri János: Számszeríjhoz tartozó csontfaragványok (Adatok a számszeríj történetéhez a XV. századi Sopronban). SSz. 1977, 140–149.

37 (Megjegyzés - Popup)

Sopron – úgy látszik – az ágyuknak és a hozzávaló lőpornak nem volt bőviben (vö. a fent tárgyalt 1530. évi beadványt), polgárai és lakosai elsősorban szakállas puskákra rendezkedtek be. Már 1490-ben II. Ulászló 10 szakállast és két mázsa hozzávaló lőport kér kölcsön a várostól (SoprOkl. I/6:80). Láttuk, hogy Zierler városi fegyvermester csak a szakállasok és a kézpuskák számára készített lőport (vö. még a végrendeletét: SoprOkl. II/2:121–123). Említettük, hogy 1529-ben a belső tanács minden tagját kötelezték: vagy egy szakállas puskát vegyenek a városnak vagy pedig fizessenek be 1 magyar aranyforintot.

38 (Megjegyzés - Popup)

A XVII. században a maradiság jelképe lett az akkor már nagyon korszerűtlen nyárs: viselője ezért a németben 1640-től kezdve a *Spiessbürger*, ennek mintájára a magyarban 1837-től kezdve a *nyárspolgár* 'a szűk látókörű, kicsinyes előítéleteihez és életkörülményeihez ragaszkodó polgár'. – A fegyverek fényképét dr. Temesváry Ferenc tud. főmunkatárs (Magyar Nemzeti Múzeum) szívességének köszönöm.

39 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Scheiber Sándor: Héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákban. A középkori magyar zsidóság könyvkultúrája. Bp., 1969, 224.

40 (Megjegyzés - Popup)

Az új felhasználás időpontja ezeknek az adatoknak és az írásnak alapján határozható meg. Például Nagy Balázs házát (mustrajegyzék 10. lap) az örökösök 1546. máj. 7-én adják el (Grundbuch fol. 152^v, azaz 304. lap). Szomszédja, Kövér Benedek ekkor még él. A mustrajegyzékben (11. lap) viszont Benedek áthúzott neve fölülé írták, Gergelyt csak 1547-ben jelölik a belső tanácsba (Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok. Bp., 1982, I, 269). A késői felhasználás azért feltűnő, mert 1537-ből, 1543-ból is maradt fenn Sopronban mustrajegyzék.

41 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálon (második kéz).

42 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálon (második kéz).

43 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálon (második kéz).

44 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

45 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

46 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

47 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

48 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

49 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

50 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

51 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

52 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

53 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

54 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

55 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

56 (Megjegyzés - Popup)

A lapszálen (második kéz).

57 (Megjegyzés - Popup)

Jelzete: Lad. XXXIV et JJ fasc. 1 nr. 1/a. A 78. lapon eredetileg az első fertályt kezdte összeírni a nótárius:

Erst virtl. Michel eiseler.

58 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Szabó Jenő: Pellican Ignác városi fegyvertáros számadása az 1632. évről. SSz. 1981, 3331–343.

59 (Megjegyzés - Popup)

Városi Levéltár: Lad. II et B fasc. 1 nr. 5 (1.533. okt. 3). Ezekre az időkre jellemző, hogy David Ungnadrak, Miksa császár és magyar király konstantinápolyi követének evangélikus lelkésze 1574. április 21-én jegyzi be útinaplójába egy Sopron környéki nő esetét, akit 1532-ben elfogtak, egy török megvásárolta, öt gyermeket nemzett vele: ezek egyike müezzin lett és édesanyját ismét rabszolgának akarta eladni, hogy a házáat megszerezhesse, bár az asszony férje halálos ágyán feleségét felszabadította rabszolgaságából. A török kádi a fiút ezért botbüntetésre ítélte, amit csak az édesanya könyörgésére változtatott pénzbüntetésre: „Es hatte / wie der Türckische Kayser zum andermahl für Gintz gezogen / ein Türck / eine Ungarin / so bey Oedenburg gefangen worden / gekauft / mit derselben bey die 30 Jahr gehausset /und mit ihr 5 Kinder gezeuget / unter denen einer ein Pfaff worden. Als nun der Mann auf dem Tod-Bette gelegen; hat er ihr einen Frey-Brief geben / und das Hauss vermacht. Der Sohn aber ist nach dess Vatters Tod zum Kadi oder Richter gangen / und ihm angezeigt / wie sein Vatter eine Dirnen verlassen / die woll er verkauffen / und das hat er nur gethan / damit er das Hauss überkomme. Der Kadi sie lassen beruffen i und sie gefragt: Ob sie einen Frey-Brieff hab oder nicht? dieser habe sie angeben zu verkauffen / sie aber geantwortet: Sie seye zwar des Mannes Sclavin gewesen / aber er so lang mit ihr gehausset / und so viel Kinder gezeuget / unter welchen auch dieser Sohn seye etc. Und als dieses der Pfaff bekennen müssen / hat ihn der Kadi mit Prügeln / nach ihrer Weise / wohl abprügeln lassen wollen / aber die Mutter für ihne gebeten / daher muss er ihr tüglich anderthalb Asper geben. Dieses hat das Weib / als die Mutter / Herren Auern und Binauen hetit selbsten erzehlet / als sie sonsten anderer Sachen halben mit ihnen geredet /und ungefähr einen Pfaffen hörte singen / oder vielmehr nach ihrer Art nur schreyen / dass sie gesaget: Ich hab auch einen solchen Schreyer / der Schelm hat mich wollen verkauffen: Er hat eine Ungarin umb 6000 Asper kauft / aber die thut ihm auch kein gut” (Türkisches Diarium 54. lap. A napló 1674-ben Frankfurtban jelent meg nyomtatásban. Kovács József László szíves közlése).

60 (Megjegyzés - Popup)

A szövegben szám és keltezés szerint idézett határozatok és rendeletek lelőhelye: GySmL. 2. sz. (Sopron város): V. 18 691., XXV. 24 158, 25 480, 25 714, 25 743; továbbá 9343/1911., 7743/1912., 17 545/1912. ügyiratcsomó. Vö. még Távírászati Rendeletek Tára 1881, 14–15. sz.; Posta Távirda Rendeletek Tára 1889, 22; 1890, 24, 43; 1891, 32; 1893, 1, 18, 44, 51, 55; 1894, 55, 71, 72, 73; 1897, 18; 1898–1912. évfolyamai. Az irodalomból vö. A Kereskedelemügyi Minisztérium jelentései a posta, távirda és távbeszélő 1892., 1893., 1895., 1896. és 1900. évi működéséről. Bp.; Kereskedelmi és Közlekedési Minisztérium: 50 évi Posta Mérnöki Szolgálat 1887–1937. Bp., 1937; Vater József: A soproni Kereskedelmi és Ipar kamara 1888., 1891. évi jelentései. Sopron; Archiv für Deutsche Postgeschichte 1963, 1. füzet. Gyóni Géza idézett verse: Gyóni Géza ismeretlen versei. Bp., 1943.

61 (Megjegyzés - Popup)

A fiatal régészek és történészek soproni munkakonferenciáján (1973. szept. 6–9) elhangzott előadás (A szerkesztő megjegyzése)

62 (Megjegyzés - Popup)

Fr. Vittinghof: Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus. Wiesbaden, 1951, 30–33; E. Schönbauer: Municipia und coloniae in der Prinzipatszeit, 16; uő.: *Municipium: Worterklärung und rechtliche Bedeutung*. Anzeiger d. phil.-hist. Kl. d. Österr. Ak. d. Wiss. Wien, 1949, 24. sz. 541 skk.

63 (Megjegyzés - Popup)

Legutóbb Tóth E.–Vékony G.: Acta Arch. 22 (1970) 148.

64 (Megjegyzés - Popup)

T. C. Mann: Bonner Jahrbücher 162 (1962) 162–165.

65 (Megjegyzés - Popup)

Egyetlen kivétel Mursella (Marsa mellett), de ide először a 80-as évek végétől s csak rövid időre helyeztek légiókat. Ld. Alföldy G.: Acta Arch. 11 (1959) 126.

66 (Megjegyzés - Popup)

A polgárjog-adományozásokkal és a lakossággal kapcsolatos egyéb kérdésekben ld. Mócsy A.: Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Budapest, 1959.

67 (Megjegyzés - Popup)

Legutóbb Sasel, Pauly–Wissowa: Realenzyklopädie (a továbbiakban: PWRE) Suppl. Bd. XI. 562 skk.

68 (Megjegyzés - Popup)

Legutóbb Mócsy: Acta Arch. 23 (1971), 43 sk.

69 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a mellékelt táblázatot. Összefoglalólag: Mócsy, PWRE Suppl. Bd. IX. 612–614. Sirmiumról Mócsy A.: Acta Arch. 23 (1971) 44–45 és Cass. Dio 55, 29, 3.

70 (Megjegyzés - Popup)

Antonius Naso, a poetovioi legio XIII Gemina primuspilusa: Corpus Inscriptionum Latinarum (a továbbiakban: CIL) III. 14 387 = ILS 9199; Volcacijs Primus, az arrabonai coh. I. Noricorum praefectusa: CIL IX, 5363 = ILS 2737. Vö. Mócsy i. h.: T. Flavius Proculus' Mócsy A., Historia, 6 (1957) 488 skk.

71 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung..., 24, 76. Ld. még a 8. sz. jegyzetben idézett irodalmat.

72 (Megjegyzés - Popup)

Tacitus ann. 12,29; 12,32.

73 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung... 110; Strabon 4,112; Mócsy A.: Acta Arch. 3 (1953) 185.

74 (Megjegyzés - Popup)

Ezért biztosították Scarbantiában a municipium fejlődését úgy, hogy a bennszülött lakosságot kitelepítették.

75 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Pannonia provincia története. Budapest, 1972, 80. Úgy látszik, a polgárjogadómanóyozások megléte azt jelenti, hogy az illető területen nincsen katonai felügyelet. Eszerint Kelet-Pannoniában nem is volt, mert a Flaviusokig – a tényleges katonai megszállásig – nem tartották szükségesnek, a Flaviusok pedig eleve más politikát folytattak a bennszülöttekkel szemben.

76 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy i. m. 47.

77 (Megjegyzés - Popup)

Tóth E., Vasi Szemle.

78 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung, ... 17–21; J. Sasel: PWRE Suppl. Bd. i. h.; uő.: Historia 19 (1970) 124.

79 (Megjegyzés - Popup)

Plinius i. h. 3, 147.

80 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy: Acta Arch. 21 (1969) 352; B. Gerov: Acta Ant. 15 (1967) 95.

81 (Megjegyzés - Popup)

Tóth E., Vasi Szemle.

82 (Megjegyzés - Popup)

B. Saria: Pannonia 1 (1935) 175; Mócsy, Pannonia provincia története 146–7.

83 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung ... 36 skk.

84 (Megjegyzés - Popup)

CIL III, 14 387; Mócsy A.: Historia 6 (1957) 490.

85 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung ..., 24 sk.; Tóth E.–Vékony G.: Acta Arch. 22 (1970) 143.

86 (Megjegyzés - Popup)

Plinius, i. h. 3, 147; vö. Tóth E.–Vékony G. i. m. 143, 119. j.

87 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung...76 sk.; Tóth E.–Vékony G. i. m. 143.

88 (Megjegyzés - Popup)

Összefoglalóan Mócsy A.: Die Bevölkerung... 21 sk.; Tóth E.–Vékony G. i. m. 145.

89 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a 27. sz. jegyzetben.

90 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung... 43 sk.; Römische Inschriften in Ungarn I, 141 sk.

91 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung... 28 sk.

92 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung... 46.

93 (Megjegyzés - Popup)

Antonius Naso gyakorolt felügyeletet a Colapiani fölött. Ebben az időben azonban már megkezdtek a Szávavölgy kiürítését. Ld. a 8. és 9. sz. jegyzetet.

94 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung... 23.

95 (Megjegyzés - Popup)

CIL III. 10 804.

96 (Megjegyzés - Popup)

Dobó A.: Diss Pann. I/1, 189, sz.: Mócsy: Bevölkerung. 24–25.

97 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a 9. sz. jegyzetben.: az azalusok között a legelső, szórványos polgárjogadóományozások Hadrianus alatt

voltak (Mócsy A.: Die Bevölkerung 57).

98 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: Die Bevölkerung, 23.

99 (Megjegyzés - Popup)

Elhangzott a Festőteremben 1982. okt. 17-én.